

Het onbetaalbaarheidsnarratief

Over de invloed van mediaberichtgeving op het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Steenacker Jessica

R0338066

Masterproef aangeboden tot het behalen van de graad

MASTER IN DE SOCIOLOGIE

Promotor: Prof. Dr. Wim Van Lancker

Verslaggever: Joy Schols

Academiejaar: 2025-2026

Word count: 24618

“How do you cause people to believe in an imagined order such as Christianity, democracy or capitalism? First, you never admit that the order is imagined.” – Yuval Noah Harari, Sapiens: A Brief History of Humankind

Voorwoord

Als 34-jarige ben ik, net als veel leeftijdsgenoten, opgegroeid met nieuwsverslaggevers, politici en opiniemakers die met de regelmaat van de klok herhalen dat onze pensioenen op termijn onbetaalbaar dreigen te worden als er niet dringend en grondig wordt ingegrepen. Dat verhaal wordt ondertussen al meer dan 20 jaar herhaald. De impact ervan laat zich voelen in mijn eigen leven en in dat van veel leeftijdsgenoten met wie ik hierover spreek. Wij gaan er stilaan van uit dat we wél zullen bijdragen aan het pensioen van onze ouders en grootouders, maar betwijfelen of we zelf wel op een eigen pensioen zullen kunnen rekenen. De toon van deze gesprekken is er vaak één van onrechtvaardigheid, ingehouden woede en machteloosheid, maar ook - en dat is niet onbelangrijk - van zorgplicht naar onze ouders toe.

Groot was dan ook mijn verbazing toen tijdens één van de eerste colleges van het vak Sociaal Beleid in het najaar van 2023 werd aangehaald dat het wederkerigheidsprincipe - de impliciete afspraak dat de baten die je uit het pensioensysteem haalt in verhouding staan tot je bijdragen - één van de fundamenteën is van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Hoezo wederkerigheid? Voor ons zal er toch geen pensioen meer zijn?

Dat mediaberichtgeving een sturende invloed heeft op de publieke opinie is goed gekend. De lange geschiedenis van staatspropaganda is daar een goed voorbeeld van. Dus wat als journalisten en politici onbewust dit en andere fundamenteën van ons pensioensysteem al decennialang aan het ondergraven zijn? Kan het wettelijk pensioenstelsel falen?

Met die insteek begon ik aan deze masterproef, die een ware ontdekkingsstocht werd doorheen het Belgisch pensioenlandschap en waarbij ik de werking van een narratief van dichtbij kon aanschouwen. Met het resultaat, dat u zo meteen zal lezen, hoop ik een eerste steen te leggen voor verder onderzoek naar de relatie tussen mediaberichtgeving enerzijds, en vertrouwen in en steun voor pensioenstelsels anderzijds. Daarnaast hoop ik dat verschillende maatschappelijke spelers zich door deze resultaten laten inspireren om hun communicatiestrategie kritisch te herbekijken. De pensioenen gaan ons immers allemaal aan: ze behoren aan ons allen toe én we dragen er samen verantwoordelijkheid voor.

Tot slot wil ik graag mijn dank betuigen aan mijn promotor, professor dr. Wim Van Lancker, voor zijn begeleiding en advies. Mijn ouders, Marc Steenacker en Nadine Vermeren, meter Martine Vermeren, zus Evelien Steenacker en schoonbroer Jonas Brabants wil ik bedanken voor al hun liefde en steun en voor hun scherp oog als menselijke spellingcheckers. Geeraard Peeters, Pieter Holsters, Stephanie Siegels en Aïcha Magha wens ik nogmaals te bedanken voor hun hulp bij de deelnemerrecrutering. En iedereen die hier misschien ten onrechte niet vermeld werd: ook aan jullie, dank.

Inhoud

Lijst van figuren, grafieken en tabellen	I
1. Abstract	1
2. Maatschappelijke context	3
2.1 Vergrijzing	3
2.1.1 Vergrijzing: een globale en Belgische trend	3
2.1.2 Projecties	5
2.2 De Belgische sociale zekerheid en het pensioenlandschap	6
2.3 Het kostenplaatje	7
2.4 Het onbetaalbaarheids-narratief	9
3. Theoretisch kader	13
3.1 Conceptuele afbakeningen	13
3.2 Vertrouwen en steun in Bismarckiaanse pensioenstelsels	13
3.2.1 Wederkerigheidsprincipe	13
3.2.2 Intergenerationele solidariteit	15
3.3 De potentiële invloed van het onbetaalbaarheidsnarratief	20
3.3.1 De framingtheorieën	20
3.3.2 Het illusory truth effect en het Thomas-theorema	23
3.4 Evoluties in vertrouwen en steun	24
3.4.1 Evolutie van vertrouwen	24
3.4.2 Evolutie van steun	26
4. Tussentijdse samenvatting, onderzoeksvragen en -hypothesen	29
5. Methodologie	35
5.1 Conceptuele modellen en operationalisatie van variabelen	35
5.1.1 Conceptuele modellen	35
5.1.2 Operationalisatie van variabelen	37
5.2 Onderzoeksdesign en -instrumenten	42
5.2.1 Onderzoeksmethode: between-subjects vignetsurvey	42

5.2.2 De vignetten	42
5.2.3 De vignetsurvey	46
5.3 Steekproeftrekking	49
5.3.1 Onderzoekspopulatie.....	49
5.3.2 Wijze van steekproeftrekking	49
5.3.3 In- en exclusiecriteria.....	51
5.3.4 Uitval	52
5.3.5 Samenstelling steekproefpopulatie	53
5.4 Ethische overwegingen	59
5.4.1 Geïnformeerde toestemming.....	59
5.4.2 Omgang met persoonsgegevens en persoonsgebonden gegevens	59
5.4.3 Goedkeuring door SMEC	59
5.5 Analysemethoden	59
5.5.1 Gebruikte software.....	59
5.5.2 Datavoorbereiding	59
5.5.3 Gebruikte analysemethoden.....	66
6. Resultaten	67
6.1 Descriptieve statistieken.....	67
6.2 Deelonderzoeksvraag 1	70
6.3 Deelonderzoeksvraag 2	78
6.4 Deelonderzoeksvraag 3	87
6.5 Deelonderzoeksvraag 4	89
6.6 Hoofdonderzoeksvraag	91
7. Discussie.....	93
8. Conclusie	99
Bibliografie.....	101
Bijlagen	109

Bijlage A - Opzet vignetsurvey	109
Bijlage B - Pretest vignetten	127
Bijlage C - Overzicht deelnemerrecruterings	137
Bijlage D - Statistische analyse	149

Lijst van figuren, grafieken en tabellen

Lijst van figuren

Figuur 1: Visualisatie van bijdragen en heffingen op verloning in België

Figuur 2: Illustratie van het onbetaalbaarheidsnarratief in de media

Figuur 3: Visualisatie van het trilateraal generatiecontract

Figuur 4: Visualisatie van de eerste regressiebeweging volgens Thijssen & De Pauw

Figuur 5: Visualisatie van de tweede regressiebeweging volgens Thijssen & De Pauw

Figuur 6: Sferbeeld van enkele eisen tijdens de vakbondsbetoging voor het behoud van pensioenrechten van 13 januari 2025 in Brussel

Figuur 7: Sferbeeld ter illustratie van de omvang van de vakbondsbetoging voor het behoud van pensioenrechten van 13 januari 2025 in Brussel

Figuur 8: Conceptueel model A

Figuur 9: Conceptueel model B

Figuur 10: Vignetonderdeel 1 - Gemeenschappelijk deel

Figuur 11: Vignetonderdeel 2A - Neutrale valentie

Figuur 12: Vignetonderdeel 2B - Negatieve valentie

Figuur 13: Vignetonderdeel 2C - Positieve valentie

Figuur 14: Structuur vraaggroepen vignetsurvey

Figuur 15: Structuur vraaggroep 1 - Vignetten

Figuur 16: Vraaggroep 2 - Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Figuur 17: Vraaggroep 3 - Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Figuur 18: Vraaggroep 4 - Achtergrondkenmerken

Lijst van grafieken

Grafiek 1: Verzilvering (80+/65+) in België 1992-2070

Grafiek 2: Projectie evolutie sociale uitgaven (in % van het bbp) en budgettaire kosten van de vergrijzing (in procentpunt)

Grafiek 3a: Vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - resultaten van NN & Indiville (2019)

Grafiek 3b: Vertrouwen in de toereikendheid van het Belgisch wettelijk pensioen - resultaten van NN & Indiville (2019)

Grafiek 4: Vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - resultaten van NN & Indiville (2021)

Grafiek 5: Samenstelling steekproefpopulatie - Regio van hoofdverblijfplaats

Grafiek 6: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling dominant pensioenstelsel

Grafiek 7: Samenstelling steekproefpopulatie - Histogram leeftijdsverdeling

Grafiek 8: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling opleidingsniveau

Grafiek 9: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling SES-categorieën

Grafiek 10: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling niveau van aanvullende pensioenopbouw

Grafiek 11: Samenstelling steekproefpopulatie - Histogram politieke oriëntatie

Grafiek 12: Samenstelling steekproefpopulatie - Niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie

Grafiek 13: Samenstelling steekproefpopulatie - Niveau van mediavertrouwen

Grafiek 14: Histogram vertrouwen BWP

Grafiek 15: Histogram steun BWP

Grafiek 16: Vertrouwen BWP - boxplot per valentiegroep

Grafiek 17: Steun BWP - boxplot per valentiegroep

Grafiek 18: Scatterplot Vertrouwen BWP versus Steun BWP

Lijst van tabellen

Tabel 1: Evolutie van de Belgische bevolkingsstructuur volgens leeftijdscategorie

Tabel 2: (Verwachte) evoluties levensverwachting, gemiddelde leeftijd en TVC voor België 1970 - 2070

Tabel 3: (Verwachte) evolutie ouderdomsafhankelijkheidsratio voor België 1992 - 2070

Tabel 4: Solidariteitstypologie van Thijssen & De Pauw

Tabel 5: Controlevariabelen / Moderatoren

Tabel 6: Uitval

Tabel 7: Samenstelling steekproefpopulatie - Lidmaatschap arbeidsorganisaties

Tabel 8: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken Leeftijd

Tabel 9: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken SES-score

Tabel 10: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken politieke oriëntatie

Tabel 11: Verdeling valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Tabel 12: Verdeling opleidingsniveau na hercodering

Tabel 13: Hercoderingsproces SES - Opleidingsniveau

Tabel 14: Hercoderingsproces SES - Beroepscategorie

Tabel 15: Hercoderingsproces SES - Ervaren financiële stress

Tabel 16: Hercoderingsproces SES - Woonsituatie

Tabel 17: Hercoderingsproces SES - Maandelijks netto-inkomen

Tabel 18: Hercoderingsproces SES - Vermogen om onverwachte kosten op te vangen

Tabel 19: Verdeling aanvullende pensioenopbouw na hercodering

Tabel 20: Verdeling niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie na hercodering

Tabel 21: Verdeling niveau van mediavertrouwen na hercodering

Tabel 22: Descriptieve statistieken - Vertrouwen BWP

Tabel 23: Descriptieve statistieken - Tien dimensies van vertrouwen BWP

Tabel 24: Descriptieve statistieken - Steun BWP

Tabel 25: Descriptieve statistieken - Tien dimensies van steun BWP

Tabel 26: Regressiemodellen 1A, 2A en 4A - Vertrouwen BWP

Tabel 27: Model fit statistieken regressieanalyses - Vertrouwen BWP

Tabel 28: Model 3A - Univariate effecten MANOVA Vertrouwen BWP

Tabel 29: Post hoc tests MANOVA Vertrouwen BWP

Tabel 30: Regressiemodellen 1B, 2B en 4B - Steun BWP

Tabel 31: Model fit statistieken regressieanalyses - Steun BWP

Tabel 32: Post hoc tests ANOVA Steun BWP

Tabel 33: Model 3B - Univariate effecten MANOVA Steun BWP

Tabel 34: Post hoc tests MANOVA Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Tabel 35: Model 3B - Model fit statistieken regressiemodellen Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Tabel 36: Model 3B - Regressiemodellen voor Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Tabel 37: Descriptieve statistieken - Vertrouwen BWP & Steun BWP

Tabel 38: Pearson's r Vertrouwen BWP / Steun BWP per valentiegroep

Tabel 39: Fisher's r-to-z - Paarsgewijze vergelijkingen

1. Inleiding

De Belgische bevolking veroudert snel (Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023). Sinds het einde van de jaren 1980 maken beleidsmakers zich dan ook zorgen over de mogelijke gevolgen die deze vergrijzing zou kunnen hebben voor de overheidsfinanciën en, specifiek, voor het wettelijk pensioenstelsel. Dit stelsel, dat georganiseerd is binnen de Belgische sociale zekerheid en gefinancierd wordt op basis van repartitie, steunt immers in belangrijke mate op een evenwicht tussen het aantal werkende bijdragers en het aantal gepensioneerde uitkeringsgerechtigden. Doorheen de voorbije decennia hebben verschillende studies en beleidsrapporten ondertussen gewezen op de dringende noodzaak aan diepgaande, structurele hervormingen die het wettelijk pensioenstelsel robuuster en toekomstbestendig zouden maken (Gieselink et al., 2003; Hoge Raad van Financiën, z.d.; Studiecommissie voor de vergrijzing, 2002; 2024). Tot op heden blijven deze hervormingen echter uit (Schokkaert & Cantillon, 2018).

In deze context is doorheen de afgelopen decennia een dominant onbetaalbaarheidsnarratief ontstaan, waarin de vergrijzing vooral wordt voorgesteld als een financiële last en waarbij de financiële duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel in vraag wordt gesteld (Deboosere & Persoone, 2020). Recente maatschappelijke signalen doen echter vermoeden dat dit narratief potentieel zeer reële gevolgen kan hebben voor het vertrouwen in en de steun voor dit stelsel, die beide gegrond zijn in de principes van wederkerigheid en intergenerationele solidariteit en die ook zonder dit narratief al onder druk staan door de maatschappelijke effecten van vergrijzing (Clasen & Van Oorschot, 2002; De Tijd, 2024; Thijssen & De Pauw, 2006). De gehanteerde mediaframing van het onbetaalbaarheidsnarratief zou deze dynamiek mogelijk kunnen versterken. Volgens theorieën zoals het illusory truth effect en het Thomas-theorema (Laermans, 2019) kan herhaalde negatieve berichtgeving immers een vicieuze cirkel van wantrouwen en onderfinanciering in gang zetten, met mogelijk systeemfalen tot gevolg.

Om te onderzoeken of het onbetaalbaarheidsnarratief daadwerkelijk invloed uitoefent op vertrouwen en steun, werd de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: "Hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel het vertrouwen in en de steun voor dit pensioenstelsel bij Belgische beroepsactieven?" Om deze vraag te beantwoorden werd een kwantitatief onderzoek opgezet onder de vorm van een between-subjects vignetsurvey. Een steekproef van de Belgische beroepsactieve bevolking, getrokken door middel van multichannel purposive sampling, werd willekeurig blootgesteld aan één van drie experimentele condities: mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel met negatieve, neutrale of positieve waardengeladenheid. Nadien werden hun scores voor vertrouwen en steun systematisch opgemeten, en werd ook gepolst naar relevante achtergrondkenmerken. Tenslotte werd het effect van de toegepaste framings statistisch getoetst via enkele meervoudige lineaire regressieanalyses, aangevuld

met ANOVA- en ANCOVA- sensitiviteitsanalyses en MANOVA om diepgaandere inzichten te bekomen.

De onderzoeksresultaten tonen aan dat de waardengeladenheid van mediaberichtgeving geen rechtstreeks effect lijkt te hebben op het globale vertrouwen of op de globale steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, maar dat beide vooral samenhangen met enkele demografische, sociaaleconomische en ideologische factoren. Toch lijken enkele cruciale, onderliggende dimensies van vertrouwen en steun echter wel gevoelig voor de gehanteerde framing en ook specifieke sociale groepen blijken vatbaarder voor sommige onderzochte framingeffecten. Tenslotte kon, opvallend genoeg, geen noemenswaardig verband worden vastgesteld tussen vertrouwen en steun, ondanks de wijdverspreide veronderstelling in academische en beleidskringen van een sterk, zelfs causaal verband tussen beide.

2. Maatschappelijke context

In dit hoofdstuk wordt de maatschappelijke context geschetst waarbinnen het onderzoek zich situeert. Eerst komen de demografische evoluties aan bod die leiden tot vergrijzing (2.1), gevolgd door een beknopte toelichting van de structuur en werking van de Belgische sociale zekerheid en het pensioenlandschap (2.2). Vervolgens wordt in 2.3 ingegaan op de financiële impact van deze demografische verschuivingen op de overheidsfinanciën en, specifiek, op de pensioenen. Tot slot wordt aangestipt hoe over deze problematieken wordt bericht in de media (2.4).

2.1 Vergrijzing

2.1.1 Vergrijzing: een globale en Belgische trend

De wereldbevolking veroudert snel. Naar verwachting zal in 2050 ongeveer één op de zes mensen wereldwijd ouder zijn dan 65 jaar, tegenover één op elf in 2019 (United Nations DESA, 2019). Deze structurele evolutie is het resultaat van twee complementaire processen: een stijgende levensverwachting (mensen leven langer) en een dalende vruchtbaarheid (er worden per vrouw minder kinderen geboren). Samen leiden deze trends tot een collectieve veroudering - of vergrijzing - van de wereldbevolking (United Nations Population Fund, 2024).

Hoewel vergrijzing wereldwijd plaatsvindt, zijn er belangrijke regionale verschillen. In het Globale Zuiden staat de vergrijzing in veel landen nog in de kinderschoenen, terwijl veel Oost- en Zuidoost-Aziatische landen momenteel een snelle vergrijzing doormaken. In bijna alle post-geïndustrialiseerde landen van de Westerse wereld, waaronder België, bevindt de vergrijzing zich ondertussen in een vergevorderd stadium. Hier ligt het aandeel ouderen in de bevolking momenteel het hoogst (United Nations DESA, 2019; United Nations Population Fund, 2024).

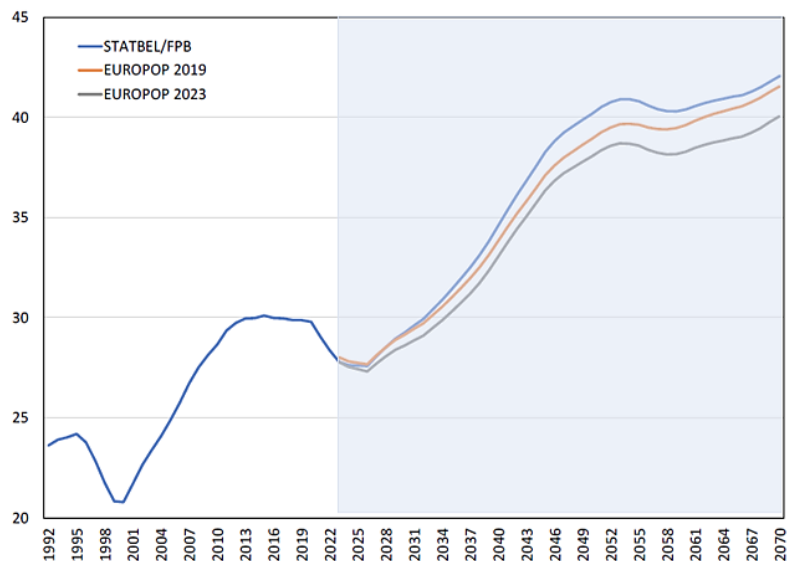
In België is de invloed van de vergrijzing duidelijk waarneembaar sinds de jaren 1970 (Federaal Planbureau, 1997). Zo steeg de levensverwachting bij de geboorte van 71.0 jaar in 1970, naar 82.4 jaar in 2024 (StatBel, 2025b). Tegelijkertijd daalde het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) - het aantal kinderen dat een gemiddelde vrouw zou krijgen tijdens haar vruchtbare levensfase - van 2.24 kinderen in 1970 tot 1.44 kinderen in 2024 (StatBel, 2025c; Statistiek Vlaanderen, 2024). Deze algemene vergrijzingstrend vertaalt zich in een stijging van de gemiddelde leeftijd: sinds het begin van de metingen in 1992 steeg de leeftijd van de gemiddelde Belg al van 38.5 jaar tot 42.1 jaar in 2022 (Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023). Ook het aandeel 65-plussers groeide in diezelfde periode aanzienlijk: sinds 1992 nam hun aandeel met 5.1 procentpunten toe (StatBel, 2025a), zoals weergegeven in *Tabel 1*.

Tabel 1: Evolutie van de Belgische bevolkingsstructuur volgens leeftijdscategorie

		1992		2025	
		<i>N</i>	<i>rel. freq.</i>	<i>N</i>	<i>rel. freq.</i>
<i>Leeftijdscategorie</i>	<i>< 18 jaar</i>	2 185 103	21.8%	2 320 770	19.6%
	<i>18 - 64 jaar</i>	6 311 109	63.0%	7 099 466	60.0%
	<i>65+</i>	1 525 785	15.2%	2 405 315	20.3%
<i>Totaal</i>		10 021 997	100.0%	11 825 551	100.0%

(Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023; StatBel, 2025c)

Binnen dit algemene vergrijzingsproces voltrekken zich in België nog twee specifiekere vergrijzingsfenomenen. Het eerste is de verzilvering, vaak omschreven als ‘de vergrijzing binnen de vergrijzing’. Dit verwijst naar de groei van het aandeel oudste ouderen (80+) binnen de groep 65-plussers in een bevolking. Sinds 1992 steeg hun aandeel in de Belgische 65-plusbevolking al van 23% naar 28% in 2022, en volgens prognoses zal dit aandeel snel en sterk blijven doorstijgen, tot 40% en zelfs 42% in 2070 (zie *Grafiek 1*). Er zijn dus niet alleen meer ouderen, ze leven ook steeds langer (Hallaert, 2023).

Grafiek 1: Verzilvering (80+/65+) in België 1992 - 2070

(Hallaert, 2023)

In België voltrekt dit verzilveringsproces zich momenteel extra snel door toedoen van het tweede specifiekere vergrijzingsfenomeen: conjuncturele vergrijzing. Dit betreft de tijdelijke versnelling van het algemene vergrijzingsproces, veroorzaakt door de omvangrijke babyboomgeneratie - geboren tussen 1946 en 1964. Tussen 2011 en 2029 bereikt deze generatie Belgen de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar, waardoor de vergrijzing - en later ook de verzilvering - tijdelijk in een stroomversnelling terechtkomt. Naarmate de babyboomgeneratie uitdooft, zal dit effect ook geleidelijk weer verdwijnen (Berghman et al., 2014).

2.1.2 Projecties

Alle projecties wijzen erop dat deze vergrijzingsprocessen zich ook in de komende decennia zullen doorzetten, zoals geïllustreerd in *Tabel 2*. Zo zal de levensverwachting bij de geboorte naar alle waarschijnlijkheid geleidelijk blijven stijgen tot 88.9 jaar in 2070, terwijl het TVC zich vanaf 2035 vermoedelijk zal stabiliseren rond 1.6 kinderen per vrouw. Ook de gemiddelde leeftijd zal naar verwachting langzaam blijven doorstijgen tot 45.9 jaar in 2070 (Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023).

Tabel 2: (Verwachte) evoluties levensverwachting, gemiddelde leeftijd en TVC voor België 1970 - 2070						
	Observatie			Prognose		
	1970	1992	2024	2040	2055	2070
Levensverwachting bij geboorte	71.00	76.36	82.40	85,06	87,12	88,94
Gemiddelde leeftijd	-	38.5	-	44,26	45,19	45,91
TVC	2.24	1.65	1.44	1,60	1,61	1,61

(Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023; StatBel, 2025a, 2025b)

Net zoals elke demografische evolutie heeft ook de vergrijzing belangrijke maatschappelijke implicaties. Naarmate het aandeel 65-plussers in een bevolking toeneemt, neemt immers ook het aandeel van jongere leeftijdsgroepen verhoudingsgewijs af - als communicerende vaten. Deze verschuiving wordt onder andere bondig weergegeven in de ouderdomsafhankelijkheidsratio, een statistische maatstaf die de verhouding weergeeft tussen het aantal 65-plussers en het aantal mensen op beroepsactieve leeftijd (15 - 64 jaar). Hoe hoger deze ratio, hoe meer werkenden via hun belastingaangiften en sociale bijdragen financieel instaan voor het levensonderhoud en de zorg van één 65-plusser. Een dalende ratio betekent dus dat de kosten van de pensioenen, gezondheidszorg en andere sociale voorzieningen voor de oudere bevolking relatief zwaarder doorwegen op de beroepsactieve bevolking (Deroose et al., 2023; Hallaert, 2023). Een blik op de evolutie van de ouderdomsafhankelijkheidsratio toont hoe sterk vergrijzing deze verhouding beïnvloedt. In 1992 bedroeg de ratio nog 4.37, wat betekent dat iets meer dan vier beroepsactieven financieel instonden voor één 65-plusser. In 2024 bedroeg de ratio nog slechts 3.17 en prognoses wijzen uit dat de ratio verder zal blijven dalen. Naar verwachting zullen in 2070 nog slechts iets meer dan twee beroepsactieven de lasten van één oudere dragen (Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023).

Tabel 3: (Verwachte) evolutie ouderdomsafhankelijkheidsratio voor België 1992 - 2070					
	1992	2024	2040	2055	2070
Ouderdomsafhankelijkheidsratio	4.37	3.17	2.49	2.34	2.20

(Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel, 2023)

Hoewel de ouderdomsafhangelijkheidsratio een nuttige maatstaf is om de kwantiteit van deze afhankelijkheid te illustreren, zegt ze in wezen niets over de kwaliteit ervan. Zoals eerder aangehaald zullen er immers niet alleen relatief meer 65-plussers zijn, ze zullen ook steeds ouder worden. Voor de financiële lasten voor de beroepsactieve bevolking betekent dit dat de kosten van de pensioenen en andere sociale voorzieningen niet alleen vaker (want meer 65-plussers), maar ook langer moeten worden uitbetaald (want ze leven langer). Bovendien zijn bijkomende levensjaren niet noodzakelijk gezonde levensjaren. De vergrijzing en vooral verzilvering zal naar verwachting dan ook gepaard gaan met een aanzienlijke toename van de uitgaven voor gezondheidszorg en gerelateerde sociale voorzieningen (Berghman et al., 2014; Hallaert, 2023).

2.2 De Belgische sociale zekerheid en het pensioenlandschap

Dat de ouderdomsafhangelijkheidsratio zo relevant is voor de inschatting van de financiële lasten die de vergrijzing met zich meebrengt, heeft alles te maken met de manier waarop de Belgische sociale zekerheid, en dan met name de pensioenen, georganiseerd zijn. Een sociale zekerheid is het geheel van wettelijke voorzieningen dat burgers beschermt tegen allerlei sociale risico's die hun inkomensverwerving kunnen bedreigen, zoals ziekte, werkloosheid en ouderdom. Er bestaan verschillende modellen om een sociale zekerheid te organiseren, maar in België volgt het systeem een Bismarckiaanse logica: rechten op uitkeringen worden opgebouwd op basis van bijdragen die doorheen de loopbaan aan het systeem werden betaald. Daarbij werkt het Belgisch sociale zekerheidsstelsel hoofdzakelijk via een zogenaamd omslag- of repartitiestelsel, waarbinnen de uitkeringen van vandaag worden gefinancierd door de bijdragen van de huidige werkenden, zonder kapitaalopbouw binnen het systeem: wat binnenkomt, gaat meteen weer buiten. Deze sociale zekerheidsstructuur vormt de ruggengraat van de Belgische welvaartsstaat, waarbinnen een belangrijk onderdeel van het Belgisch pensioensysteem een sleutelpositie inneemt (Deleeck, 1991; Van Lancker & Van den Heede, 2019).

Het Belgisch pensioenlandschap is opgebouwd volgens een pijlerstructuur met drie formele pijlers die elk volgens hun eigen logica en complementair aan elkaar de pensioenopbouw van Belgische burgers vrijwaren (Federale Pensioendienst, 2025). De eerste pijler, het wettelijk pensioen, omvat alle pensioenregelingen die georganiseerd zijn binnen de sociale zekerheid en vormt het fundament van het Belgische pensioensysteem. Elke werknemer, ambtenaar en zelfstandige is wettelijk verplicht om zich aan te sluiten bij het pensioenstelsel dat overeenkomt met hun professionele statuut en waarbinnen zij tijdens hun carrière pensioenrechten opbouwen (Cantillon, 2016; Federale Pensioendienst, 2025; FSMA, 2025; Gieselink et al., 2003). Omdat de wettelijke pensioenen worden gefinancierd via het repartitiestelsel van de sociale zekerheid is dit stelsel tevens sterk afhankelijk van de maatschappelijk verhouding tussen werkenden en gepensioneerden; of anders gezegd: van de balans tussen de betaalde bijdragen en de pensioenuitkeringen. Deze afhankelijkheid maakt het systeem bijzonder kwetsbaar voor demografische verschuivingen zoals vergrijzing (Gieselink et al., 2003).

Sinds de vergrijzing tijdens de jaren 1980 bij beleidsmakers op de radar verscheen (United Nations, 1982), heeft de Belgische overheid het pensioenlandschap hervormd door twee aanvullende pensioenpijlers te introduceren. Beide pijlers functioneren buiten de sociale zekerheid om, waar ze worden gefinancierd via private geldstromen en fiscaal gestimuleerd worden om deelname te bevorderen (Gieselink et al., 2003). De tweede pijler omvat alle collectieve, arbeidsgebonden regelingen op ondernemings- of sectorniveau. Deelname is niet verplicht, maar veel werkgevers bieden deze vorm van pensioenopbouw aan als onderdeel van het loonpakket. De derde pijler bestaat uit pensioen- en langetermijnsparplannen die de beroepsactieve burger op eigen initiatief kan afsluiten via de bank (ACV Nationaal, 2025; Gieselink et al., 2003). Sinds hun introductie hebben deze aanvullende pijlers sterk aan belang en populariteit gewonnen: terwijl in 1999 slechts drie op de tien werknemers een aanvullend pensioen opbouwde via de tweede pijler, was dat aandeel in 2024 al gestegen tot bijna acht op tien (Schols & Van Lancker, 2025).

Deze drie formele pensioenpijlers worden bijgestaan door de zogenaamde ‘nulde pijler’, die deel uitmaakt van de sociale bijstand en als vangnet fungeert voor personen die onvoldoende pensioenrechten konden opbouwen (Federale Pensioendienst, 2025; Gieselink et al., 2003). Tenslotte staat het mensen bovendien vrij om buiten al deze initiatieven om extra pensioenkapitaal op te bouwen via eigen spaar- en beleggingsinitiatieven. In deze thesis wordt dergelijke persoonlijke vermogensopbouw ter voorbereiding op pensionering verder aangeduid als ‘de vierde pijler’ (ACV Nationaal, 2025).

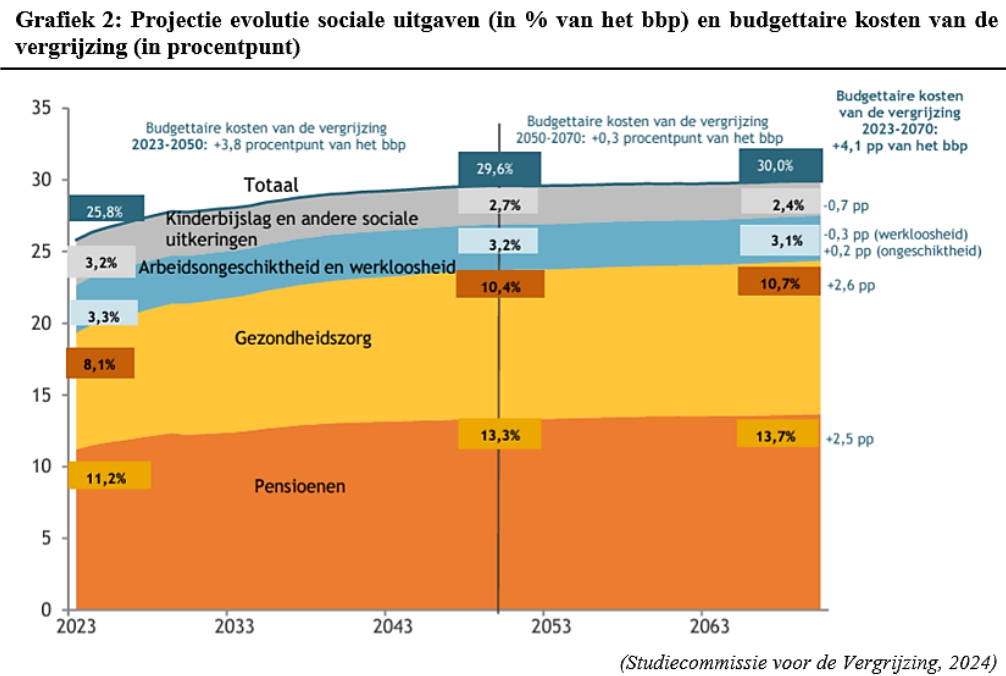
De wettelijk pensioenen blijven echter steeds de spilfiguur van het Belgisch pensioenlandschap (Gieselink et al., 2003). Het deelaspect van de sociale zekerheid waarbinnen deze wettelijke pensioenen worden georganiseerd, wordt verder aangeduid als ‘het wettelijk pensioenstelsel’.

2.3 Het kostenplaatje

Net omdat de sociale zekerheid - de ruggengraat van de Belgische welvaartsstaat - in belangrijke mate gefinancierd wordt via een repartitiestelsel dat bijzonder kwetsbaar is voor demografische verschuivingen, ligt de focus in het vergrijzingsdebat vaak op de gevolgen ervan voor de overheidsfinanciën. De bezorgdheid is immers dat de oplopende vergrijzingskosten de inkomsten uit sociale bijdragen zullen overstijgen, waardoor het systeem uit balans raakt (Hoge Raad van Financiën, z.d.; Studiecommissie voor de vergrijzing, 2002).

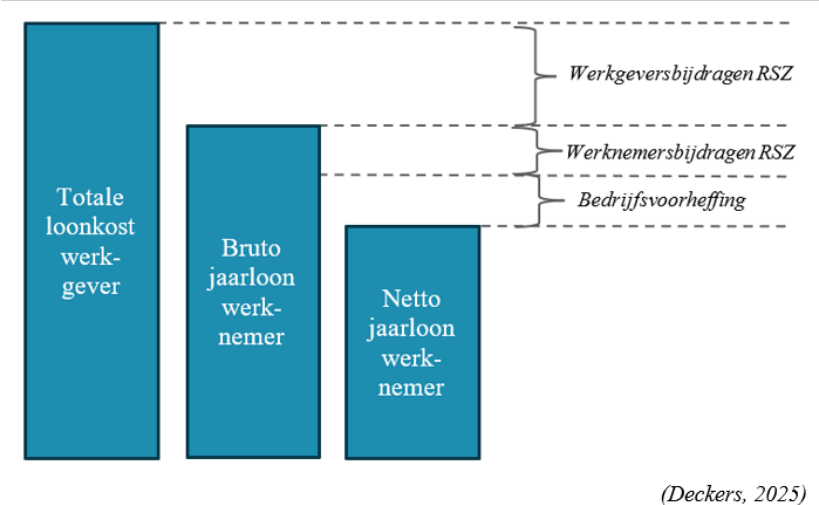
Om deze evolutie te monitoren, werd in 2001 de Studiecommissie voor de Vergrijzing opgericht, die de opdracht heeft om de budgettaire en sociale impact van de vergrijzing te onderzoeken en te anticiperen. In 2024 voorspelde deze commissie dat de sociale uitgaven zullen stijgen van 25.8% van het bruto binnenlands product (bbp) in 2023 naar 30.0% in 2070, een toename van 4.1 procentpunt (zie *Grafiek 2*). Bovendien zal het grootste deel van deze stijging zich - als gevolg van de snelle, maar tijdelijke conjuncturele vergrijzing gelinkt aan de babyboomgeneratie - naar verwachting voordoen tussen 2023

en 2050 (+3.8 procentpunt), waarna de groei sterk vertraagt (+0.3 procentpunt). De pensioenen en gezondheidszorg zijn samen verantwoordelijk voor quasi de volledige uitgavengroei, waarbij de pensioenen ruimschoots de grootste kostenpost vormen. Hun aandeel stijgt van 11.2% van het bbp in 2023 naar 13.7% in 2070 (Studiecommissie voor de vergrijzing, 2024). Deze cijfers onderstrepen waarom de betaalbaarheid van de pensioenen zo vaak de kern vormt van het vergrijzingsdebat.

Een vaak onderbelicht aspect van de pensioendiscussie betreft de inkomstenzijde van het systeem, want ook daar tekenen zich enkele maatschappelijke trends af die de financiële balans van het wettelijk pensioenstelsel onder druk zetten. Een eerste trend betreft de werkgeversbijdragen. Dit zijn de sociale zekerheidsbijdragen die werkgevers betalen bovenop het brutoloon van hun werknemers (zoals geïllustreerd in *Figuur 1*) en die traditioneel een belangrijk onderdeel uitmaken van de financiering van de Belgische sociale zekerheid. De voorbije decennia zijn deze bijdragen door opeenvolgende

Figuur 1: Visualisatie van bijdragen en heffingen op verloning in België

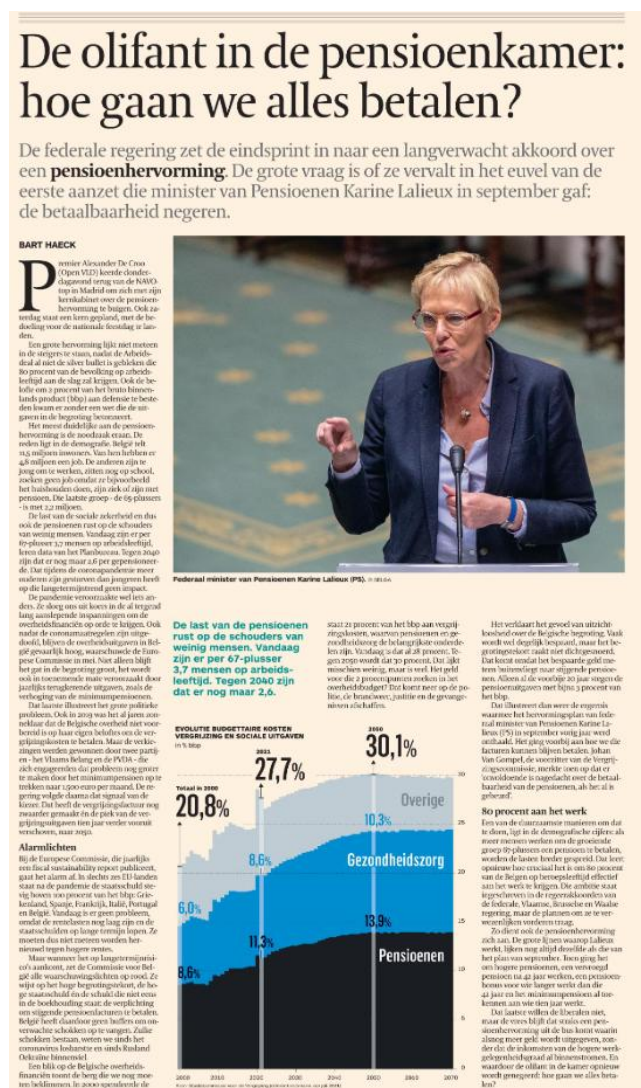
beleidskeuzes echter stelselmatig teruggelopen, waardoor de sociale zekerheid potentieel cruciale inkomsten misloopt (Deckers, 2025; De Witte, 2025). Daarnaast dragen vooral de hogere inkomens en vermogens verhoudingsgewijs steeds minder bij, onder meer door het gebruik van fiscale

constructies zoals de managementvennootschappen, die toelaten om personenbelastingen en sociale bijdragen in belangrijke mate te ontwijken (Algoed & Hoebeeck, 2025; De Witte, 2025). Tenslotte vormt ook de lage activiteitsgraad een structurele uitdaging: hoe minder mensen actief zijn op de arbeidsmarkt, hoe minder sociale bijdragers er immers zijn (Algoed & Hoebeeck, 2025). De financiële houdbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel staat dus niet enkel onder druk door stijgende vergrijzingskosten, maar ook door een stagnerende groei van de inkomstenbasis.

Reeds in 2014 concludeerde de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040 dan ook dat het wettelijk pensioenstelsel bij ongewijzigd beleid op termijn financieel onhoudbaar wordt. Louter parametrische ingrepen, zoals het verhogen van de wettelijke pensioenleeftijd en het verlagen van pensioenuitkeringen, zullen daarbij niet volstaan. De commissie benadrukte dat diepgaande structurele hervormingen noodzakelijk zijn om zowel de solvabiliteit als de sociale kwaliteit van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel te waarborgen. Bovendien zouden dergelijke hervormingen opportuniteiten bieden om

het wettelijk pensioenstelsel, ontworpen in de naoorlogse periode, opnieuw af te stemmen op de maatschappelijke realiteit van vandaag. Tot op heden blijven deze noodzakelijke structurele hervormingen echter uit (Berghman et al., 2014; Schokkaert & Cantillon, 2018).

Figuur 2: Illustratie van het onbetaalbaarheidsnarratief in de media

(Haeck, 2022)

2.4 Het onbetaalbaarheidsnarratief

Het is dan ook niet verwonderlijk dat studies, beleidsrapporten en mediaverslaggeving over vergrijzing doorgaans vertrekken vanuit een invalshoek waarin de betaalbaarheid van de pensioenen centraal staat. In *Figuur 2* wordt een illustratie getoond van deze mediaberichtgeving. Let daarbij ook op de gitzwarte kleur die in de grafiek aan de pensioenen werd gegeven (Deboosere & Persoone, 2020). Ook wie de databases van BelgaPress doorzoekt, merkt dat de klemtoon in de Belgische nieuwsverslaggeving veelal lijkt te liggen op het

‘probleem’ van de vergrijzing en de ‘onbetaalbaarheid’ van de pensioenen, zoals ook volgende krantenkoppen illustreren:

- De Tijd, 2003: “*Vandenbroucke waarschuwt voor onbetaalbaarheid pensioenen: ‘Rigoureux budgettair beleid en hogere activiteitsgraad nodig’*” (Hens, 2003)
- VRT NWS, 2011: “*Rekenhof waarschuwt voor hoge pensioenkosten.*” (VRT NWS, 2011)
- De Morgen, 2019: “*Productiviteit kan vergrijzing niet bijbenen*” (Synghel, 2019)
- Het Laatste Nieuws, 2023: “*Om de vergrijzingsfactuur te kunnen blijven betalen, moet er een pensioenhervorming komen die 9 keer groter is dan de Vivaldi-deal*” (Mees & Terrière, 2023)
- VRT NWS, 2024: “*Kosten vergrijzing wegen almaar zwaarder door: toekomstige regering wacht lastige taak om oplossing te vinden*” (Grommen, 2024)

Dankzij deze sterke focus op de wankelende solvabiliteit van het wettelijk pensioenstelsel is de boodschap duidelijk: door de vergrijzing zullen de pensioenen binnenkort niet meer te betalen zijn (Deboosere & Persoone, 2020). Nochtans hoeft de vergrijzing niet zo negatief te worden beschouwd zonder dat daarbij de financiële uitdagingen uit het oog worden verloren. In zijn boek *Lang Leve de Vergrijzing* (2020) stelt Patrick Deboosere, emeritus hoogleraar sociologie aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB) het zo:

In de pers wordt vergrijzing toch vaak negatief voorgesteld. Ik lees bijna steeds onheilsberichten over vergrijzing in de trant van “De tsunami van de vergrijzing, de kosten van de vergrijzing, de onbetaalbaarheid van de vergrijzing” en ga zo maar door. Eigenlijk is het eigenaardig dat we het succesverhaal van de [stijgende levensverwachting van de] mensheid plots gaan omrekenen in een kostprijs. Strikt genomen is de vergrijzing de uitkomst van een proces dat we allemaal gewenst hebben. [...] Dat de kostprijs zo’n belangrijke plaats inneemt in de discussie over vergrijzing is uiteindelijk de vertaling van een economisch denken waarin de mens niet langer centraal staat.

Onrechtstreeks verwijst Deboosere hier naar een belangrijke, maar onderbelichte dimensie van de pensioendiscussie: de mediaberichtgeving over de vergrijzing en de pensioenen maakt deel uit van een specifiek narratief.

Hoewel een narratief, of discours, verschillende benaderingen en definities kent, kan het in deze context best worden omschreven als een samenhangend verhaal of geheel van verhalen waarbinnen bepaalde gebeurtenissen, ideeën of fenomenen op een bepaalde manier worden geselecteerd, geïnterpreteerd, gepresenteerd en begrepen, en waarbij vaak een specifieke onderliggende boodschap of ideologie kan worden geïdentificeerd (den Boon et al., 2022; Rejnö et al., 2014; Richards, 1989; Riessman, 1993, 2008; Sools, 2012). De manier waarop volgens Deboosere in de Belgische media wordt bericht over de vergrijzing en de pensioenen, waarbij bepaalde elementen worden benadrukt en andere verzwegen,

maakt aldus deel uit van een dominant narratief waarbinnen de vergrijzing wordt afgebeeld als het spook dat het wettelijk pensioenstelsel ten gronde zal richten (Deboosere & Persoone, 2020).

Ondertussen blijkt dat dit dominante narratief - het onbetaalbaarheidsnarratief - dat al decennialang de toon zet in publieke debatten over de vergrijzing en pensioenen, mogelijk verregaande gevolgen heeft. Recente mediaberichten signaleren immers een historisch laag vertrouwen in de duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel, met name onder jongeren (De Tijd, 2024). Deze evolutie plaatst fundamentele vraagtekens bij de houdbaarheid van een via repartitie gefinancierd pensioenstelsel binnen een maatschappelijke context waarbij burgers worden blootgesteld aan een onbetaalbaarheidsnarratief.

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de theoretische fundamenteën van het onderzoek uiteengezet. Eerst worden in paragraaf 3.1 de kernconcepten afgebakend, waarna in sectie 3.2 enkele theoretische perspectieven worden verkend die het belang van vertrouwen en steun binnen Bismarckiaanse, via repartitie gefinancierde pensioenstelsels verklaren. Vervolgens wordt toegelicht hoe mediaberichtgeving - en het onbetaalbaarheidsnarratief in het bijzonder - publieke attitudes kan beïnvloeden (3.3). Tenslotte volgt in 3.4 een historisch overzicht van enkele belangrijke evoluties inzake het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

3.1 Conceptuele afbakeningen

Omdat eenduidige definities voor vertrouwen in en steun voor pensioenstelsels tot op heden ontbreken, werden voor dit onderzoek enkele werkdefinities geconstrueerd.

Het Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal omschrijft ‘vertrouwen’ als het “rekenen op” of “betrouwbaar achten” van iets (den Boon et al., 2022). Toegepast op het Belgisch wettelijk pensioenstelsel betekent dit dat burgers erop rekenen dat het wettelijk pensioenstelsel duurzaam en betrouwbaar is: het dient niet alleen de huidige gepensioneerden te onderhouden, maar ook de huidige (en toekomstige) beroepsactieven in de toekomst van een billijk pensioen te voorzien. ‘Steunen’ wordt in diezelfde bron dan weer omschreven als “het helpen staande houden of in stand houden” van iets (den Boon et al., 2022). Toegepast op het Belgisch wettelijk pensioenstelsel betekent dit dat burgers het wettelijk pensioenstelsel wensen te behouden als fundament van het Belgisch pensioensysteem en daar zowel passief als actief naar handelen.

Deze definities wijzen erop dat met name twee onderliggende principes van cruciaal belang zijn voor vertrouwen in en steun voor via repartitie gefinancierde pensioenstelsels: wederkerigheid en intergenerationele solidariteit.

3.2 Vertrouwen en steun in Bismarckiaanse pensioenstelsels

3.2.1 Wederkerigheidsprincipe

Wederkerigheid, of reciprociteit, wordt in het Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal omschreven als “de wederzijdse gelijke behandeling” (den Boon et al., 2022). Vertrouwen in een via repartitie gefinancierd pensioenstelsel berust dus op de veronderstelling dat het systeem iedereen, nu en in de toekomst, gelijkwaardig behandelt. In diezelfde lijn is de steun voor dit stelsel geworteld in de overtuiging dat het behoud ervan wenselijk is, omdat het rechtvaardig is.

Clasen en Van Oorschot (2002) stellen dat wederkerigheid, naast behoefte en universaliteit, één van de drie fundamentele principes is waarop Europese sociale zekerheidsstelsels rusten. Binnen systemen met een Bismarckiaanse logica, zoals het Belgische, vormt wederkerigheid echter het dominante principe. Concreet houdt het wederkerigheidsprincipe in dat rechten op uitkeringen rechtstreeks gekoppeld zijn aan de bijdragen die aan het systeem werden geleverd. Er bestaat dus een (quasi-) evenredig verband tussen de betaalde sociale bijdragen en de ontvangen uitkeringen: wie meer bijdraagt, ontvangt ook een hoger wettelijk pensioen. Sinds de jaren 1970 is dit wederkerigheidsprincipe echter progressief onder druk komen te staan door allerlei ingrijpende sociale, economische en politieke veranderingen, zoals toenemende (structurele) werkloosheid, arbeidsmarktflexibilisering en dus ook vergrijzing (Clasen & Van Oorschot, 2002).

Theoretisch zijn er twee manieren waarop de vergrijzing het wederkerigheidsprincipe kan ondermijnen. In het eerste geval dreigt een gedeeltelijke ont koppeling tussen kosten en baten. Naarmate de ouderdomsafhankelijkheidsratio stijgt (zie 2.1.2, p. 5) en steeds meer gepensioneerden ten laste komen van een krimpende arbeidsbevolking, kunnen beleidsmakers zich genoodzaakt voelen maatregelen te nemen waarmee de wankelende solvabiliteit van het pensioenstelsel kan worden rechtgetrokken, maar die ook het wederkerigheidsprincipe deels ondermijnen. Denk hierbij aan het verhogen van de sociale bijdragen voor de beroepsactieve bevolking zonder dat hier hogere pensioenuitkeringen tegenover staan, of het verlagen van de uitkeringen zelf. In beide gevallen verzwakt de band tussen bijdragen en ontvangsten (Berghman et al., 2014; Schokkaert & Cantillon, 2018; Studiecommissie voor de vergrijzing, 2024; Thijssen & De Pauw, 2006).

Ten tweede behoort - mede onder invloed van het onbetaalbaarheidsnarratief - ook een totale ont koppeling tussen kosten en baten tot de mogelijkheden. Wanneer met name jongeren herhaaldelijk horen dat het systeem financieel onhoudbaar wordt, kan dit bij hen de perceptie teweegbrengen dat zij verplicht bijdragen aan een systeem waar zij later geen voordeel van zullen hebben omdat het vóór hun pensioen zal instorten. Voor hen impliceert dit hoge bijdragen zonder latere ontvangsten, ofwel een totale ont koppeling tussen kosten en baten (Hasher et al., 1977; Laermans, 2019; Thijssen & De Pauw, 2006). De concrete processen waarlangs dit kan gebeuren, worden later verkend in 3.3.2 (p. 23). Ook zonder concrete beleidswijzigingen die een totale ont koppeling tussen kosten en baten inhouden, zouden Bismarckiaanse, via repartitie gefinancierde pensioenstelsels in theorie dus in een ernstige wederkerigheidscrisis terecht kunnen komen (Clasen & Van Oorschot, 2002; Hasher et al., 1977; Laermans, 2019).

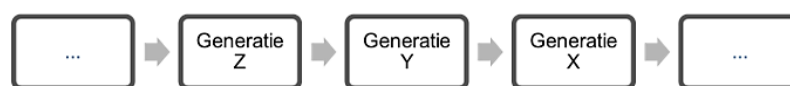
3.2.2 Intergenerationele solidariteit

3.2.2.1 Intergenerationele solidariteit als een ketting

Het Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal definieert ‘solidariteit’ als “een bewustzijn van saamhorigheid en bereidheid om de consequenties daarvan te dragen” en “het gevoel van bij elkaar te horen en elkaar te moeten steunen” (den Boon et al., 2022). Solidariteit kan in deze betekenis dan ook worden opgevat als een attitude die mensen aannemen ten aanzien van anderen binnen een specifieke maatschappelijke context, en die zich kenmerkt door gevoelens van saamhorigheid en wederzijdse steun (Breckler, 1984; Eagly & Chaiken, 1998; Thijssen & De Pauw, 2006). In het verlengde van deze definitie verwijst intergenerationele solidariteit dan naar de solidariteit die op macroniveau tot stand komt tussen verschillende generaties in een samenleving, en dit in beide richtingen.

Thijssen en De Pauw (2006) benadrukken echter dat deze intergenerationele solidariteit binnen Bismarckiaanse, via repartitie gefinancierde pensioenstelsels een asymmetrisch karakter krijgt. Binnen deze pensioenstelsels ligt de nadruk immers vooral op solidariteit *van* jongeren *naar* ouderen toe: elke beroepsactieve generatie is financieel verantwoordelijk voor de gepensioneerde generatie die haar vooraf ging. Zo ontstaat een kettingvormige solidariteitsrelatie die desondanks de wederkerigheid waarborgt (zie *Figuur 3*): de huidige beroepsactieve Generatie Y financiert de pensioenen van Generatie X, terwijl zij voor haar eigen pensioen afhankelijk is van Generatie Z, die op haar beurt rekt op de generatie die haar opvolgt, enzovoort. Deze kettingvormige intergenerationele solidariteitsrelatie wordt door Thijssen en De Pauw (2006) omschreven als het trilateraal generatiecontract, omdat steeds minstens drie generaties betrokken zijn bij het in stand houden van het systeem.

Figuur 3: Visualisatie van het trilateraal generatiecontract

(Thijssen & De Pauw, 2006)

De kettingvorm toont echter meteen ook de kwetsbaarheid van deze intergenerationele solidariteit: zodra een actieve generatie stopt met bijdragen, wordt de solidariteitsketting verbroken (Thijssen & De Pauw, 2006). Vertrouwen in de intergenerationele solidariteit in het kader van de pensioenen berust dus op de veronderstelling dat elke generatie kan rekenen op de financiële zorg van haar opvolgers, op voorwaarde dat zij zelf de voorafgaande generatie ondersteunt. Volgens diezelfde logica is de steun voor het systeem geworteld in de overtuiging dat dit een stabiele en faire regeling is.

In hun boek *Babybom? Draagvlak van de intergenerationele solidariteit* wijzen Thijssen en De Pauw (2006) er echter op dat er zich mede onder invloed van de vergrijzing een dubbele regressie aan het voltrekken is binnen deze intergenerationele solidariteit. Om dit te kunnen duiden, dient echter eerst hun

solidariteitstypologie nader te worden verklaard, die in wezen een uitbreiding is van de solidariteitstheorie van Durkheim.

3.2.2.2 De solidariteitstypologie van Thijssen en De Pauw

In 1893 omschreef Émile Durkheim solidariteit als de gevoelens van onderlinge verbondenheid die sociale samenhang in een samenleving mogelijk maken. Daarbij maakte hij een onderscheid tussen twee vormen van solidariteit: mechanische en organische solidariteit. Mechanische solidariteit zou volgens Durkheim enkel voorkomen in traditionele, voormoderne samenlevingen omdat deze solidariteitsvariant bijna automatisch - of mechanisch - voortvloeit uit de sterke gelijkenissen tussen mensen in homogene gemeenschappen, waarbinnen ze grotendeels dezelfde waarden, normen en levenservaringen delen. Bij mechanische solidariteit is de sociale cohesie dus gebaseerd op een soort collectief bewustzijn. Organische solidariteit daarentegen, ontstaat volgens Durkheim uitsluitend in moderne, gedifferentieerde samenlevingen omwille van de vaak verregaande en hoogcomplexere arbeidsdeling. Hier is de sociale cohesie dus gebaseerd op wederzijdse afhankelijkheid (Durkheim, 1998; Laermans, 2019).

Thijssen en De Pauw (2006) plaatsten twee belangrijke kritische kanttekeningen bij Durkheim's analyse. Ten eerste merken zij op dat mechanische solidariteitsvormen wel degelijk moderne uitingvormen kunnen hebben, en ten tweede stellen zij dat Durkheim's unidimensionale categorisering geen rekening houdt met de vaak zeer diverse beweegredenen om solidair gedrag te vertonen. Op basis van deze inzichten ontwikkelden zij vervolgens een uitgebreidere solidariteitstypologie die ook geschikter is om de vergrijzingsuitdagingen van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel te duiden.

De typologie van Thijssen en De Pauw (2006) is opgebouwd rond twee dimensies die een solidariteitsverhouding typeren. De eerste dimensie betreft de mate van homo- of heterogeniteit van de profielen van de actoren binnen de solidariteitsrelatie: in welke mate lijken de leden van het collectief op elkaar? Deze dimensie weerspiegelt Durkheim's onderscheid tussen mechanische en organische solidariteit. De tweede dimensie heeft betrekking op het relatieve belang van de persoonlijke kenmerken van de ontvangers van solidariteit: in welke mate is 'wie ze zijn' ondergeschikt of juist doorslaggevend ten opzichte van 'wat ze zijn'? Deze dimensie creëert ruimte om de interpersoonlijke basis van solidariteit in kaart te brengen. Op basis van deze twee dimensies onderscheiden Thijssen en De Pauw vier ideaaltypische vormen van solidariteit: groepsgebonden en empathische solidariteit als varianten van mechanische solidariteit, en instrumentele en compassionele solidariteit als subcategorieën van organische solidariteit. Een visueel overzicht van deze typologie is weergegeven in *Tabel 4*.

Tabel 4: Solidariteitstypologie van Thijssen & De Pauw

			<i>Verhouding tussen mensen met een ...</i>	
			<i>Gelijkaardig profiel (= mechanische solidariteit)</i>	<i>Verschillend profiel (= organische solidariteit)</i>
<i>Profiel begunstigden</i>	<i>Wat zijn ze?</i>		Groepsgebonden solidariteit	Instrumentele solidariteit
		<i>Grondslag van de solidariteit?</i>	Lid van dezelfde identitaire groep	Nuttige ruilpartner
		<i>Motivatie?</i>	Extern afgedwongen	Contractuele logica: “Quid pro quo”
		<i>Aard van de solidariteitsrelatie?</i>	Multilateraal	Bilateraal: tussen individuen
	<i>Wie zijn ze?</i>		Empathische solidariteit	Compassionele solidariteit
		<i>Grondslag van de solidariteit?</i>	Empathische inleving	Mededogen
		<i>Motivatie?</i>	Interne dwang	Onvoorwaardelijke gift
		<i>Aard van de solidariteitsrelatie?</i>	Bilateraal: tussen individu en zijn significante “gelijke”	Unilateraal

(Thijssen & De Pauw, 2006)

Volgens de typologie van Thijssen en De Pauw ontstaat groepsgebonden solidariteit wanneer zowel de verstrekker als de ontvanger van de solidariteit tot dezelfde identitaire groep behoren, zoals een natiestaat, woongemeenschap of familie. Het gedeelde lidmaatschap van deze groep (‘wat zijn ze?’) is doorslaggevend, terwijl persoonlijke kenmerken (‘wie zijn ze?’) van ondergeschikt belang zijn. Deze solidariteitsrelatie is daarnaast multilateraal van aard: ze speelt zich af op het niveau van de volledige groep en omvat solidariteit in alle richtingen, zonder verwachting van rechtstreekse wederkerigheid. Bovendien is de solidariteit extern gemotiveerd: sociale druk, informele regels en/of wetten leggen de solidariteit impliciet of expliciet op (Thijssen & De Pauw, 2006).

Bij empathische solidariteit daarentegen zijn de persoonlijke kenmerken (‘wie zijn ze?’) wél van doorslaggevend belang. Omdat de actoren bepaalde, elementaire kenmerken gemeenschappelijk hebben, bijvoorbeeld omdat ze bepaalde normen, waarden, interesses en levenservaringen delen, ontstaan er gevoelens van interpersoonlijke affectie naar de ander toe, die men als significante gelijke beschouwt. Loyaliteit en steun zijn dan ook intern gemotiveerd: de solidariteitsverstrekker handelt vanuit empathie en affectieve inleving in de situatie van de ontvanger. Bovendien is deze relatie bilateraal van aard, wat ruimte laat voor een impliciete verwachting van wederkerigheid. Een typisch voorbeeld is een vriendendienst: men helpt vrienden met wie men een bijzondere band voelt, in de veronderstelling dat zij hetzelfde zouden doen (Thijssen & De Pauw, 2006).

Instrumentele solidariteit sluit het meest aan bij Durkheim's concept van organische solidariteit. Functionele interdependentie staat hier dan ook centraal: actoren zijn doelbewust op zoek naar 'nuttige ruilpartners' met een profiel dat op een specifieke manier complementair is aan hun eigen profiel. De solidariteitsrelatie is dan ook contractueel en bilateraal van aard, en wordt gekenmerkt door een uitgesproken verwachting van wederkerigheid - een quid pro quo met wederzijds voordeel (Thijssen & De Pauw, 2006).

Tot slot vind compassionele solidariteit haar oorsprong in zuiver en onvoorwaardelijk mededogen tegenover 'de gegeneraliseerde andere'. De solidariteitsverstrekker erkent de -ontvanger als een medemens die zich in een onfortuinlijke positie bevindt, en handelt vanuit affectieve motieven. De solidariteitsrelatie is unilateraal en onvoorwaardelijk: er bestaat geen verwachting van wederkerigheid (Thijssen & De Pauw, 2006).

Voor Thijssen en De Pauw (2006) zijn deze vier solidariteitstypen de solidariteitsgronden waarin ook de intergenerationele solidariteit gegrond is.

3.2.2.3 Intergenerationele solidariteit en vergrijzing: een dubbele regressie

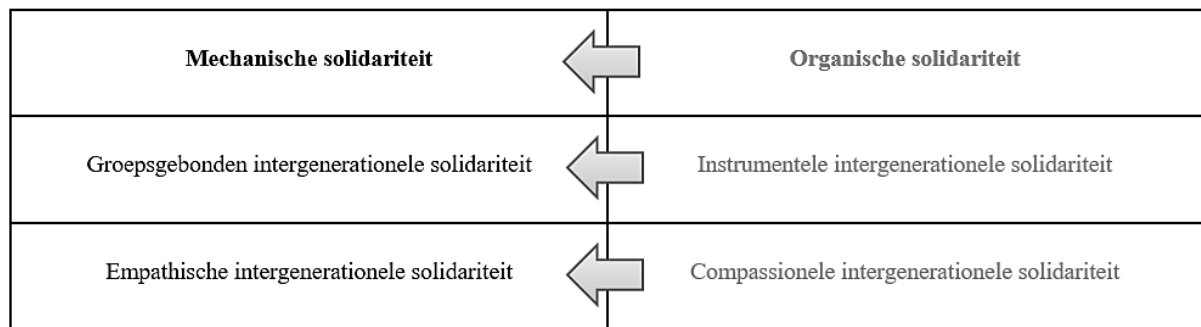
Thijssen en De Pauw (2006) waarschuwen dat de intergenerationele solidariteit in de samenleving - en vooral binnen het wettelijk pensioenstelsel - door toedoen van de vergrijzing en gerelateerde maatschappelijke en historische ontwikkelingen een dubbele regressie doormaakt.

Eerste regressie: van organische naar mechanische solidariteit

Om te beginnen verliest de instrumentele intergenerationele solidariteit steeds meer aan belang omdat de verdeling van de sociale risico's in de samenleving en tussen de generaties steeds ongelijker en transparanter is. Zo zijn specifieke sociale groepen vandaag bijvoorbeeld structureel veel kwetsbaarder voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid dan anderen; een fenomeen waarvan geweten is dat het de verzekeringslogica van Bismarckiaanse sociale zekerheidssystemen uitholt. Onder invloed van vergrijzing en verzilvering komt daar een nieuwe dimensie bij: ouderen lopen vandaag bijvoorbeeld veel meer risico op (een lange) pensionering, ouderdomsproblematieken en zorgafhankelijkheid dan voorafgaande generaties. Door de gestegen levensverwachting en verbeterde gezondheidszorg zijn deze risico's bovendien veel voorspelbaarder geworden, wat impliceert dat men zich hierop kan en moet voorbereiden - bijvoorbeeld via pensioenopbouw via de 2^e, 3^e en 4^e pijlers (Thijssen & De Pauw, 2006). Ondertussen verzwakt een soortgelijke evolutie ook de compassionele intergenerationele solidariteit, die steunt op medelijden. Het stereotype beeld van de geïsoleerde, kwetsbare en hulpbehoevende oudere strookt immers steeds minder met de realiteit van de vitale, kapitaalkrachtige en maatschappelijk geëngageerde senioren van vandaag, die betrekkelijk minder medelijden oproepen (Huddy et al., 2001; Thijssen & De Pauw, 2006).

Deze degradatie van instrumentele en compassionele intergenerationele solidariteit veroorzaakt een eerste regressiebeweging van organische solidariteit naar vooral mechanische solidariteit (Thijssen en De Pauw, 2006), zoals geïllustreerd in *Figuur 4*.

Figuur 4: Visualisatie van de eerste regressiebeweging volgens Thijssen & De Pauw

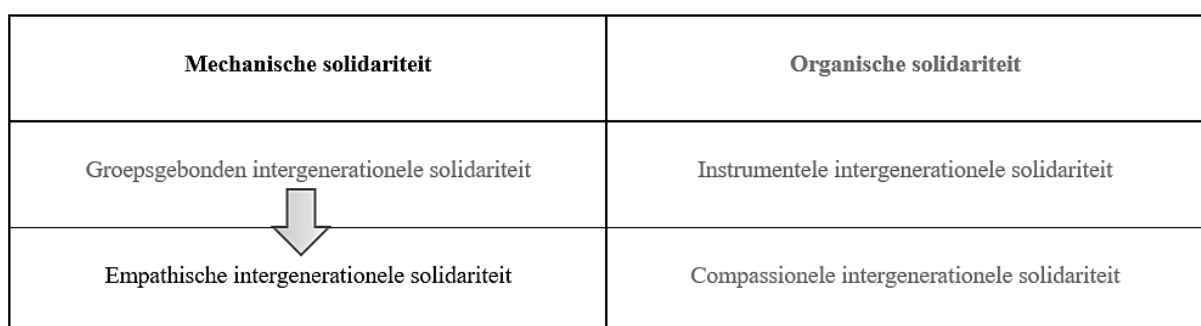

(Thijssen & De Pauw, 2006)

Tweede regressie: van groepsgebonden naar empathische intergenerationele solidariteit

Als gevolg van de toenemende diversifiëring en individualisering van de maatschappij komt echter ook de groepsgebonden (intergenerationele) solidariteit onder druk te staan. Mensen zijn immers niet langer ‘socialist’, ‘liberaal’, of ‘conservatief’, maar (ook) ‘Vlaming’, ‘kunstliefhebber’, ‘veganist’, ‘LGBTQ+’, enzovoort. In tegenstelling tot de oude, verzuilde identiteiten zijn deze nieuwe identiteitsvormen niet alleen situationeel en fluïde, maar ook combineerbaar, wat het exponentieel veel moeilijker maakt om brede, homogene gemeenschappen te vormen waarbinnen het gevoel van lotsverbondenheid kan ontstaan dat als basis dient voor groepsgebonden solidariteit. Deze evolutie lokt een tweede regressiebeweging uit (zie *Figuur 5*): van multilaterale, groepsgebonden naar bilaterale, empathische intergenerationele solidariteit (Thijssen & De Pauw, 2006).

Figuur 5: Visualisatie van de tweede regressiebeweging volgens Thijssen & De Pauw

(Thijssen & De Pauw, 2006)

In tegenstelling tot de andere solidariteitsvormen lijkt empathische intergenerationele solidariteit net niet aan belang in te boeten, want hoewel de geïndividualiseerde maatschappij weliswaar groepsgebonden solidariteit ondermijnt, bevordert het tegelijk de convergentie van generationele

cultuurpatronen. Jeugdcultuur is de norm geworden, waardoor de verschillende generaties steeds meer voorkeuren en levenservaringen delen. Zo is bijvoorbeeld sushi, hoewel oorspronkelijk door jongeren geïntroduceerd in het Westerse culinaire landschap, ondertussen ook zeer geliefd bij oudere generaties, die het gerecht leerden kennen via hun kinderen en kleinkinderen. Deze gedeelde ervaringen versterken generatie-overschrijdende gevoelens van wederzijdse affectie, waardoor de wederzijdse bereidheid tot empathische solidariteit toeneemt (Thijssen & De Pauw, 2006).

Thijssen en De Pauw benadrukken echter dat deze versterkte empathische solidariteit geen solide basis vormt voor de intergenerationele solidariteit (2006), die fundamenteel is voor het vertrouwen in en de steun voor Bismarckiaanse, via repartitie gefinancierde pensioenstelsels. Bovendien botst de bilaterale aard van empathische solidariteit met de multilaterale, geïnstitutionaliseerde solidariteitscontext van pensioenstelsels: gevoelens van wederzijdse affectie kunnen immers niet extern worden afgedwongen (Thijssen & De Pauw, 2006).

3.3 De potentiële invloed van het onbetaalbaarheidsnarratief

Vervolgens rijst de vraag in hoeverre het in paragraaf 2.4 (p. 9) omschreven onbetaalbaarheidsnarratief het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel kan beïnvloeden, en aldus de fundamentele van het wettelijk pensioenstelsel (wederkerigheid en intergenerationele solidariteit) kan ondermijnen. Drie theoretische perspectieven bieden hierbij dieper inzicht: de framingtheorieën, en een combinatie van het illusory truth effect en het Thomas-theorema.

3.3.1 De framingtheorieën

Het eerste perspectief omvat de framingtheorieën, die verklaren hoe de manier waarop informatie wordt gepresenteerd het interpretatiekader en het gedrag van burgers beïnvloedt. Specifiek wordt daarbij ingezoomd op het fenomeen van mediaframing, dat De Vreese et al (2011) als volgt omschrijven:

[Mediaframing is] een benadrukking van bepaalde aspecten van een onderwerp dat - op een positieve, negatieve of neutrale manier - een ordeningsprincipe biedt voor de structuur van nieuwsberichtgeving en daarmee mogelijk ook voor het begrip en de mening van burgers over politieke, economische en sociale onderwerpen.

3.3.1.1 Mechanismen van mediaframing

Mediaframing werkt grofweg via drie mechanismen: agendasetting, inhoudelijke accenten en valentie.

Het eerste mechanisme, agendasetting, verwijst naar de manier waarop nieuwsmedia door hun keuze van thema's en gebeurtenissen bepalen welke onderwerpen op de publieke agenda komen (De Vreese et al., 2011; Valkenburg et al., 1999). Enkel door over de vergrijzing en het wettelijk pensioenstelsel te berichten, geven media dus al het signaal dat dit een belangrijk thema is.

Het tweede mechanisme betreft de inhoud van de framing. Door bepaalde aspecten van een onderwerp te benadrukken en andere onderbelicht te laten, beïnvloeden media welke argumenten hun publiek relevant acht bij het vormen van hun mening (De Vreese et al., 2011). Het citaat van Deboosere op p. 10 illustreert dit treffend: in het pensioendebat ligt de nadruk op de kostprijs en de financiële impact, terwijl (leuke) sociale gevolgen zoals de hogere levensverwachting nauwelijks aan bod komen (Deboosere & Persoone, 2020). Bovendien toont onderzoek aan dat economische frames, zoals het benadrukken van financiële onhoudbaarheid, bijzonder krachtig zijn in het beïnvloeden van beleidsvoorkeuren (Bos et al., 2016).

Het derde mechanisme is de valentie of waardegeladenheid van mediaberichtgeving. De toon - positief, neutraal of negatief - beïnvloedt hoe burgers een thema evalueren (De Vreese et al., 2011; Valkenburg et al., 1999). Daarbij blijken negatieve framings doorgaans een sterker effect te sorteren dan positieve framings, een fenomeen dat bekendstaat als negativity bias (De Vreese et al., 2011; van den Heijkant et al., 2024).

Daarnaast blijkt uit recent onderzoek dat framingeffecten vooral cumulatief werken: herhaalde blootstelling aan dezelfde framing - dus eenzelfde onderwerp, met dezelfde accenten en dezelfde valentie - vergroot de kans op opiniewijziging en kan zo de steun voor bepaalde beleidsmaatregelen op langere termijn actief sturen (Guo et al., 2025).

Tenslotte wijzen Guo et al. (2025) nog op de mediërende rol van emoties. Door consequent bepaalde emotionele reacties aan een thema te koppelen, kan de publieke opinie onrechtstreeks worden beïnvloed. Daarbij valt opnieuw het effect van negativity bias op: negatieve emoties zoals angst en onzekerheid blijken een sterker effect te sorteren dan positieve emoties.

Via agendasetting, inhoudelijke accenten, valentie, herhaling en emotionele mediëring kunnen nieuwsmedia dus - bewust of onbewust - het interpretatiekader van burgers in belangrijke mate sturen en daarmee ook de publieke opinie (De Vreese et al., 2011; Guo et al., 2025; Valkenburg et al., 1999). In die zin kan het onbetaalbaarheidsnarratief, dat in essentie een negatieve economische framing van vergrijzing is en gebruikmaakt van herhaling en emotionele triggers, een substantiële invloed uitoefenen op hoe burgers het wettelijk pensioenstelsel beoordelen.

3.3.1.2 Mediaframing en pensioenstelsels

Over de concrete invloed van framing op de publieke opinie in het kader van pensioenbeleid is tot op heden weinig bekend. Toch wijzen enkele studies op een niet te verwaarlozen effect. Zo toont Jedynak (2022) aan dat de manier waarop keuzes rond pensioenleeftijd worden geframed, invloed heeft op de individuele besluitvorming: respondenten die een positieve of negatieve economische framing kregen, kozen voor een significant hogere pensioenleeftijd dan respondenten die een neutrale framing zagen. Opvallend is dat negatieve framing een sterker effect had dan positieve framing, waarbij vooral verlies-

georiënteerde economische frames effectief bleken om uitstel van pensioen te stimuleren. Dit illustreert dat de presentatie van pensioengerelateerde informatie concrete gedragsintenties kan beïnvloeden.

Ook van den Heijkant et al. (2024) bevestigen dat framing in pensioenbeleid attitudes kan sturen. In hun studie werd een rechtvaardighedsnarratief toegepast op twee hervormingsvoorstellen (pensioen als individuele versus collectieve verantwoordelijkheid), waarbij de voorstellen respectievelijk als rechtvaardig (positief) of onrechtvaardig (negatief) werden geframed. De resultaten tonen dat beleidsvoorkeuren verschuiven naargelang de framing: voorstellen die als rechtvaardig werden gepresenteerd, genoten meer steun, terwijl voorstellen die als onrechtvaardig werden geframed, juist minder steun kregen. Ook hier bleek negatieve framing krachtiger dan positieve framing.

Daarnaast is bekend dat framingeffecten inzake pensioenbeleid niet uniform zijn, maar worden gemodereerd door individuele kenmerken zoals gender, leeftijd, opleidingsniveau en sociaaleconomische status. Hershey et al. (2010) wijzen erop dat vrouwen zich gemiddeld meer zorgen maken over inkomenszekerheid op pensioenleeftijd, wat samenhangt met hun grotere financiële kwetsbaarheid. Leeftijd speelt eveneens een rol: oudere respondenten maken zich doorgaans minder zorgen over de duurzaamheid van het systeem en richten zich vooral op het behoud van opgebouwde rechten (Svallfors, 2008; Van Groezen et al., 2009; Van den Heijkant et al., 2024), terwijl jongeren – die nog decennia zullen bijdragen – zich bewuster zijn van de stijgende kosten en sneller openstaan voor hervormingen, vooral richting individualisering (Parlevliet, 2017; Prinzen, 2014; Svallfors, 2008; Van den Heijkant et al., 2024). Verder correleert opleidingsniveau positief met kennis over pensioensystemen: hoger opgeleiden zijn beter geïnformeerd en daardoor meer geneigd hervormingen te steunen, terwijl lager opgeleiden vaker het status quo verdedigen (Hershey et al., 2017; Hess, 2017; Parlevliet, 2017; Van den Heijkant et al., 2024). Dit hangt samen met sociaaleconomische status: wie financieel sterker staat (en vaak ook hoger opgeleid is), vertrouwt meer op de eigen capaciteiten, terwijl financieel kwetsbare groepen afhankelijker blijven van collectieve regelingen (Hershey et al., 2017; Hess, 2017; Parlevliet, 2017; Van den Heijkant et al., 2024).

Samengevat suggereren deze bevindingen dat het onbetaalbaarheidsnarratief in de Belgische media - zeker wanneer het herhaaldelijk, negatief en economisch geframed wordt - het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel kan ondermijnen. Dit effect wordt versterkt naarmate de framing inspeelt op negatieve emoties zoals angst of onzekerheid en wanneer de situatie als onrechtvaardig wordt gepresenteerd (De Vreese et al., 2011; Deboosere & Persoone, 2020; Guo et al., 2025; Jedynak, 2022; Van den Heijkant et al., 2024). Tegelijk zal de impact van deze framing waarschijnlijk ongelijk verdeeld zijn aangezien individuele kenmerken in belangrijke mate bepalen hoe mediaberichtgeving wordt geïnterpreteerd.

3.3.2 Het illusory truth effect en het Thomas-theorema

Zoals in paragraaf 3.2 (p. 13) werd aangetoond, zijn het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel gegrond in het wederkerigheidsprincipe en de intergenerationele solidariteit, die beide reeds worden bedreigd door de effecten van vergrijzing. Bovendien tonen de inzichten uit paragraaf 3.3.1 aan dat de mediaframing van het onbetaalbaarheidsnarratief (zie 2.4, p. 9) het potentieel heeft om deze fundamenteën verder te ondermijnen. Om te verkennen welke gevolgen dit zou kunnen hebben voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, worden de theorieën van het illusory truth effect en het Thomas-theorema geraadpleegd.

Het illusory truth effect benadrukt dat de kracht van ideeën vooral schuilt in de herhaling van de boodschap. Al in 1977 konden Hasher et al. overtuigend aantonen dat de herhaalde blootstelling aan informatie - zelfs wanneer deze onjuist is - bij de ontvanger de perceptie vergroot dat die informatie waarheidsgetrouw is. Later onderzoek door Fazio et al. (2015) bevestigde deze resultaten en toonde tevens aan dat dit effect zelfs optreedt bij mensen die aanvankelijk het correcte antwoord kenden. In de politiek en marketing wordt dan ook dankbaar gebruikgemaakt van dit effect: door steeds opnieuw dezelfde boodschap te herhalen - of die nu waar is of niet - proberen politici en adverteerders hun overtuigingskracht te versterken (Ernst, 2017).

De tweede theorie, het Thomas-theorema, is zelfs buiten de context van de sociologie goed gekend dankzij de goed geformuleerde oorwurm: “If men define situations as real, they are real in their consequences.” (Laermans, 2019, pp. 42). Deze theorie stelt dat wanneer mensen een onvolledige of foutieve situatiedefinitie voor waar aanhouden, ze toch op basis van die definitie zullen handelen, met zeer reële gevolgen. Een klassiek voorbeeld ter illustratie van deze theorie is de Amerikaanse beurscrash op Zwarte Woensdag in 1932: nadat zich het ongegronde gerucht had verspreid over solvabiliteitsproblemen bij banken, besloten veel mensen om het zekere voor het onzekere te nemen en hun bankrekening leeg te halen. Hierdoor kwamen veel banken daadwerkelijk in een solvabiliteitscrisis terecht (Laermans, 2019).

Toegepast op het Belgisch pensioendebat suggereren deze theorieën dat de jarenlange herhaling van de ongenueanceerde boodschap dat het wettelijk pensioenstelsel op termijn onbetaalbaar wordt, ertoe kan leiden dat burgers deze onvolledige situatiedefinitie als een onbetwiste waarheid gaan beschouwen. Dit ondermijnt het vertrouwen in het stelsel en beïnvloedt hun gedrag: wie gelooft dat het systeem onhoudbaar is, kan bijvoorbeeld meer belang gaan hechten aan de aanvullende pensioenpijlers, waardoor ook de steun voor het wettelijk pensioenstelsel zou kunnen afnemen. Wanneer dit op grote schaal gebeurt, kan een vicieuze cirkel van wantrouwen en onderfinanciering ontstaan, waardoor dit narratief uitgroeit tot een zichzelf vervullende voorspelling.

3.4 Evoluties in vertrouwen en steun

Bovenstaande theoretische inzichten doen vermoeden dat het onbetaalbaarheidsnarratief het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel mogelijk al decennialang aantast. Daarom wordt in deze paragraaf nagegaan welke evoluties zich op deze vlakken hebben voorgedaan, waarbij een opvallende discrepantie tussen beide naar voren komt.

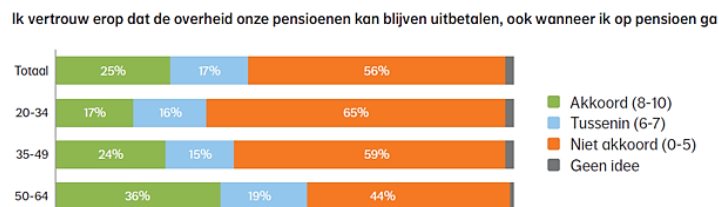
3.4.1 Evolutie van vertrouwen

Zoals eerder aangehaald dateren de eerste zorgen over de financiële impact van de vergrijzing pas uit de late jaren 1980 (United Nations, 1982). Hoewel er geen studies of opiniepeilingen beschikbaar zijn uit deze periode die inzicht kunnen verschaffen in het toenmalige niveau van het vertrouwen van de Belgische bevolking in het nationaal wettelijk pensioenstelsel, suggereren rapporten uit die periode dat er vooral sprake was van preventieve bezorgdheid, en niet van een reeds bestaande vertrouwensbreuk (Studiecommissie voor de vergrijzing, 2002). Ook andere signalen laten vermoeden dat het vertrouwen tijdens de jaren 1990 en begin jaren 2000 waarschijnlijk hoog was. Zo waren er nog geen ingrijpende hervormingen doorgevoerd in het wettelijk pensioenstelsel (Etaamb, 2003, 2005; Vlaams Departement Kanselarij & Buitenlandse Zaken, 2005) en was er evenmin al sprake van grote sociale bewegingen of stakingen die zich richten tegen het pensioenbeleid (Nieuwsblad, 2005; Vlaams Departement Kanselarij & Buitenlandse Zaken, 2005). Bovendien was ook de vraag naar aanvullende pensioenen in die periode erg laag (Gieselink et al., 2003; Schols & Van Lancker, 2025).

Met de programmawet van 2003 werden de eerste wijzigingen in het wettelijk pensioenstelsel doorgevoerd (Etaamb, 2003). Hoewel deze aanpassingen relatief weinig protest lijken te hebben uitgelokt, kan de invoering van het Generatiepact twee jaar later als een keerpunt worden beschouwd. Deze wetswijziging leidde op 7 en 28 oktober 2005 tot grootschalige en zelfs nationale stakingsacties (Etaamb, 2005; Pickx, 2016; Vlaams Departement Kanselarij & Buitenlandse Zaken, 2005). Ook in de daaropvolgende decennia werden herstructureringen van het pensioensysteem in het kader van de vergrijzing steeds vaker beantwoord met grootschalige protesten (De Standaard, 2012; Federale Overheidsdienst Justitie, 2011; Linkse Socialistische Partij, 2022; Paelinck, 2014; TT & JC, 2015). Dat deze geleidelijke hervormingen in het pensioensysteem ook de publieke perceptie en het vertrouwen in het wettelijk pensioen hebben beïnvloed, blijkt uit het taalgebruik in diverse rapporten uit die periode, waarin gesproken wordt over het ‘wegnemen van ongerustheid’ door middel van verdere en grondige hervormingen van het Belgisch pensioensysteem (Berghman et al., 2014, pp. 191). Dit kan wijzen op een beginnende afkalving van het vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel.

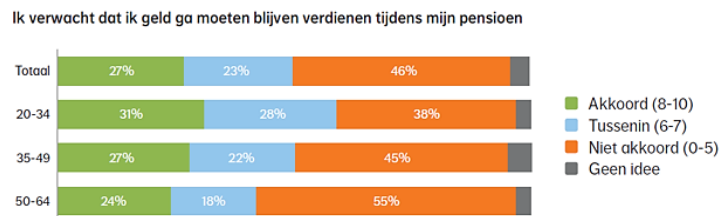
Pas in 2019 werd voor het eerst expliciet en systematisch gepeild naar het vertrouwen van Belgische burgers in het nationaal wettelijk pensioenstelsel. In opdracht van levensverzekeraar NN voerde onafhankelijk onderzoeksbureau Indiville een opiniepeiling uit bij 1059 niet-gepensioneerde Belgen van 20 tot 64 jaar oud. De resultaten waren ontvondtend: slechts een kwart van de deelnemers blijkt geen

Grafiek 3a: Vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - resultaten van NN & Indiville (2019)

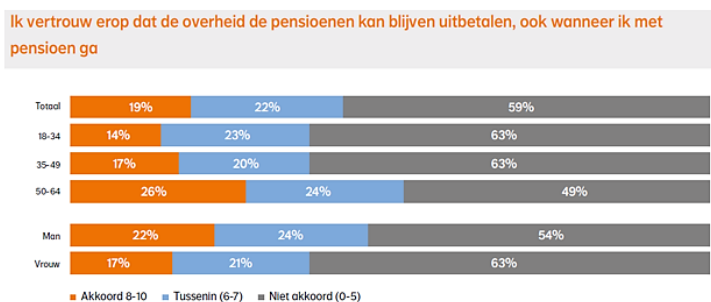
(NN & Indiville, 2019)

Grafiek 3b: Vertrouwen in de toereikendheid van het Belgisch wettelijk pensioen - resultaten van NN & Indiville (2019)

(NN & Indiville, 2019)

Grafiek 4: Vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - resultaten van NN & Indiville (2021)

(NN & Indiville, 2021)

twijfels te hebben bij de financiële duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel. Bij jongeren van 20 tot 34 jaar lag dit cijfer met slechts 17% nog lager (zie *Grafiek 3a*). Bovendien gaf slechts 27% van de respondenten aan te verwachten dat het wettelijk pensioen toereikend zou zijn om in hun levensonderhoud te voorzien (NN & Indiville, 2019).

Twee jaar later legde een gelijkaardige studie van dezelfde partners een snelle negatieve trend bloot: het algemene vertrouwen in de duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel bleek intussen gedaald tot 19% (NN & Indiville, 2021). Hoewel deze studies vanwege methodologische beperkingen met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd, wijzen ze op een structureel laag en dalend vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel onder Belgische beroepsactieve burgers (NN & Indiville, 2019, 2021).

3.4.2 Evolutie van steun

Tot op heden lijkt zowel in academische (Clasen & Van Oorschot, 2002; Thijssen & De Pauw, 2006) als in beleidskringen (Berghman et al., 2014) doorgaans te worden aangenomen dat een gebrek aan vertrouwen ook een gebrek aan steun impliceert. Hoewel er nog geen peilingen voorhanden zijn die meten hoe groot de steun voor het wettelijk pensioenstelsel is onder Belgische beroepsactieve burgers, of hoe die steun gedurende de voorbije jaren en decennia is geëvolueerd, lijken verschillende maatschappelijke ontwikkelingen erop te wijzen dat deze steun mogelijk niet lineair afneemt met het vertrouwen. Zo richten stakingen en protesten zich stevast op het behoud van bestaande pensioenrechten en -structuren (zie *Figuur 6*), en niet op de afschaffing, afslanking of privatisering van het wettelijk pensioenstelsel (De Standaard, 2012; Linkse Socialistische Partij, 2022; Michiels, 2025; Paelinck, 2014; Pickx, 2016; TT & JC, 2015).

Figuur 6: Sfeerbeeld van enkele eisen tijdens de vakbondsbetoging voor het behoud van pensioenrechten van 13 januari 2025 in Brussel

(De Morgen, 2025)

Bovendien brengen protesten tegen structurele hervormingen van het pensioensysteem stevast grote mobilisaties met zich mee, zoals de vakbondsbetoging van 13 januari 2025, waarbij meer dan 30 000 mensen in Brussel opdaagden om te protesteren tegen de pensioenplannen van de toekomstige regering (De Morgen, 2025; Michiels, 2025), geïllustreerd in *Figuur 7*.

Figuur 7: Sfeerbeeld ter illustratie van de omvang van de vakbondsbetoging voor het behoud van pensioenrechten van 13 januari 2025 in Brussel

(De Morgen, 2025)

Dit impliceert dat burgers het wettelijk pensioen ideologisch belangrijk vinden en wensen te behouden. Gezien dit brede maatschappelijk draagvlak is het niet verrassend dat geen enkele Belgische politieke partij tijdens de recente verkiezingen pleitte voor afschaffing, afslanking of privatisering van de eerste pijler: alle voorgestelde hervormingen waren gericht op duurzaamheid en rechtvaardigheid. Zelfs partijen die meer individuele verantwoordelijkheid bepleiten, zoals N-VA en Open VLD, behouden het wettelijk pensioen als basis en zetten eerder in op aanvullende maatregelen in de tweede en derde pijler (Michiels, 2024).

Hoewel het vertrouwen in de eerste pijler dus bijzonder laag en dalend is (NN & Indiville, 2019; 2021), zijn er dus geen maatschappelijke indicaties dat ook de steun voor het wettelijk pensioenstelsel afneemt.

4. Tussentijdse samenvatting, onderzoeksvragen en -hypothesen

De literatuurstudie toont aan dat de vergrijzing een structurele uitdaging vormt voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Door een stijgende levensverwachting en dalende vruchtbaarheid neemt het aandeel ouderen in de bevolking progressief toe, waardoor de financiële druk op de beroepsactieve bevolking en op het via repartitie gefinancierde wettelijk pensioenstelsel aanzienlijk verhoogt. Beleidsrapporten waarschuwen dan ook al decennia voor de financiële onhoudbaarheid van het systeem, maar noodzakelijke structurele hervormingen die het systeem robuuster kunnen maken blijven voorlopig uit.

Deze context voedt een dominant onbetaalbaarheidsnarratief in de media, waarbinnen de vergrijzing vooral als een financiële last wordt gepresenteerd en de financiële duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel in vraag wordt gesteld. Dit narratief kan (onbedoeld) echter zeer reële gevolgen hebben voor het vertrouwen in en de steun voor het wettelijk pensioenstelsel, die gegrond zijn in de principes van wederkerigheid en intergenerationele solidariteit, en die ook zonder dit narratief al ondermijnd worden door de effecten van vergrijzing. Het onbetaalbaarheidsnarratief zou, via een combinatie van het effect van mediaframing, het illusory truth effect en het Thomas-theorema, deze fundamenten verder kunnen ondermijnen, en zo een vicieuze cirkel van onderfinanciering en wantrouwen uitlokken met potentieel systeemfalen tot gevolg.

Onder beroepsactieve Belgen blijkt het vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel ondertussen bijzonder laag en dalend. Tegelijk lijken verschillende maatschappelijke evoluties erop te wijzen dat de steun voor het stelsel, ondanks dit kwetsbare vertrouwen, hoog blijft. Dit suggereert dat er mogelijk geen lineair verband bestaat tussen vertrouwen in en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

Op basis van deze inzichten luidt de **centrale onderzoeksvraag** van deze studie als volgt:

"Hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel het vertrouwen in en de steun voor dit pensioenstelsel bij Belgische beroepsactieven?"

Deze hoofdonderzoeksvraag kan vervolgens worden opgesplitst in vier deelonderzoeksvragen en bijhorende onderzoekshypothesen:

Deelvraag 1: *"Wat is het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel met negatieve, neutrale of positieve valentie op het vertrouwen in dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?"*

Hypothesen:

- **H1₀:** Geen effect.
- **H1_a:** Blootstelling aan een negatieve framing leidt tot een significante daling van het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel t.o.v. blootstelling aan framing met een neutrale valentie.
- **H1_b:** Blootstelling aan een positieve framing leidt tot een significante stijging van het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel t.o.v. blootstelling aan framing met een neutrale valentie.
- **H1_c:** Blootstelling aan een negatieve framing heeft een groter effect op het vertrouwen dan blootstelling aan een positieve framing.

Deelvraag 2: *“Wat is het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel met een negatieve, neutrale of positieve valentie op de steun voor dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?”*

Hypothesen:

- **H2₀:** Geen effect.
- **H2_a:** Blootstelling aan een negatieve framing leidt tot een significante daling van de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel t.o.v. blootstelling aan framing met een neutrale valentie.
- **H2_b:** Blootstelling aan een positieve framing leidt tot een significante stijging van de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel t.o.v. blootstelling aan framing met een neutrale valentie.
- **H2_c:** Blootstelling aan een negatieve framing heeft een groter effect op de steun dan blootstelling aan een positieve framing.

Deelvraag 3: *“In welke mate modereren demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in en de steun voor dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?”*

Hypothesen:

- **3.1 Geslacht**
 - **H3.1.1_a:** Geslacht modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.
 - **H3.1.1₀:** Geen effect
 - **H3.1.2_a:** Geslacht modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.
 - **H3.1.2₀:** Geen effect

- **3.2 Leeftijd**
 - **H3.2.1_a**: Leeftijd modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.
 - **H3.2.1₀**: Geen effect
 - **H3.2.2_a**: Leeftijd modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.
 - **H3.2.2₀**: Geen effect
- **3.3 Opleidingsniveau**
 - **H3.3.1_a**: Opleidingsniveau modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.
 - **H3.3.1₀**: Geen effect
 - **H3.3.2_a**: Opleidingsniveau modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.
 - **H3.3.2₀**: Geen effect
- **3.4 Sociaaleconomische status (SES)**
 - **H3.4.1_a**: SES modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.
 - **H3.4.1₀**: Geen effect
 - **H3.4.2_a**: SES modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.
 - **H3.4.2₀**: Geen effect
- **3.5 Niveau van aanvullende pensioenopbouw**
 - **H3.5.1_a**: Niveau van aanvullende pensioenopbouw modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.
 - **H3.5.1₀**: Geen effect
 - **H3.5.2_a**: Niveau van aanvullende pensioenopbouw modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.
 - **H3.5.2₀**: Geen effect

▪ **3.6 Politieke oriëntatie**

→ **H3.6.1_a**: Politieke oriëntatie modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.

– **H3.6.1₀**: Geen effect

→ **H3.6.2_a**: Politieke oriëntatie modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.

– **H3.6.2₀**: Geen effect

▪ **3.7 Niveau van mediaconsumptie**

→ **H3.7.1_a**: Niveau van mediaconsumptie modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.

– **H3.7.1₀**: Geen effect

→ **H3.7.2_a**: Niveau van mediaconsumptie modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.

– **H3.7.2₀**: Geen effect

▪ **3.8 Niveau van mediavertrouwen**

→ **H3.8.1_a**: Niveau van mediavertrouwen modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het *vertrouwen* in dat stelsel.

– **H3.8.1₀**: Geen effect

→ **H3.8.2_a**: Niveau van mediavertrouwen modereert het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat stelsel.

– **H3.8.2₀**: Geen effect

Deelvraag 4: “*In welke mate hangt vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel samen met steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel en hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving dit verband?*”

Hypothesen:

▪ **H4.1_a**: Er is een lineair verband tussen het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

→ **H4.1₀**: Geen effect

▪ **H4.2_a**: Blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel beïnvloedt het verband tussen vertrouwen en steun.

→ **H4.2₀**: Geen effect

5. Methodologie

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, werd gekozen voor een comparatief, experimenteel onderzoeksdesign: een between-subjects vignetsurvey met drie experimentele condities. Deze opzet maakt het mogelijk om het effect van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in en de steun voor dit stelsel te onderzoeken bij een steekproef van de Belgische beroepsactieve bevolking.

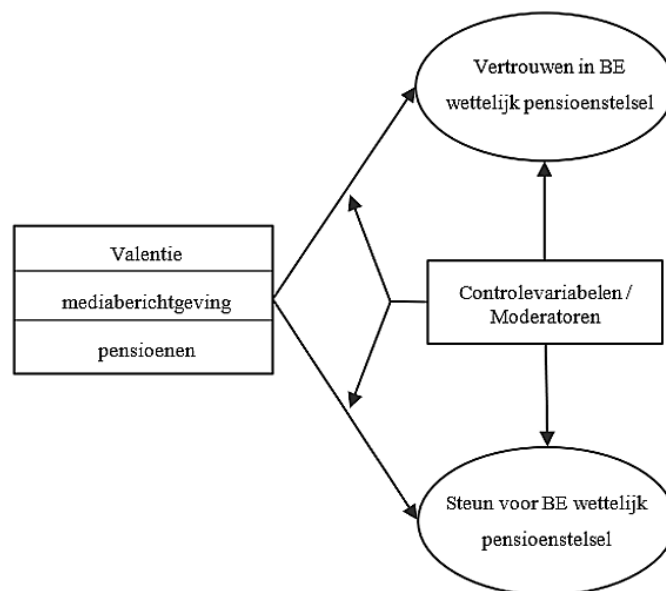
In dit hoofdstuk wordt de methodologische uitwerking van dit onderzoeksontwerp in vijf secties nader toegelicht. Paragraaf 5.1 schetst de conceptuele modellen en variabelen die in dit onderzoek centraal staan, waarna in 5.2 het onderzoeksdesign en de gebruikte onderzoeksinstrumenten worden toegelicht. In sectie 5.3 wordt vervolgens de steekproeftrekking besproken, gevolgd door paragraaf 5.4, waarin enkele ethische en methodologische overwegingen aan bod komen. Tot slot wordt in 5.5 de analysemethode besproken, met inbegrip van de belangrijkste analytische keuzes die tijdens dit proces werden gemaakt.

5.1 Conceptuele modellen en operationalisatie van variabelen

5.1.1 Conceptuele modellen

In dit onderzoek worden twee conceptuele modellen getest. *Figuur 8* toont het eerste model (Model A), dat werd opgesteld om deelvragen 1, 2 en 3 te beantwoorden.

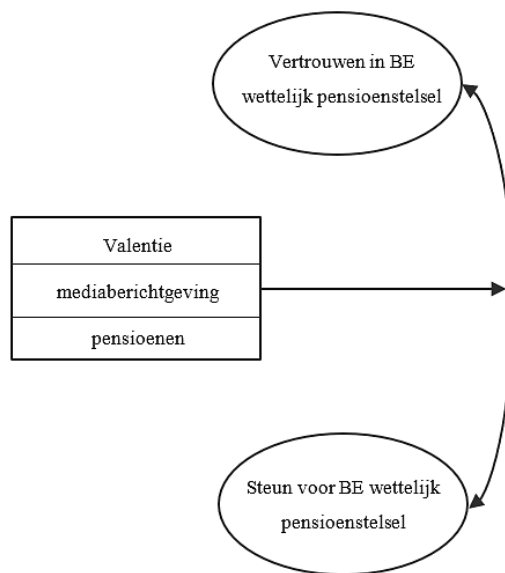
Figuur 8: Conceptueel model A

Model A veronderstelt dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel een directe invloed uitoefent op twee latente afhankelijke variabelen: vertrouwen in het stelsel (deelvraag 1) en steun voor het stelsel (deelvraag 2). Daarbij worden controlevariabelen opgenomen waarvan op basis van literatuurinzichten wordt verwacht dat ze samenhangen met deze attitudes, wat toelaat om het effect van de valentie van mediaberichtgeving beter te isoleren. Verder onderzoekt Model A in welke mate deze kenmerken het verband tussen de valentie van mediaberichtgeving en beide afhankelijke variabelen modereren (deelvraag 3).

Figuur 9 toont het tweede conceptuele model (Model B), dat werd opgesteld om een antwoord te formuleren op deelvraag 4.

Figuur 9: Conceptueel model B

Model B gaat uit van een veronderstelde samenhang tussen vertrouwen in en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Eerst wordt nagegaan in welke mate deze twee attitudes daadwerkelijk correleren. Vervolgens wordt onderzocht hoe de valentie van mediaberichtgeving dit verband beïnvloedt. Mediavalentie wordt in dit model dus niet (alleen) beschouwd als een externe factor met een rechtstreeks effect op vertrouwen en steun, maar (ook) als moderator die een potentieel verband tussen beide kan versterken of net verzwakken.

5.1.2 Operationalisatie van variabelen

5.1.2.1 Onafhankelijke variabele

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is de *valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Aangezien uit de literatuurstudie bleek dat de Belgische media voornamelijk gebruik lijken te maken van een economische framing (Deboosere & Persoone, 2020), werd deze framing in alle experimentele condities behouden om de ecologische validiteit te waarborgen. Enkel de valentie van de mediaberichtgeving varieert, waardoor de onafhankelijke variabele een categorisch vorm aanneemt met drie categorieën:

- Neutrale valentie: een objectieve weergave met economische focus van feiten over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, zonder verdere interpretatie (referentiegroep).
- Negatieve valentie: dezelfde feitelijke weergave die werd gebruikt bij neutrale valentie, gevolgd door een uitgesproken negatieve interpretatie die focust op systeemfalen en onrechtvaardigheid tegenover jongere generaties.
- Positieve valentie: dezelfde feitelijke weergave die werd gebruikt bij neutrale valentie, gevolgd door een positieve interpretatie die focust op hervormingsmogelijkheden en -opportuniteiten.

5.1.2.2 Afhankelijke variabelen

Hoewel dit onderzoek in totaal 22 afhankelijke variabelen omvat, staan twee latente constructen steeds centraal in de analyse: vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Hoewel deze begrippen in de literatuur doorgaans impliciet als één geheel worden opgevat, bleek uit de literatuurstudie dat er aannemelijke gronden zijn om te veronderstellen dat ze conceptueel en empirisch van elkaar verschillen. Daarom worden ze opgenomen als afzonderlijke variabelen.

Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel is wat Goertz (2006) omschrijft als een basisconcept, dat zijn complexiteit slechts toont wanneer haar onderliggende dimensies worden blootgelegd: waarin dient een burger allemaal vertrouwen te hebben om vertrouwen te hebben in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel als geheel? Op basis van de literatuur en eigen analyse werden negen subdimensies geïdentificeerd:

- 1) *Toereikendheid van het wettelijk pensioen*:
mate van vertrouwen dat het wettelijk pensioen voldoende zal zijn om van te leven;
- 2) *Duurzaamheid van het trilateraal generatiecontract*:
mate van vertrouwen dat toekomstige generaties zullen blijven bijdragen aan het systeem;

- 3) *Transparantie inzake de performantie van het wettelijk pensioenstelsel:*
mate van vertrouwen dat men tijdig en correct geïnformeerd wordt over de performantie van het systeem;
- 4) *Wederkerigheidsprincipe:*
mate van vertrouwen dat de ontvangen pensioenuitkering in verhouding zal staan tot de betaalde bijdragen;
- 5) *Rechtmatig institutioneel beheer:*
mate van vertrouwen in verantwoord en rechtmatig beheer van de pensioenbudgetten door de bevoegde instanties;
- 6) *Financiële duurzaamheid:*
mate van vertrouwen in de duurzame solvabiliteit van het wettelijk pensioenstelsel;
- 7) *Sociale rechtvaardigheid:*
mate van vertrouwen dat het wettelijk pensioenstelsel sociaal rechtvaardig is, zonder bepaalde groepen oneerlijk te bevoordelen of te benadelen;
- 8) *Adaptiviteit:*
mate van vertrouwen dat het wettelijk pensioenstelsel kan worden aangepast aan maatschappelijke evoluties;
- 9) *Intergenerationele rechtvaardigheid:*
mate van vertrouwen dat hervormingen rechtvaardig (zullen) zijn voor alle generaties;

Daarnaast wordt een tiende, overkoepelende indicator toegevoegd:

- 10) *Algemeen systeemvertrouwen:*
mate van vertrouwen dat het wettelijk pensioenstelsel als geheel een stabiele toekomst heeft.

Deze tien items worden door respondenten beoordeeld op een Likert-tienpuntenschaal en kunnen ook afzonderlijk, als individuele, quasi-metrische afhankelijke variabelen worden geanalyseerd. Voor de exacte vraagformulering wordt verwezen naar Bijlage A. Deze tien dimensies worden vervolgens samengevoegd tot een gemiddelde somschaal, waardoor de afhankelijke variabele *Vertrouwen BWP* ontstaat: een latente, quasi-metrische variabele waarbij een hogere score meer vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel weerspiegelt. De berekeningswijze van de somschaal komt later aan bod.

Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Net als vertrouwen is ook steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel een complex, multidimensionaal concept (Goertz, 2006). Op basis van de literatuur en theoretische overwegingen worden negen subdimensies geïdentificeerd, elk gebaseerd op een specifieke motivatiebron:

- 1) *Compassionele solidariteit*:
steun gebaseerd op mededogen met (onfortuinlijkere) medemensen die voor hun pensioen volledig afhankelijk zijn van het wettelijk pensioenstelsel;
- 2) *Normatieve voorkeur*:
steun gebaseerd op het geloof dat het wettelijk pensioenstelsel de beste organisatievorm is om de pensioenen te regelen;
- 3) *Intergenerationele solidariteit (prospectief)*:
steun gebaseerd op het geloof dat toekomstige generaties van hetzelfde systeem moeten kunnen genieten;
- 4) *Instrumentele solidariteit*:
steun gebaseerd op de hoop later zelf voordeel te kunnen halen uit het systeem.
- 5) *Symbolische waarde / traditie*:
steun gebaseerd op de waarde van het wettelijk pensioenstelsel als historisch symbool van sociale bescherming;
- 6) *Empathische solidariteit*:
steun omdat mensen uit de eigen omgeving afhankelijk zijn van het systeem;
- 7) *(Bereidheid tot) actieve steun*:
de bereidheid om het wettelijk pensioenstelsel actief te verdedigen;
- 8) *Groepsgebonden solidariteit*:
steun gebaseerd op het idee van gedeelde verantwoordelijkheid binnen de Belgische samenleving;
- 9) *Intergenerationele solidariteit (retrospectief)*:
steun gebaseerd op het geloof dat oudere generaties recht hebben op het pensioen waarvoor zij hebben bijgedragen;

Daarnaast wordt een tiende, overkoepelende indicator toegevoegd:

- 10) *Algemene steun / wens tot behoud*:
steun gebaseerd op de algemene wens om het wettelijk pensioenstelsel te behouden ten voordele van een systeem van individuele pensioenopbouw.

Alle tien items worden door de respondenten beoordeeld aan de hand van een Likert-tienpuntenschaal en samengevoegd tot een gemiddelde somschaal die een intuïtieve score op tien punten oplevert, waarbij een hogere score meer steun weerspiegelt. Daarmee is *Steun BWP* eveneens een latente, quasi-metrische afhankelijke variabele. De berekeningswijze van deze variabele wordt later nog verhelderd. Net als bij vertrouwen kunnen de afzonderlijke dimensies echter ook apart worden geanalyseerd (quasi-metrische, afhankelijke variabelen) om meer genuanceerde inzichten te verkrijgen. Voor de exacte vraagformulering van deze tien items, wordt verwezen naar Bijlage A.

5.1.2.3 Controlevariabelen / Moderatoren

Naast de onafhankelijke en afhankelijke variabelen omvat dit onderzoek ook een reeks controlevariabelen en moderatoren. Controlevariabelen zijn kenmerken die in de analyse worden opgenomen om hun versturende invloed uit te sluiten, zodat het effect van de onafhankelijke op de afhankelijke variabele nauwkeuriger kan worden gemeten. Moderatoren daarentegen zijn variabelen die het verband tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabele beïnvloeden, waardoor het effect van de onafhankelijke variabele verschilt naargelang de waarde van de moderator. Door moderatoren op te nemen in de analyse, kan worden nagegaan of en welke factoren het effect van de valentie van mediaberichtgeving versterken of net verzakken.

Op basis van theoretische en empirische veronderstellingen werden geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status (SES), niveau van aanvullende pensioenopbouw, politieke (zelf)oriëntatie, niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie en niveau van mediavertrouwen bevraagd. Voor een overzicht van deze variabelen wordt verwezen naar *Tabel 5*.

Tabel 5: Controlevariabelen / Moderatoren

<i>Variabele</i>	<i>Meetniveau</i>	<i>Verwachting</i>
<i>Geslacht</i>	Categorisch, nominaal 2 categorieën: – Man – Vrouw	Omdat vrouwen vaker sociaaleconomisch kwetsbaar zijn, wordt verwacht dat zij, in vergelijking met mannen, lager zullen scoren op vertrouwen BWP, maar hoger op steun BWP (Hershey et al., 2010).
<i>Leeftijd</i>	Metrisch Discreet	Aangezien de termijn waarbinnen systeemfalen kan optreden afneemt, maar de afhankelijkheid van het systeem toeneemt met de leeftijd, wordt een positief lineair verband verwacht tussen zowel leeftijd en Vertrouwen BWP, als leeftijd en Steun BWP (Svalfors, 2008; Van Groezen et al., 2009; Van den Heijkant et al., 2024).
<i>Opleidingsniveau</i>	Categorisch, ordinaal 4 categorieën: – Geen diploma secundair onderwijs – Diploma secundair onderwijs – Bachelordiploma – Masterdiploma of hoger	Omdat hoger opgeleiden beter geïnformeerd zijn over de financiële impact van vergrijzing op het pensioenstelsel en de hervormingsnoodzaak, wordt verwacht dat zij lager zullen scoren op zowel vertrouwen BWP als steun BWP (Hershey et al., 2017; Hess, 2017; Parlevliet, 2017; Van den Heijkant et al., 2024).
<i>SES</i>	Latent, interval Continu metrisch,	Omdat een hogere SES gepaard gaat met een grotere capaciteit voor eigen pensioenopbouw (Hershey et al., 2017; Hess, 2017; Parlevliet, 2017; Van den Heijkant et al., 2024), wordt een positief lineair verband verwacht tussen SES en vertrouwen BWP, en een negatief lineair verband tussen SES en steun BWP.

<i>Niveau van aanvullende pensioenopbouw</i>	Categorisch, ordinaal 4 categorieën: - Geen aanvullende pensioenopbouw - Via één aanvullende pensioenpijler - Via twee aanvullende pensioenpijlers - Via drie aanvullende pensioenpijlers	Hoewel sterk gerelateerd aan SES, biedt deze variabele een directer inzicht in de afhankelijkheid van het wettelijk pensioenstelsel. Verwacht wordt dat, naarmate meer pijlers van aanvullende pensioenopbouw worden gecombineerd, vertrouwen BWP toeneemt (door een lager persoonlijk risico bij systeemfalen), terwijl steun BWP afneemt (want meer alternatieven).
<i>Politieke (zelf)oriëntatie</i>	Metrisch, interval Discreet	Omdat in België linkse partijen doorgaans het belang van solidariteit en herverdeling benadrukken via het wettelijk pensioenstelsel, terwijl rechtse partijen meer nadruk leggen op individuele verantwoordelijkheid, wordt een negatief lineair verband verwacht tussen politieke oriëntatie en zowel vertrouwen BWP als steun BWP: een rechtse oriëntatie gaat gepaard met minder vertrouwen en steun.
<i>Niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie</i>	Categorisch, ordinaal 4 categorieën: - Zelden tot nooit - Af en toe - Regelmatig - Dagelijks	Aangezien een hoger niveau van gerelateerde mediaconsumptie zowel meer kennis over het onderwerp als meer blootstelling aan het onbetaalbaarheidsnarratief (framing- en illusory truth effecten) impliceert, wordt verwacht dat een hoger niveau van mediaconsumptie samenhangt met een lager vertrouwen BWP en lagere steun BWP.
<i>Niveau van mediavertrouwen</i>	Categorisch, ordinaal 5 categorieën: - Geen vertrouwen - Weinig vertrouwen - Enig vertrouwen - Veel vertrouwen - Volledig vertrouwen	Mediavertrouwen kan zowel direct als indirect samenhangen met vertrouwen in en steun voor het wettelijk pensioenstelsel. Rechtstreeks beïnvloedt mediavertrouwen de mate waarin mensen berichtgeving over de financiële houdbaarheid en hervormingsnood als betrouwbaar achten. Onrechtstreeks is bekend dat mediavertrouwen samenhangt met politiek en institutioneel vertrouwen: personen met een laag mediavertrouwen kunnen dan ook sceptischer staan tegenover het wettelijk pensioenstelsel vanwege haar institutionele karakter. Naar verwachting zal een groter mediavertrouwen dan ook samenhangen met minder vertrouwen BWP en lagere steun BWP, terwijl minder mediavertrouwen waarschijnlijk samenhangt met minder vertrouwen BWP, maar meer steun BWP.

Al deze kenmerken worden opgenomen als zowel controlevariabelen én moderatoren, in de veronderstelling dat factoren die invloed kunnen hebben op vertrouwen in en/of steun voor het wettelijk pensioenstelsel ook invloed kunnen hebben op hoe mediaberichtgeving wordt geïnterpreteerd. Voor de vraagformulering van deze controlevariabelen, alsook de samenstelling van de latente variabele SES, wordt verwezen naar Bijlage A. De berekeningswijze van deze variabele komt later nog aan bod.

5.2 Onderzoeksdesign en -instrumenten

5.2.1 Onderzoeksmethode: between-subjects vignetsurvey

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, wordt gebruikgemaakt van een vignetsurvey. Deze onderzoeksmethode combineert een experimenteel design met een klassieke survey door respondenten bloot te stellen aan een vignet: een beschrijving van een hypothetische situatie waarin specifieke kenmerken systematisch worden gevarieerd. Vervolgens wordt via een vragenlijst gemeten hoe deze blootstelling attitudes, overtuigingen of beoordelingen beïnvloedt. Vignetsurveys zijn daarom met name geschikt om te onderzoeken hoe respondenten reageren op een gemeenschappelijk scenario en welke structurele factoren deze reacties beïnvloeden (Atzmüller & Steiner, 2010; Maguire, 2015).

Specifieker is voor dit onderzoek gekozen voor een between-subjects design. Hierbij krijgt elke respondent slechts één vignet uit de vignetpoule te zien, waarna de surveyresultaten van de verschillende experimentele groepen met elkaar worden vergeleken om het effect van de experimentele stimulus na te gaan (Atzmüller & Steiner, 2010). Dit design is zeer geschikt om effectverschillen tussen verschillende valenties van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in en de steun voor dit stelsel na te gaan. Omdat elke respondent slechts één stimulus krijgt, wordt beïnvloeding door eerdere experimentele condities uitgesloten en worden leereffecten bij het invullen van de vragenlijst vermeden. Bovendien verhoogt dit design de ecologische validiteit van de onderzoeksresultaten: ook in werkelijkheid krijgen mensen via mediaberichtgeving doorgaans slechts één narratief te zien.

5.2.2 De vignetten

5.2.2.1 Opbouw vignetten

Voor het experiment werden drie vignetten ontwikkeld, elk representatief voor één van de drie valentiecategorieën die centraal staan in dit onderzoek. Om het effect van mediaberichtgeving zo realistisch mogelijk te benaderen, nemen de vignetten de vorm aan van een fictief krantenartikel, opgesteld door de onderzoeker en afgestemd op de stijl en toon van traditionele mediaberichtgeving, waarbij de verslaggeving van VRT NWS als voorbeeld werd genomen.

Om de experimentele stimulus - de valentie van de mediaberichtgeving - zo systematisch mogelijk toe te dienen, bestaat elk vignet uit twee onderdelen. Het eerste, gemeenschappelijke deel (zie *Figuur 10*) bevat feitelijke informatie over demografische evoluties en pensioenuitgaven in België voor de komende vijftig jaar. Dit deel is voor alle condities identiek en vervult drie functies:

- 1) **Verhogen van de geloofwaardigheid** door een realistische lay-out, verwijzingen naar erkende instituties en citeren van een fictieve expert.

- 2) **Algemene kennisverschillen tussen respondenten reduceren** door een beknopt overzicht te geven van de algemene toestand van het wettelijk pensioenstelsel.
- 3) **Concepten verduidelijken** die later in de survey relevant zullen zijn, zoals de vergrijzing en het repartitiestelsel.

Figuur 10: Vignetonderdeel 1 – Gemeenschappelijk deel

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

- Thomas Maes

- do 30 aug. 11u15

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Vincent De Clercq van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. [...]

Het tweede, variabele deel manipuleert de valentie van de mediaberichtgeving via een journalistieke interpretatie van de feiten die in het eerste deel werden gepresenteerd, onder andere door de focus van de (impliciete) vragen die de ‘verslaggever’ aan de ‘expert’ stelt. Daarbij komen systematisch drie elementen aan bod:

- 1) Financiële duurzaamheid (Deboosere & Persoone, 2020)
- 2) *Rechtvaardigheid* (Van den Heijkant et al., 2024)
- 3) **Hervormingsmogelijkheden** (Berghman et al., 2014)

Door de focus van deze drie elementen gezamenlijk te laten variëren (neutraal, negatief of positief) ontstaat een consistente manipulatie van de valentie van de berichtgeving. In het neutrale vignet (zie *Figuur 11*) is dit onderdeel zeer beknopt: de bevindingen van het rapport worden expliciet niet verder geïnterpreteerd.

Figuur 11: Vignetonderdeel 2A - Neutrale valentie

[...] “Het is tijd om na te denken over **hoe** we die lasten op een eerlijke manier gaan verdelen,” aldus De Clercq. Het rapport doet geen aanbevelingen over mogelijke beleidsmaatregelen.

In het negatieve vignet wordt de negatieve valentie gecreëerd via een journalistieke interpretatie die de nadruk legt op de risico's van uitblijvende hervormingen. Daarbij wordt de financiële houdbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel expliciet ter discussie gesteld en wordt stilgestaan bij de implicaties voor de intergenerationele rechtvaardigheid.

Figuur 12: Vignetonderdeel 2B - Negatieve valentie

[...] Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, maken de projecties duidelijk dat, **als er geen ingrijpende hervormingen komen**, de pensioenuitgaven in de komende decennia fors zullen toenemen terwijl er steeds minder werkenden zullen zijn om deze kosten te dragen. “Die evolutie roept niet alleen vragen op over de financiële houdbaarheid van het systeem, maar ook over de billijkheid ervan,” aldus De Clercq. “Vooraf jongere generaties dreigen zo een steeds groter deel van hun inkomen te moeten afstaan aan een systeem waar ze later zelf mogelijk niet meer op zullen kunnen rekenen.”

In het positieve vignet ontstaat de positieve valentie van de berichtgeving door de journalistieke focus op het potentieel van hervormingsmogelijkheden, hun verwachte impact op de financiële houdbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel en hoe dit de intergenerationele rechtvaardigheid ten goede kan komen.

Figuur 13: Vignetonderdeel 2C - Positieve valentie

[...] Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, biedt het rapport ook perspectief: **de pensioenkosten kunnen immers beheersbaar en evenwichtig blijven als er tijdig en grondig genoeg wordt ingegrepen**. “In die zin staan we wat de pensioenen betreft voor een bijzondere opportuniteit,” aldus De Clercq. “Het systeem is aan vernieuwing toe, want uiteindelijk werd het ontworpen voor de Belgische samenleving van vlak na de tweede wereldoorlog, die intussen toch zeer sterk verschilt van de onze.” **Structurele hervormingen kunnen het systeem versterken, de pensioenlasten eerlijker verdelen en het systeem transparanter maken terwijl de betaalbaarheid gegarandeerd wordt**. We kunnen dus meteen ook de belangrijkste pijnpunten in het huidige systeem aanpakken. Daar is alleen een beetje politieke moed voor nodig. Op die manier kan iedereen, ook de jongere generaties, op een duurzaam en correct pensioen rekenen.”

Door het gemeenschappelijke eerste onderdeel te combineren met één van de drie varianten van het tweede onderdeel (2A, 2B of 2C), ontstaan drie vignetten die elk een specifieke valentie van mediaberichtgeving representeren. Deze opzet maakt het mogelijk om systematisch het effect van verschillende valenties van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in en de steun voor het pensioenstelsel te onderzoeken. De volledige vignetten zijn opgenomen in Bijlage A.

5.2.2.2 Pretest vignetten

Om te toetsen of de vignetten het beoogde effect sorteren, werd tussen 21 en 28 juli 2025 een pretest uitgevoerd bij 32 deelnemers uit de omgeving van de onderzoeker (responsrate: 65.6%).

De resultaten toonden dat de vignetten over het algemeen als leesbaar en geloofwaardig werden ervaren. Ook de gepercipieerde valentie sluit goed aan bij de opzet: geen enkel negatief vignet werd als positief beoordeeld of omgekeerd. Bij de vragen die peilden naar het emotionele effect van het vignet en het toekomstbeeld van de respondent inzake het wettelijk pensioenstelsel blijkt over het algemeen een lichte tendens naar een negatief effect, ongeacht de experimentele conditie. Deze scheefstand is echter systematisch en verklaarbaar. Bovendien verschillen de effecten tussen de condities duidelijk en conform de verwachtingen.

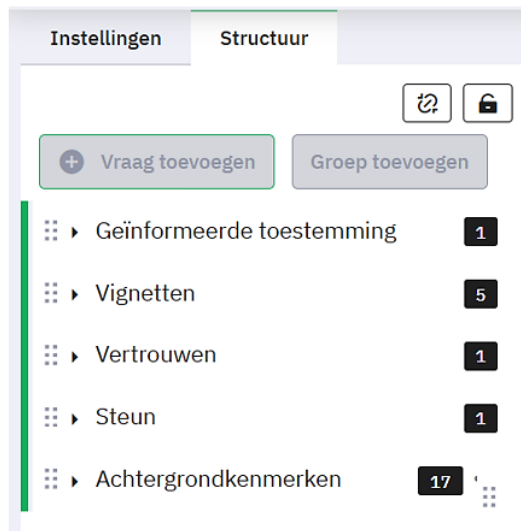
Op basis van deze pretest werd geconcludeerd dat de vignetten voldoende effectief zijn in het overbrengen van de gewenste valentie, mede omdat aanpassingen om de negatieve tendens volledig weg te nemen een onrealistisch beeld zouden creëren. Daarom werd geopteerd om de vignetten in hun bestaande vorm te behouden, mits enkele kleine verbeteringen in taal en lay-out.

Voor een gedetailleerd overzicht van de methodologie en resultaten van deze pretest, wordt verwezen naar Bijlage B.

5.2.3 De vignetsurvey

5.2.3.1 Opbouw vignetsurvey

Figuur 14: Structuur vraaggroepen vignetsurvey

De vignetsurvey werd ontwikkeld en aangeboden via LimeSurvey, een online enquêtesoftware die toelaat om vragen te groeperen in blokken waarbinnen voorwaarden kunnen worden toegepast. Deze functionaliteit maakt Limesurvey bijzonder geschikt voor vignetsurveys.

De definitieve versie van de survey omvatte 38 vraagitems (exclusief vignetten) en bestond uit vier vraaggroepen. In *Figuur 14* wordt een schermweergave getoond van de Nederlandstalige versie van de vignetsurvey waarin de volledige, definitieve structuur van deze vraaggroepen zichtbaar is.

Vraaggroep 1: Vignetten

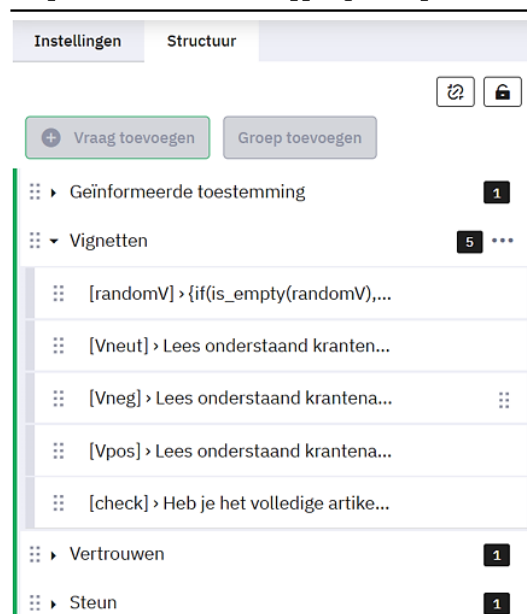
Voor een overzicht van de structuur van deze vraaggroep, wordt verwezen naar *Figuur 15*.

Na het welkomstschermet met de geïnformeerde toestemming werd de respondent ongemerkt, automatisch en willekeurig toegewezen aan één van de drie vignetgroepen. Voor de deelnemer betekende dit dat men onmiddellijk op de vignetpagina terecht kwam, waar bovenaan de volgende instructie werd getoond:

“Lees onderstaand krantenartikel aandachtig.”

De tijd die op deze pagina werd doorbracht, werd automatisch geregistreerd door LimeSurvey. Na het doorklikken naar de volgende vraag volgde een verplichte controlevraag waarin de respondent moest aangeven of het artikel volledig en aandachtig was gelezen.

Figuur 15: Structuur vraaggroep 1 - Vignetten

Vraaggroep 2: meting van Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Meteen na de vraaggroep met het vignet werd het vertrouwen gemeten via een reeks van tien items, elk gericht op een specifieke dimensie van vertrouwen. Deze volledige vragenreeks verscheen op één pagina, zoals gevisualiseerd in *Figuur 16*, en volgde onmiddellijk na de toediening van de experimentele stimulus om het effect zo zuiver mogelijk te registreren. Om systematische vertekeningen zoals volgorde-effecten te vermijden, werd de volgorde van deze vragen automatisch gerandomiseerd en werden sommige vragen negatief geformuleerd.

Figuur 16: Vraaggroep 2 – Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Geef aan in welke mate je akkoord gaat met de volgende uitspraken.

1 = helemaal oneens, 10 = helemaal eens.

Over het algemeen...

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
... geloof ik dat jongere mensen zullen blijven bijdragen aan het pensioenstelsel, ook als ik met pensioen ben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... twijfel ik eraan of het wettelijk pensioen alleen genoeg zal zijn om van te leven wanneer ik met pensioen ben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... vertrouw ik erop dat de overheid de pensioenen zal kunnen blijven uitbetalen; ook wanneer ik op pensioen ga.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... vertrouw ik erop dat het pensioenstelsel goed zal worden aangepast wanneer onze samenleving verandert, zodat het systeem goed blijft werken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vraaggroep 3: meting van Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Na de meting van vertrouwen volgde de meting van steun, eveneens gebaseerd op een reeks van tien vragen, elk gericht op een specifieke dimensie van steun. Deze vragenreeks werd meteen na de vertrouwensmeting geplaatst om, enerzijds, het effect van de experimentele stimulus optimaal te kunnen vaststellen en, anderzijds, omdat een verondersteld causaal verband tussen vertrouwen en steun impliceert dat vertrouwen voorafgaat aan steun. In LimeSurvey werd ook deze vragenreeks op één pagina weergegeven (zie *Figuur 17*). Daarbij werd de volgorde van de vragen gerandomiseerd en werden enkele items negatief geformuleerd om systematische vertekeningen te vermijden.

Figuur 17: Vraaggroep 3 – Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Geef aan in welke mate je akkoord gaat met de volgende uitspraken.

1 = helemaal oneens, 10 = helemaal eens

Over het algemeen en met het oog op de toekomst...

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
... zie ik geen reden om het wettelijk pensioenstelsel te behouden voor toekomstige generaties.										
<i>Info: Met toekomstige generaties bedoelen we de kinderen van vandaag, die later ook aan het systeem zullen bijdragen en met pensioen zullen gaan.</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... steun ik het wettelijk pensioenstelsel omdat de mensen die er vroeger al aan hebben bijgedragen recht hebben op het pensioen waarvoor ze hebben gewerkt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vraaggroep 4: Achtergrondkenmerken

De vierde en laatste vraaggroep bevatte alle items die betrekking hadden op controle-/moderatorvariabelen en exclusiecriteria. Voor een overzicht van de structuur wordt verwezen naar *Figuur 18*.

Omdat het lezen van het vignet en het beantwoorden van de vragen over vertrouwen en steun cognitief en emotioneel belastend konden zijn, werd deze vierde vraaggroep bewust gestart met enkele eenvoudige, algemene vragen zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en vakbondslidmaatschap. Dit moest voorkomen dat respondenten voortijdig zouden afhaken. Vervolgens werd de cognitieve belasting geleidelijk opnieuw opgebouwd, waarbij de meest gevoelige vragen betreffende sociaaleconomische

status en politieke oriëntatie meer naar het einde van de vragenlijst toe werden geplaatst. Deze positionering moest, in combinatie met een visuele voortgangsbalk, drop-out voor deze gevoelige vragen minimaliseren: hoe korter respondenten bij het einde van een vragenlijst komen, hoe kleiner de kans immers is dat ze voortijdig stoppen. Helemaal op het einde van de vragenlijst volgden tenslotte de vragen over mediagebruik, die hier werden gepositioneerd om ook drop-out wegens argwaan over mogelijke beïnvloeding via het vignet tot een minimum te beperken.

Voor een gedetailleerde weergave van de vraagstelling van alle vragen in deze vignetsurvey, wordt verwezen naar Bijlage A.

5.2.3.2 Pilot vignetsurvey

Van 20 tot en met 26 augustus werd een pilotsurvey uitgevoerd via een gelegenheidssteekproef bij 36 deelnemers uit de directe omgeving van de onderzoeker. Een deel van deze respondenten nam eerder ook deel aan de pretest van de vignetten, wat mogelijk de lagere responsgraad verklaart (RR = 50.0%).

De survey werd afgenomen in LimeSurvey en omvatte in deze testfase 36 items: 35 vragen die de oorspronkelijke proefversie van de vignetsurvey uitmaakten, aangevuld met één aanvullende, open vraag waarin de deelnemers hun algemene indruk van de survey konden geven en eventuele storende

Figuur 18 Vraaggroep 4 - Achtergrondkenmerken

The screenshot shows a survey form titled "Achtergrondkenmerken" with a progress indicator showing 17 items. The questions are as follows:

Item	Question
1	[geslacht] > Wat is je geslacht?
2	[leeftijd] > Wat is je leeftijd?
3	[opleidingsniveau] > Wat is het hoogste diplo...
4	[vakbondorg] > Ben je momenteel lid van één...
5	[Woongebied] > Waar woon je op dit moment...
6	[opbouwpensioen] > Bouw je op dit moment, ...
7	[pensioenstelsel] > In welk pensioenstelsel h...
8	[min6mnd] > Heb je tijdens je loopbaan al mi...
9	[aanvullendpensioen] > Spaar je op dit mome...
10	[beroep] > Wat is je huidige beroep? Kies de ...
11	[finsub] > Hoe zou je je huidige financiële situ...
12	[woonsit] > Wat is je huidige woonsituatie. Ki...
13	[nettoinkomen] > Wat is je maandelijks netto...
14	[onverwachtekost] > Heb je in het afgelopen j...
15	[politiek] > Als het over politiek gaat, gebruik...
16	[passiefmedia] > Hoe vaak kom je in aanrakin...
17	[mediavertrouwen] > Hoeveel vertrouwen he...

factoren konden benoemen die tot een drop-out zouden kunnen leiden. Op basis van de feedback die via deze pilotsurvey werd verzameld, werden enkele kleine aanpassingen in woordkeuze doorgevoerd en werd aanvullende, laagdrempelige uitleg toegevoegd bij vragen die meer technische kennis over het pensioenstelsel vereisten.

Parallel aan de pilotsurvey werd de proefversie met 35 vragen ook beoordeeld door een academisch begeleider en een experte in vignetonderzoek. Hun feedback leidde tot de toevoeging van drie extra vragen in het blok ‘achtergrondkenmerken’, waardoor de definitieve versie van de vignetsurvey 38 vraagitems omvat.

5.3 Steekproeftrekking

5.3.1 Onderzoekspopulatie

De hoofdonderzoeksvraag van deze studie “*Hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel het vertrouwen in en de steun voor dit pensioenstelsel bij Belgische beroepsactieven?*” impliceert zeer duidelijk dat de onderzoekspopulatie beroepsactieve Belgen omvat. Omdat vertrouwen in en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel bovendien persoonlijke betrokkenheid impliceert, wordt deze onderzoekspopulatie beperkt tot alle Belgen die beroepsactief zijn en pensioenrechten opbouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

5.3.2 Wijze van steekproeftrekking

5.3.2.1 Geplande steekproeftrekking

Omdat een traditionele toevalsteekproef - essentieel voor betrouwbare statistische inferentie naar de onderzoekspopulatie - technisch en praktisch onhaalbaar was, werd gekozen voor een alternatieve aanpak via multichannel purposive convenience sampling (Roose & Meuleman, 2021). Deze steekproeftrekkingsmethode zou het mogelijk maken om het beoogde steekproefkader zo goed mogelijk te benaderen terwijl een groot aantal respondenten zou kunnen worden bereikt, wat eveneens een cruciale doelstelling van de steekproeftrekking was gezien het onderzoeksdesign. Tijdens de analyse wordt de totale steekproef immers in drie gelijke groepen verdeeld: elk van deze groepen vereist voldoende statistische power opdat betrouwbare conclusies kunnen worden getrokken.

Om deze steekproeftrekking te realiseren, werden in de periode juli-augustus 2025 de volgende organisaties aangeschreven en om hun medewerking gevraagd bij dit onderzoeksproject:

- Nationale vakbondsorganisaties: ABVV/FGTB, ACV/CSC, ACLVB/CGSLB
 - Om een breed profiel van werknemers en ambtenaren te bereiken.
- Werkgeversorganisaties: VBO, Unizo
 - Om werkgevers en zelfstandigen te bereiken.

- Associatie KU Leuven:
 - Om de meest hooggeschoolde respondenten te bereiken. KU Leuven is de grootste academische werkgever van België, met een personeelsbestand van 22 682 personeelsleden, waaronder 8126 onderzoekers (KU Leuven, 2025).

Deze strategie moest een diverse groep beroepsactieve, Belgische respondenten opleveren, verspreid over diverse sectoren, opleidingsniveaus en leeftijden. Toch blijft het belangrijk te erkennen dat bepaalde sociale groepen systematisch buiten dit steekproefkader vallen.

Met de hulp van deze organisaties zou de vignetsurvey vervolgens onder hun (personeels-)leden worden verspreid volgens volgend communicatieschema...:

- 1 september: initiële rekrutering,
- 1 oktober: eerste reminder,
- 13 oktober: tweede en laatste reminder,

...vooraleer de vragenlijst op 15 oktober om 23u59 zou worden afgesloten.

5.3.2.2 Gerealiseerde steekproeftrekking

De meeste aangeschreven organisaties konden geen medewerking verlenen, maar de volgende afdelingen stemden toe:

- ABVV nationaal / FGVB national
- ACV Antwerpen
- CSC national

Om ook academici te kunnen bereiken, sprak professor Wim Van Lancker via LinkedIn zijn professioneel netwerk aan.

Alle betrokken actoren ontvingen een document met suggesties voor uitnodigingsteksten en werden gevraagd om een communicatiekanaal te gebruiken dat, met respect voor hun eigen communicatiestrategieën, de grootste interactie met de surveylinks zou opleveren.

Daarnaast werd ook een aanvullende sneeuwbalsteekproef opgezet. Omdat de oververtegenwoordiging van vakbondsleden in de gerealiseerde steekproef al snel duidelijk werd, werd op 11 september 2025 een kettingmail verstuurd naar 74 personen uit het sociaal netwerk van de onderzoeker. Het doel was om via deze niche - voornamelijk niet-vakbondsleden - het aandeel van de groep niet-vakbondsleden in de steekproef te vergroten, gebruikmakend van de typische neiging van sneeuwbalsteekproeven om te blijven circuleren in een bepaald type sociaal netwerk (Roose & Meuleman, 2021).

Voor een gedetailleerd overzicht van alle communicatie rond deelnemerrekrutering wordt verwezen naar Bijlage C.

Om betrouwbare conclusies te garanderen werd gestreefd naar een minimale steekproefomvang van 1600 deelnemers. Met 4251 volledig ingevulde vragenlijsten werd dit doel bij afsluiting van de survey op 15 oktober 2025 ruimschoots overtroffen.

5.3.3 In- en exclusiecriteria

Om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoeksopzet, de steekproeftrekking en de onderzoeksresultaten te vrijwaren, werden de volgende in- en exclusiecriteria gehanteerd.

Inclusiecriteria

Respondenten kwamen in aanmerking voor deelname indien zij...:

- ... hun geïnformeerde toestemming gaven voor deelname aan het onderzoek;
- ... over voldoende kennis van het Nederlands of het Frans beschikten om de vignetsurvey correct te begrijpen en in te vullen.
- ... hun hoofdverblijfplaats in België hadden.
- ... op het moment van afname minstens 18 en maximaal 64 jaar oud waren, om zowel begrip als betrokkenheid bij het wettelijk pensioenstelsel te verzekeren;
- ... op het moment van deelname arbeidsactief of gelijkgesteld waren, en dus pensioenrechten opbouwden;
- ... al minstens zes maanden sociale bijdragen hadden betaald.

Exclusiecriteria

Respondenten werden uit de analyse geweerd indien...:

- ... zij de survey niet volledig hadden ingevuld;
- ... zij in de controlevraag aangaven het vignet niet of niet volledig te hebben gelezen;
- ... hun leessnelheid, berekend op basis van de tijd die op de vignetpagina werd doorgebracht...:
 - ... hoger lag dan 450 woorden per minuut (wpm), wat significant begripsverlies inhoudt; of...
 - ... lager lag dan 75 wpm, wat afleiding of onderbreking tijdens het lezen suggereert;
- ... zij op het moment van afname gepensioneerd waren of zich in een uitstapregeling bevonden zonder intentie om opnieuw beroepsactief te worden.

5.3.4 Uitval

Door de aard van het onderzoeksdesign is de uitval in deze studie bijzonder groot: in totaal werden 2588 cases verwijderd, wat overeenkomt met 60.9% van de gerealiseerde steekproef ($N = 4251$). Het belangrijkste exclusie criterium voor het vrijwaren van de interne validiteit van de onderzoeksresultaten was de correcte toediening van de experimentele stimulus via het vignet. Op basis van dit criterium werden in totaal 1863 cases verwijderd: 906 van deze cases werden geweerd omdat de respondenten zelf hadden aangegeven het vignet niet of niet volledig te hebben gelezen. Daarnaast werden nog eens 957 cases uitgesloten op basis van leestijden die als onverenigbaar werden beschouwd met de adequate toediening van de experimentele stimulus. Alle andere, niet-vignetgerelateerde in- en exclusiecriteria waren samen verantwoordelijk voor 725 verwijderde cases. Voor een beknopt overzicht van de verdeling van de uitval wordt verwezen naar *Tabel 6*.

Tabel 6: Uitval

	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Cum. %</i>
<i>Vignet niet of onvolledig gelezen</i>	906	35.0%	35.0%
<i>Inconsistente leestijd</i>	957	37.0%	72.0%
<i>Niet-vignetgerelateerde in- en exclusiecriteria</i>	725	28.0%	100.00%
<i>Totaal</i>	2 588	100.00%	

In totaal blijkt 72.0% van de totale uitval gerelateerd aan de vignetten. Om het risico op selectiebias te beoordelen, werd een vergelijking gemaakt tussen de samenstelling van de steekproefpopulatie en deze uitvalpopulatie (zie Bijlage D voor een gedetailleerd overzicht). De analyse toont aan dat de uitval niet willekeurig is, maar geconcentreerd zit bij specifieke sociale groepen. Mannen blijken oververtegenwoordigd, net als respondenten met een lager opleidingsniveau en een lagere sociaaleconomische status. Bijgevolg komen ook personen met een beperkte aanvullende pensioenopbouw vaker voor in deze groep. Bovendien blijkt ook het mediavertrouwen beduidend lager te liggen, met een groter aandeel respondenten dat aangeeft weinig tot geen vertrouwen te hebben in mediaberichtgeving. Betreffende andere kenmerken werden geen belangrijke verschillen vastgesteld.

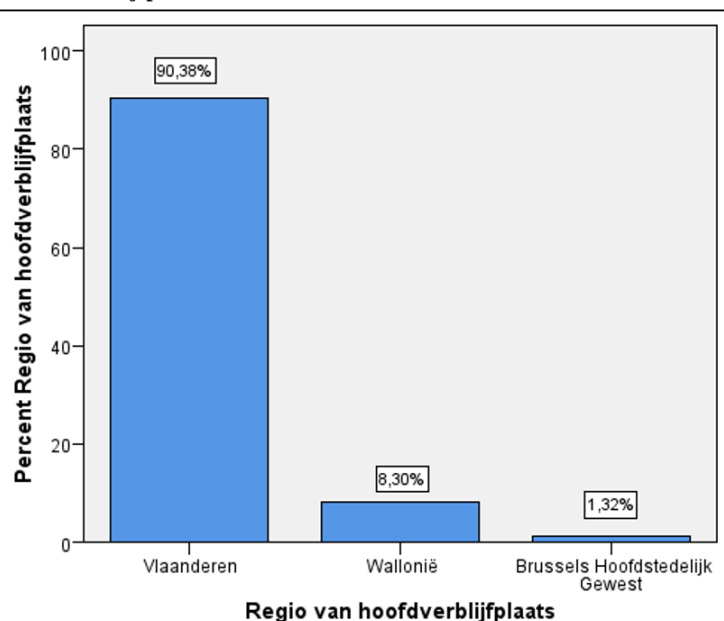
Deze bevindingen wijzen op selectieve, vignetgerelateerde uitval die samenhangt met geslacht, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, aanvullende pensioenopbouw en mediavertrouwen, wat een reëel risico impliceert op vertekening van de onderzoeksresultaten.

5.3.5 Samenstelling steekproefpopulatie

Omdat de gerealiseerde steekproef in belangrijke mate afwijkt van de beoogde onderzoekspopulatie, wordt een overzicht gegeven van de samenstelling van de steekproefpopulatie.

De uiteindelijke dataset telt 1663 respondenten. De groep is bijna gelijkmatig verdeeld tussen mannen (48.0%) en vrouwen (52.0%), maar vertoont een sterke taalkundige scheefstand: 90.1% van de deelnemers blijkt Nederlandstalig, wat ook verklaart waarom het merendeel zijn hoofdverblijfplaats in Vlaanderen heeft (zie *Grafiek 5*). Het is dan ook waarschijnlijk dat deze deelnemers voornamelijk Vlaamse mediaberichtgeving consumeren.

Grafiek 5: Samenstelling steekproefpopulatie - Regio van hoofdverblijfplaats

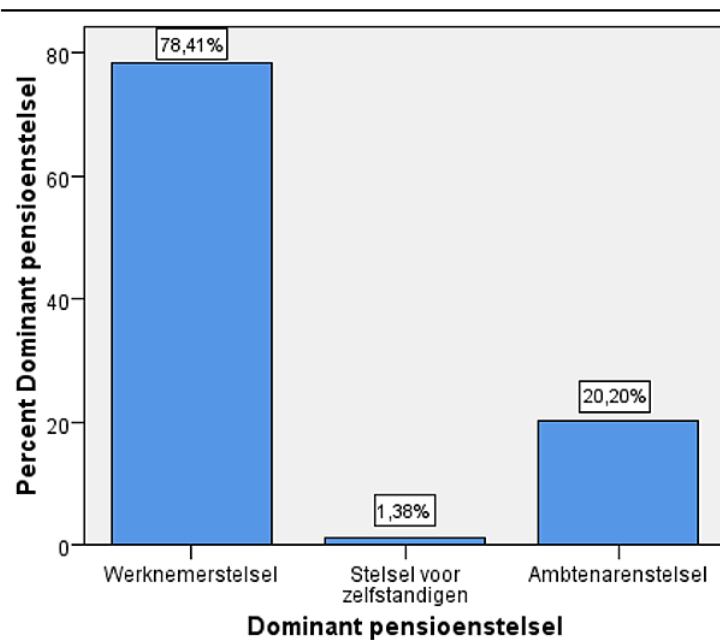
Ook het lidmaatschap bij arbeidsorganisaties vertoont een uitgesproken vertekening (zie *Tabel 7*). Meer dan vier op vijf respondenten is enkel lid van de vakbond, terwijl het lidmaatschap van werkgevers- en zelfstandigenorganisaties in de steekproef marginaal blijft, ook in combinatie met andere lidmaatschappen. Tenslotte geeft iets meer dan één op tien aan nergens lid van te zijn.

Tabel 7: Samenstelling steekproefpopulatie – Lidmaatschap arbeidsorganisaties

<i>Lidmaatschap</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Cum. %</i>
<i>Geen</i>	195	11.7%	11.7%
<i>Vakbond</i>	1369	82.3%	94.0%
<i>Werkgeversorganisatie</i>	1	0.1%	94.1%
<i>Zelfstandigenorganisatie</i>	3	0.2%	94.3%
<i>Vakbond + werkgeversorg.</i>	17	1.0%	95.3%
<i>Vakbond + zelfstandigenorg.</i>	26	1.6%	96.9%
<i>Werkgevers- + zelfstandigenorg.</i>	0	0.0%	96.9%
<i>Vakbond + werkgevers- + zelfstandigenorg.</i>	3	0.2%	97.1%

Deze dominantie van vakbondsleden weerspiegelt zich in het stelsel waarin de deelnemers de meeste pensioenrechten hebben opgebouwd (zie *Grafiek 6*): 78.4% situeert zich in het werknemersstelsel, 20.2% in het ambtenarenstelsel en slechts 1.4% in het zelfstandigenstelsel.

Grafiek 6: Samenstelling steekproefpopulatie – Verdeling dominant pensioenstelsel

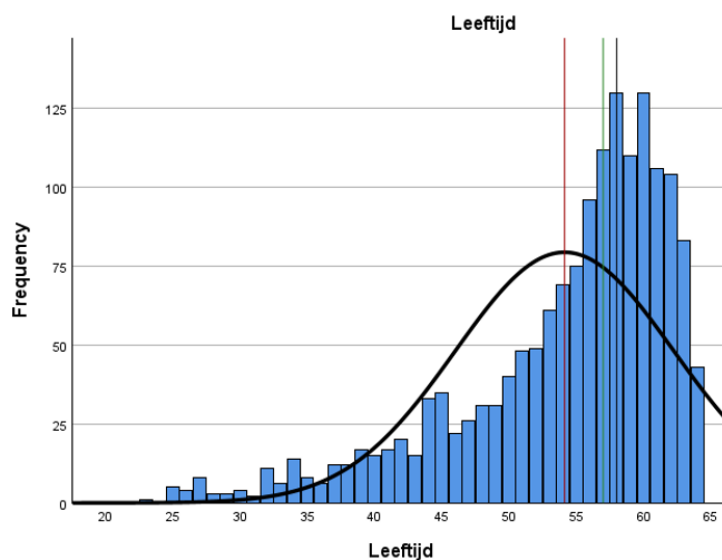
Ook de leeftjidsverdeling toont een uitgesproken vertekening, zoals geïllustreerd aan de hand van het histogram in *Grafiek 7* en de bijhorende descriptieve statistieken in *Tabel 8*. Hoewel de jongste deelnemer 23 jaar is, ligt de gemiddelde leeftijd in deze steekproef op 54.13 jaar, terwijl de mediaan zelfs op 57 jaar ligt en de modus op 58 jaar. Dit oudere profiel van de steekproefpopulatie kan belangrijke implicaties hebben voor de onderzoeksresultaten, aangezien kan worden verwacht dat wie

de pensioengerechtigde leeftijd nadert, opvallend meer steun kan uiten voor het wettelijk pensioenstelsel.

Tabel 8: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken Leeftijd

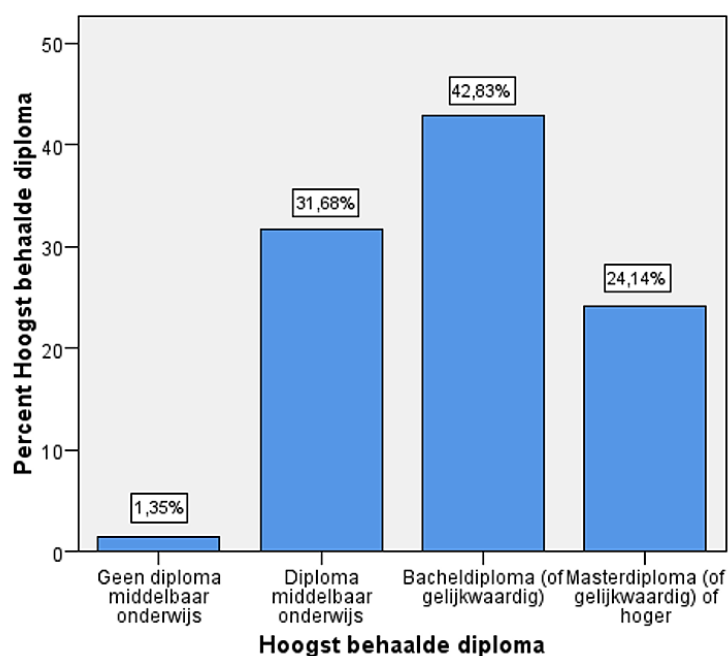
<i>Gemiddelde</i>	54.13
<i>S.E</i>	0.20
<i>Sd</i>	8.12
<i>Mediaan</i>	57.00
<i>Modus</i>	58.00
<i>Min.</i>	23.00
<i>Max.</i>	64.00
<i>Skewness</i>	-1.32
<i>Kurtosis</i>	1.41

Grafiek 7: Samenstelling steekproefpopulatie - Histogram leeftijdsverdeling

Verder ligt ook het opleidingsniveau opvallend hoog (*Grafiek 8*). Slechts 1,4% van de respondenten behaalde geen diploma van het middelbaar onderwijs, terwijl maar 31.7% hoogstens een middelbaar diploma heeft. Daarmee heeft maar liefst 66.9% van de deelnemers een diploma hoger onderwijs: 42.8% behaalde een bachelordiploma terwijl 24.1% minstens een masterdiploma behaalde. Dit is aanzienlijk hoger dan het Belgische gemiddelde, waar in 2021 slechts 37% een diploma hoger onderwijs bezat (StatBel, 2024).

Grafiek 8: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling opleidingsniveau

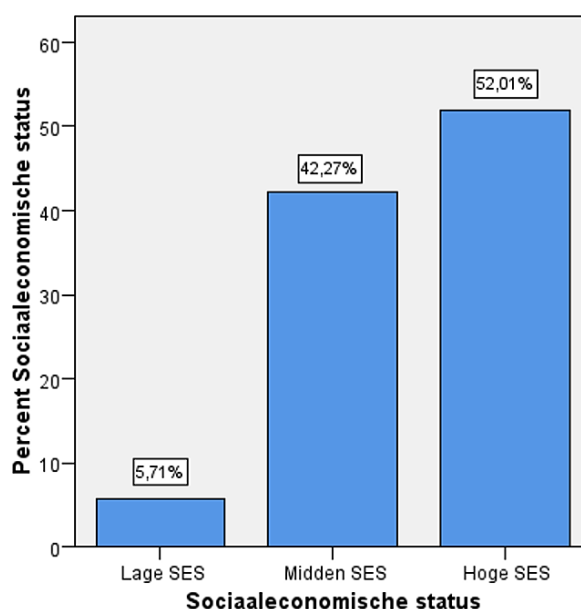

Dit verklaart mede de bovengemiddelde sociaaleconomische status (SES) van deze steekproef. Op een schaal van 0 tot 6 bedraagt de gemiddelde SES-score 3.95 met een mediaan van 4.09 en een modus van 4.66 (zie *Tabel 9*). Door de SES-score te vertalen naar drie categorieën van sociaaleconomische status - laag, midden en hoog - wordt de ondervertegenwoordiging van lagere SES-profielen nog duidelijker (zie *Grafiek 9*): slechts 5.7% van de respondent heeft een lagere SES, tegenover 42.3% met een gemiddelde en 52.0% met een hogere SES.

Tabel 9: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken SES-score

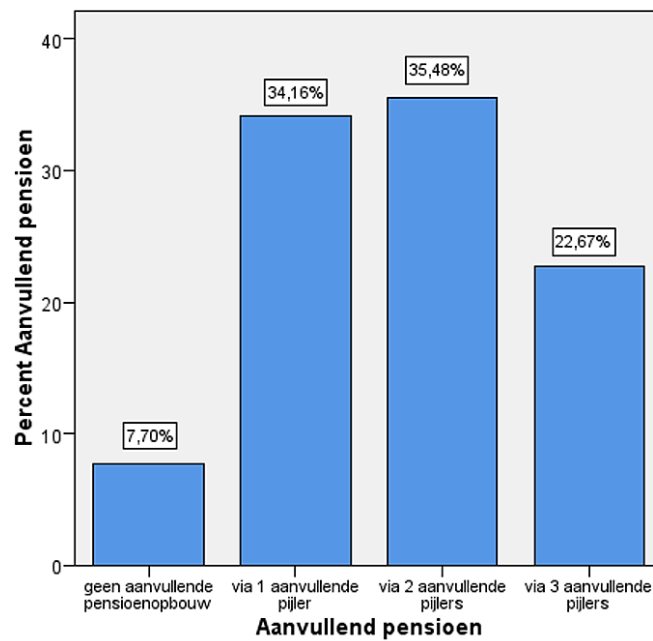
<i>Gemiddelde</i>	3.95
<i>S.E</i>	0.03
<i>Sd</i>	1.03
<i>Mediaan</i>	4.09
<i>Modus</i>	4.66
<i>Min.</i>	0.58
<i>Max.</i>	6.00
<i>Skewness</i>	-0.51
<i>Kurtosis</i>	-0.14

Grafiek 9: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling SES-categorieën

Dit bovengemiddelde SES-profiel vertaalt zich in hoe de steekproefdeelnemers aan aanvullend pensioensparen doen (*Grafiek 10*). Slechts 7.7% van de respondenten geeft aan op geen enkele manier aanvullend te kunnen sparen. 34.2% geeft aan slechts één aanvullende pijler te gebruiken, terwijl 35.5% twee pijlers combineert en 22.7% via alle drie de aanvullende pensioenpijlers spaart: aanvullende pensioenopbouw middels een groepsverzekering via het werk (tweede pijler), via de bank met een pensioen- of langetermijnsparplan (derde pijler), en door individuele kapitaalopbouw via spaarrekeningen en/of investeringen (vierde pijler).

Grafiek 10: Samenstelling steekproefpopulatie - Verdeling niveau van aanvullende pensioenopbouw

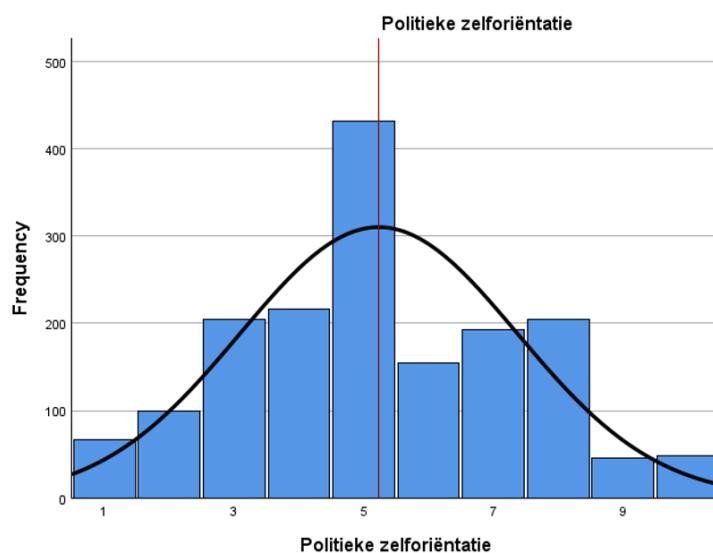

De politieke (zelf)oriëntatie van de deelnemers vertoont een quasi normale verdeling (zie *Tabel 10* en *Grafiek 11*). Op een schaal van 1 (uiterst links) tot 10 (uiterst rechts) ligt het gemiddelde op 5.23, en de mediaan en modus op 5.00, dicht bij het midden van de schaal (5.5). Daarmee scoort de meerderheid van de respondenten dus iets meer naar de linkse kant van het politieke spectrum.

Tabel 10: Samenstelling steekproefpopulatie - Descriptieve statistieken politieke oriëntatie

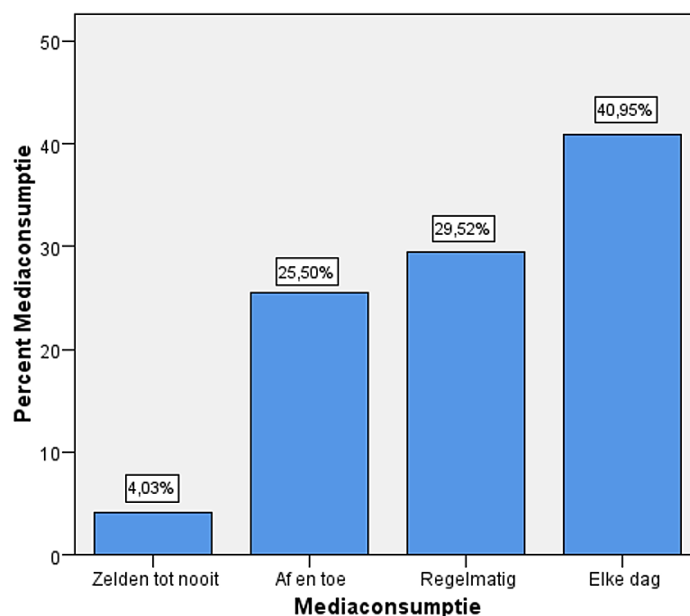
<i>Gemiddelde</i>	5.23
<i>S.E</i>	0.05
<i>Sd</i>	2.14
<i>Mediaan</i>	5.00
<i>Modus</i>	5.00
<i>Min.</i>	1.00
<i>Max.</i>	10.00
<i>Skewness</i>	0.12
<i>Kurtosis</i>	-0.53

Grafiek 11: Samenstelling steekproefpopulatie - Histogram politieke oriëntatie

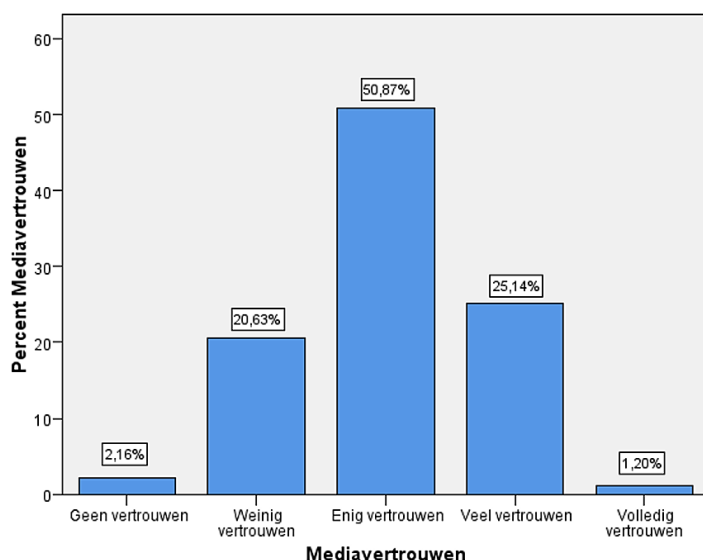
Tot slot vallen ook de mediaconsumptie (*Grafiek 12*) en het mediavertrouwen op. Slechts een kleine minderheid van de respondenten (4.0%) geeft aan zelden of nooit nieuws te volgen over politiek, sociale zekerheid of pensioenen. 25.5% doet dit af en toe (1 à 2 maal per week), 29.5% regelmatig (3 à 5 maal per week), en 41.0% volgt dit dagelijks op. Het merendeel van de respondenten uit deze steekproef wordt dus frequent blootgesteld aan het veronderstelde onbetaalbaarheidsnarratief.

Grafiek 12: Samenstelling steekproefpopulatie - Niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie

Het vertrouwen (*Grafiek 13*) van de respondenten in deze berichtgeving blijkt gematigd: 50.9% zegt redelijk vertrouwen te hebben in de informatie die hen via nieuwsberichtgeving wordt aangereikt. 25.1% heeft hier veel vertrouwen in en 1.2% vertrouwt hier volledig in. Anderzijds geeft 20.6% aan weinig

Grafiek 13: Samenstelling steekproefpopulatie - Niveau van mediavertrouwen

vertrouwen te hebben terwijl 2.2% helemaal geen vertrouwen heeft in de waarheidsgetrouwheid van nieuwsverslaggeving.

5.4 Ethische overwegingen

5.4.1 Geïnformeerde toestemming

Voor deelname werd elke respondent helder geïnformeerd over het doel en de aard van het onderzoek. Om de validiteit van de onderzoeksresultaten te beschermen werd de experimentele component van de studie niet expliciet benoemd, zonder te misleiden. Verder lichtte de tekst toe hoe persoonsgegevens zouden worden verwerkt, opgeslagen en beveiligd, conform de vereisten van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG/GDPR).

Na het lezen van deze informatie konden deelnemers vrij beslissen tot deelname, met de garantie dat zij op elk moment, zonder reden en zonder gevolgen konden stoppen. Contactgegevens van de onderzoeker en promotor werden duidelijk vermeld voor eventuele vragen of bezorgdheden.

5.4.2 Omgang met persoonsgegevens en persoonsgebonden gegevens

De survey werd volledig anoniem afgenomen. Alle gegevens werden geanonimiseerd opgeslagen en zorgvuldig beschermd tegen ongeoorloofde toegang, verlies of diefstal.

5.4.3 Goedkeuring door SMEC

Het onderzoeksopzet werd vooraf goedgekeurd door de Sociaal-Maatschappelijke Ethische Commissie (SMEC) van de KU Leuven. Het dossiernummer (G-2025-9677) werd ook zichtbaar vermeld in alle relevante communicatie.

5.5 Analysemethoden

5.5.1 Gebruikte software

Na het afsluiten van de survey werden de gegevens van beide vragenlijsten (Nederlands- en Franstalig) geëxporteerd naar het statistisch softwareprogramma SPSS van IBM en samengevoegd tot één dataset, waarop alle analyses werden uitgevoerd.

5.5.2 Datavoorbereiding

Voorafgaand aan de analyse werden enkele noodzakelijke hercoderingen uitgevoerd.

5.5.2.1 Onafhankelijke variabelen

De onafhankelijke variabele *valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* werd gehercodeerd met ‘neutrale valentie’ als referentiecategorie. Hierdoor ontstond een variabele met drie categorieën, weergegeven in *Tabel 11*.

Tabel 11: Valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

	<i>N</i>	%
<i>Negatief</i>	530	31.9%
<i>Neutraal (ref.)</i>	574	34.5%
<i>Positief</i>	559	33.6%

5.5.2.2 Afhankelijke variabelen

Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Om de latente afhankelijke variabele *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* te construeren, werden de antwoorditems van vragen 2 tot en met 11 van de vragenlijst (zie Bijlage A) samengevoegd tot een somschaal. Negatief geformuleerde items werden vooraf omgekeerd. Vervolgens werd de interne consistentie van deze schaal getoetst met Chronbach's alfa, die voldoende blijkt ($\alpha = 0.76$). Tenslotte werd de latente variabele gecreëerd door een gemiddelde, restrictieve somschaal te maken van de tien dimensies van vertrouwen. Deze nieuwe variabele heeft een bereik van 1 tot en met 10, waarbij hogere waarden meer vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel weerspiegelen.

Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Op vergelijkbare wijzen wordt ook de latente variabele steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel gecreëerd. Hiervoor worden de antwoorditems van vragen 12 tot en met 21 van de vragenlijst samengevoegd. Negatief geformuleerde items werden eerst omgekeerd, waarna de interne consistentie werd gecontroleerd m.b.v. Chronbach's alfa. Deze blijkt goed te zijn ($\alpha = 0.85$). Tenslotte werd de latente variabele geconstrueerd door een gemiddelde, restrictieve somschaal te maken van de tien dimensies van steun. De nieuwe variabele heeft een bereik van 1 tot en met 10, waarbij hogere waarden meer steun voor het wettelijk pensioenstelsel weerspiegelen.

5.5.2.3 Controlevariabelen / Moderatoren

Geslacht

Omdat vrouwen ($N = 865$, *rel. freq.* = 52.0%) in deze steekproef licht oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van mannen ($N = 798$, *rel. freq.* = 48.0%), werd deze eerste categorie als referentiepunt genomen.

Leeftijd

Om de interpretatie te vereenvoudigen, werd de variabele *leeftijd* voor analyse gecentreerd rond haar gemiddelde ($M = 54.13$).

Opleidingsniveau

Omdat de oorspronkelijke categorie ‘geen diploma secundair onderwijs’ te weinig cases bevatte voor analyse ($N = 22$, *rel. freq.* = 1.3%), werd deze categorie samengevoegd met haar bovenliggende categorie ‘diploma secundair onderwijs’ ($N = 517$, *rel. freq.* = 31.1%). Zo ontstond de overkoepelende categorie ‘hoogstens diploma secundair onderwijs’, die ook werd geselecteerd als referentiecategorie. Een overzicht van deze variabele, zoals ze in de analyse werd gebruikt, kan u terugvinden in *Tabel 12*.

Tabel 12: Verdeling opleidingsniveau na hercodering

	<i>N</i>	%
<i>Hoogstens diploma secundair onderwijs (ref.)</i>	539	32.4%
<i>Bachelordiploma</i>	699	42.0%
<i>Masterdiploma of hoger</i>	394	23.7%
<i>System Missing</i>	31	1.9%

Sociaaleconomische status

Sociaaleconomische status werd latent opgemeten op basis van zes onderliggende dimensies: opleidingsniveau, beroepscategorie, ervaren financiële stress, woonsituatie, maandelijks netto-inkomen en het vermogen om onverwachte kosten op te vangen. Deze meetmethode is geïnspireerd door het Hollingshead Four Factor Index of Socioeconomic Status (Hollingshead, 1975), het sociaal classificatieschema van Goldthorpe (Laermans, 2019), methodieken van het European Social Survey (ESS ERIC, z.d.) en inzichten van Cirino et al. (2002), maar werd aangepast aan de hedendaagse, Belgische maatschappelijke context en het onderzoeksthema. Voor de precieze vraagstelling wordt verwezen naar Bijlage A.

De zes opgemeten dimensies, die werden bevraagd via vraagitems 24, 31, 32, 33, 34 en 35 (zie Bijlage A), werden door middel van een somschaal gecombineerd tot de variabele *SES-score*. Voorafgaand werd elke dimensie-variabele eerst oplopend gehercodeerd van 0 (laagste categorie) tot n (hoogste categorie), waarna een nieuwe score werd berekend volgens de volgende formule:

$$\text{Nieuwe score} = \frac{\text{Oorspronkelijke score}}{n - 1}$$

Deze normalisatie voorkomt dat dimensievariabelen met meer categorieën een groter gewicht zouden krijgen in de uiteindelijke somschaal. Voor een overzicht van de hercodering van de dimensievariabelen opleidingsniveau en beroepscategorie wordt respectievelijk verwezen naar *Tabel 13* en *Tabel 14*.

Tabel 13: Hercoderingsproces SES - Opleidingsniveau

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Geen diploma secundair onderwijs</i>	22	0	0
<i>Diploma secundair onderwijs</i>	517	1	0.33
<i>Bachelordiploma</i>	699	2	0.67
<i>Masterdiploma of hoger</i>	394	3	1
<i>System Missing</i>	31		

Tabel 14: Hercoderingsproces SES - Beroepscategorie

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Uitvoerend werk waarvoor geen specifieke opleiding of ervaring vereist is</i>	155	0	0
<i>Uitvoerend werk waarvoor specifieke opleiding of ervaring vereist is</i>	247	1	0.17
<i>Administratie, verkoop of leidinggevende van uitvoerend werk</i>	230	2	0.33
<i>Zelfstandige in een uitvoerend, technisch of commercieel beroep, zonder hoger diploma</i>	4	3	0.5
<i>Niet-leidinggevend werk waarvoor een diploma hoger onderwijs nodig is</i>	608	4	0.67
<i>Leidinggevende of coördinerende functie waarvoor een diploma hoger onderwijs vereist is</i>	285	5	0.83
<i>Hooggeschoold beroep of leidinggevende functie met veel verantwoordelijkheid</i>	93	6	1
<i>System Missing</i>	41		

De dimensievariabelen ‘ervaren financiële stress’ (*Tabel 15*) en ‘woonsituatie’ (*Tabel 16*) werden op dezelfde manier gehercodeerd. Bij de dimensievariabele woonsituatie werden de categorieën ‘collectieve woonvorm’ en ‘kot’ daarbij als ontbrekende waarden gecodeerd, omdat ze inhoudelijk geen toegevoegde waarde hebben voor de berekening van *SES-score* en slechts een marginaal aantal cases bevatten.

Tabel 15: Hercoderingsproces SES - Ervaren financiële stress

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Ik kom heel moeilijk rond</i>	21	0	0
<i>Ik kom moeilijk rond</i>	121	1	0.25
<i>Ik kom redelijk rond</i>	672	2	0.5
<i>Ik kom makkelijk rond</i>	606	3	0.75
<i>Ik kom heel makkelijk rond</i>	215	4	1
<i>System Missing</i>			

Tabel 16: Hercoderingsproces SES - Woonsituatie

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Geen vaste verblijfplaats</i>	1	0	0
<i>Collectieve woonvorm</i>	2	-	-
<i>Kot</i>	3	-	-
<i>Inwonend</i>	39	1	0.25
<i>Sociaal huurder</i>	13	2	0.5
<i>Huurder privémarkt</i>	129	3	0.75
<i>Huiseigenaar</i>	1470	4	1
<i>System Missing</i>	-	5	5

Ook de variabelen ‘maandelijks netto-inkomen’ (*Tabel 17*) en ‘vermogen om onverwachte kosten op te vangen’ (*Tabel 18*) werden volgens dezelfde procedure gehercodeerd.

Tabel 17: Hercoderingsproces SES - Maandelijks netto-inkomen

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Minder dan €1.500</i>	51	0	0
<i>€1.500 - €1.999</i>	155	1	0.14
<i>€2.000 - €2.499</i>	335	2	0.29
<i>€2.500 - €2.999</i>	358	3	0.43
<i>€3.000 - €3.499</i>	335	4	0.57
<i>€3.500 - 3.999</i>	168	5	0.71
<i>€4.000 - €4.499</i>	97	6	0.86
<i>€4.500 of meer</i>	75	7	1
<i>System Missing</i>	89		

Tabel 18: Hercoderingsproces SES - Vermogen om onverwachte kosten op te vangen

	<i>N</i>	<i>Oorspronkelijke score (string)</i>	<i>Nieuwe score (numeriek)</i>
<i>Meerdere keren moeite gehad</i>	194	0	0
<i>Één keer moeite gehad</i>	197	1	0.5
<i>Nooit moeite gehad</i>	1214	2	1
<i>System Missing</i>	58		

Op basis van deze zes gehercodeerde dimensievariabelen werd vervolgens een restrictieve somschaal geconstrueerd. De resulterende intervalvariabele *SES-score* heeft een bereik van 1 tot en met 6, waarbij hogere waarden een hogere sociaaleconomische status weerspiegelen. De interne consistentie van deze nieuwe variabele is aanvaardbaar ($\alpha = 0.70$). Tenslotte werd ook deze SES-score gecentreerd rond haar gemiddelde ($M = 3.95$) om de interpretatie van de onderzoeksresultaten te vereenvoudigen.

Aanvullende pensioenopbouw

Hoewel de categorie ‘geen aanvullende pensioenopbouw’ slechts een beperkt aantal cases bevat ($N = 128$, *rel. freq.* = 7.7%), werd ze behouden om inhoudelijke redenen. Theoretisch kan het verschil tussen respondenten zonder enige aanvullende pensioenopbouw en respondenten met minstens één aanvullende vorm van pensioenopbouw immers zeer relevant zijn. Bij de interpretatie van de resultaten dient echter rekening te worden gehouden met de beperkte omvang van deze categorie.

De categorie ‘via 1 aanvullende pensioenpijler’ fungeert als referentiecategorie, omdat zij het grootste aantal cases bevat en inhoudelijk zinvoller is. Een overzicht van deze variabele, zoals ze in de analyse werd gebruikt, kan u terugvinden in *Tabel 19*.

Tabel 19: Verdeling aanvullende pensioenopbouw na hercodering

	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Geen</i>	128	7.7%
<i>Via 1 aanvullende pijler (ref.)</i>	568	34.2%
<i>Via 2 aanvullende pijlers</i>	590	35.5%
<i>Via 3 aanvullende pijlers</i>	377	22.7%

Politieke (zelf)oriëntatie

Om de interpretatie te vereenvoudigen, werd de variabele *politieke oriëntatie* voor analyse gecentreerd rond haar gemiddelde ($M = 5.23$).

Frequentie van (gerelateerde) mediaconsumptie

Vanwege het beperkte aantal cases in de categorie ‘zelden tot nooit’ ($N = 67$, *rel. freq.* = 4.0%) werd deze samengevoegd met de bovenliggende categorie ‘af en toe’ ($N = 424$, *rel. freq.* = 25.5%) tot de nieuwe categorie ‘weinig’. Hoewel de categorie ‘dagelijks’ meer observaties telt, wordt de categorie ‘regelmatig’ als referentiecategorie genomen, omdat zij inhoudelijk zinvoller is. Een overzicht van deze variabele, zoals ze in de analyse werd gebruikt, kan u terugvinden in *Tabel 20*.

Tabel 20: Verdeling niveau van (gerelateerde) mediaconsumptie na hercodering

	<i>N</i>	%
<i>Weinig</i>	491	29.5%
<i>Regelmatig (ref.)</i>	491	29.5%
<i>Dagelijks</i>	681	41.0%

Mediavertrouwen

Omdat de uiterste categorieën ‘geen vertrouwen’ ($N = 36$, *rel. freq.* = 2.2%) en ‘volledig vertrouwen’ ($N = 20$, *rel. freq.* = 1.2%) onvoldoende cases bevatten voor afzonderlijke analyse, worden deze samengevoegd. Hierdoor blijven drie categorieën over voor analyse: ‘weinig’, ‘enig’ en ‘veel vertrouwen’. ‘Enig vertrouwen’ fungeert daarbij als referentiecategorie, omdat zij inhoudelijk het zinvolst is en het grootste aantal cases bevat. Een overzicht van deze variabele, zoals ze in de analyse werd gebruikt, kan u terugvinden in *Tabel 21*.

Tabel 21: Verdeling niveau van mediavertrouwen na hercodering

	<i>N</i>	%
<i>Weinig vertrouwen</i>	491	29.5%
<i>Enig vertrouwen (ref.)</i>	491	29.5%
<i>Veel vertrouwen</i>	681	41.0%

Regio van hoofdverblijfplaats, lidmaatschap bij arbeidsorganisatie en dominant pensioenstelsel

Hoewel deze variabelen oorspronkelijk werden opgenomen met het oog op gebruik als controlevariabelen en moderators, bleek hun verdeling sterk geconcentreerd (zie 5.3.5, p. 53), waardoor ze niet op een betekenisvolle manier konden worden geanalyseerd. Daarom werden deze variabelen uit de analyse verwijderd.

5.5.3 Gebruikte analysemethoden

5.5.3.1 Analysemethoden

Als analysemethode werd gekozen voor een combinatie van meervoudige lineaire regressieanalyses, aangevuld met sensitiviteitsanalyses via *Analysis of Variance* (ANOVA), *Multivariate Analysis of Variance* (MANOVA) en *Analysis of Covariance* (ANCOVA). Deze keuze is gebaseerd op een afweging van de sterke en zwakke punten van beide benaderingen. Meervoudige lineaire regressie is zeer flexibel en overzichtelijk, waardoor het mogelijk is om de effecten van onafhankelijke variabelen, controlevariabelen en moderatoren eenvoudig simultaan te onderzoeken. Anderzijds vereisen regressiemodellen een strikte naleving van assumpties zoals normaliteit en homoscedasticiteit, waardoor hun output onbetrouwbaar wordt bij schendingen. (M)AN(C)OVA deelt grotendeels dezelfde assumpties, maar is bij grote steekproeven en gelijke groepsgroottes doorgaans iets robuuster. Door beide technieken waar nodig te combineren kan de interpretatie worden vereenvoudigd zonder aan betrouwbaarheid in te boeten. Tenslotte biedt MANOVA de mogelijkheid om het effect van mediavalentie op verschillende afhankelijke variabelen gelijktijdig na te gaan, zonder inflatie van type I-fouten.

5.5.3.2 Assumpties

Omdat lineaire regressie, ANOVA, MANOVA en ANCOVA grotendeels dezelfde assumpties delen, werd het meest complex mogelijke model (MANCOVA) als uitgangspunt genomen voor de assumptiecontrole. Er werden geen schendingen vastgesteld voor onafhankelijkheid van de residuen, afwezigheid van extreme outliers en hefboompunten, multicollineariteit, lineariteit en homogeniteit van de regressiehellingen. Om aan de additiviteitsassumptie te voldoen, werden enkele interactie-effecten toegevoegd als controlevariabelen:

- Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel:
 - Politieke oriëntatie * Geslacht
 - Politieke oriëntatie * Leeftijd
 - Politieke oriëntatie * SES-score
- Steun in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel:
 - Politieke oriëntatie * SES-score

Voor de assumpties van normaliteit en homoscedasticiteit werden lichte afwijkingen vastgesteld. Pogingen tot transformatie bleken echter weinig effectief en bemoeilijkten bovendien de interpretatie, terwijl de significantieniveaus van de regressiemodellen nauwelijks verschilden van die met de oorspronkelijke variabelen. Daarom werd geopteerd om de originele variabelen te behouden.

Een gedetailleerd overzicht van de assumptiecontrole is opgenomen in Bijlage D.

6. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten besproken, waarvan de bespreking in zes stappen verloopt: in paragraaf 6.1 wordt eerst een overzicht gegeven van de descriptieve statistieken van de afhankelijke variabelen van dit onderzoek, over alle experimentele groepen heen. Vervolgens worden in paragraaf 6.2 tot en met 6.5 de bevindingen van de regressiemodellen besproken aan de hand van de vier deelonderzoeksvragen van deze studie. Daarbij worden effecten met een p-waarde kleiner dan 0.05 als statistisch significant beschouwd.

6.1 Descriptieve statistieken

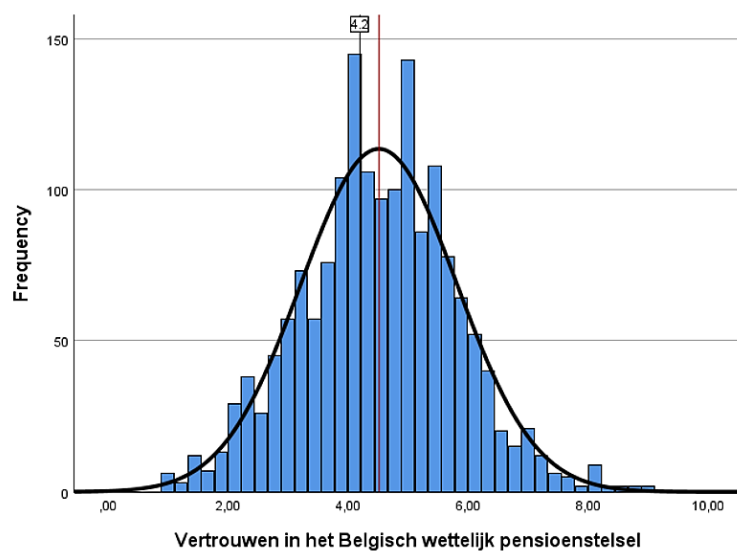
6.2.1.1 Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Over alle vignetgroepen heen (zie *Tabel 22*) scoorden respondenten gemiddeld 4.52 ($S.E. = 0.03$) op een schaal van 1 tot en met 10 punten, wat onder het midden van de schaal ligt. De spreiding is gering ($sd = 1.30$), en ook de mediaan (4.50) en modus (4.20) liggen dichtbij dit gemiddelde, wat wijst op een relatief homogene verdeling van de scores. De verdeling is bovendien normaal ($Skew. = 0.07$, $Kurt. = 0.20$), zoals ook duidelijk zichtbaar is in het histogram van deze variabele (*Grafiek 14*).

Tabel 22: Descriptieve statistieken - Vertrouwen BWP

<i>Gemiddelde</i>	4.52
<i>S.E</i>	0.03
<i>Sd</i>	1.30
<i>Mediaan</i>	4.50
<i>Modus</i>	4.20
<i>Min.</i>	1.00
<i>Max.</i>	8.90
<i>Skewness</i>	0.07
<i>Kurtosis</i>	0.20
<i>Chron. α</i>	0.76

Grafiek 14: Histogram vertrouwen BWP

Deze afhankelijke variabele, vertrouwen BWP, is gebaseerd op een somschaal van tien dimensies van vertrouwen ($\alpha = 0.76$). Bij deze onderliggende dimensies zien we meer variatie (zie *Tabel 23*). Met name het vertrouwen in de *toereikendheid van de pensioenuitkering* ($M = 3.18$, $sd = 2.44$), het *wederkerigheidsprincipe* ($M = 3.99$, $sd = 2.61$) en de *sociale* ($M = 3.57$, $sd = 2.37$) en *intergenerationele*

rechtvaardigheid ($M = 3.43$, $sd = 2.23$) scoren laag. Daartegenover staat een opvallend hoger vertrouwen in de *duurzaamheid van het trilateraal generatiecontract* ($M = 6.87$, $sd = 2.36$) en een iets hoger vertrouwen in de *financiële duurzaamheid* van het wettelijk pensioenstelsel ($M = 5.49$, $sd = 2.48$). Deze verschillen suggereren dat, hoewel respondenten twijfelen aan de billijkheid en toereikendheid van het systeem, het vertrouwen in de structurele duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel relatief hoog ligt.

Tabel 23: Descriptieve statistieken - Tien dimensies van vertrouwen BWP

<i>Vertrouwen in...</i>	<i>M.</i>	<i>S.E.</i>	<i>sd</i>	<i>Med.</i>	<i>Mod.</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Skew.</i>	<i>Kurtosis</i>
<i>Toereikendheid wettelijk pensioen</i>	3.18	0.06	2.44	2.00	1.00	1.00	10.00	1.19	0.52
<i>Duurzaamheid trilateraal generatiecontract</i>	6.87	0.05	2.16	7.00	8.00	1.00	10.00	-0.61	-0.16
<i>Transparantie inzake performantie pensioenstelsel</i>	4.21	0.06	2.36	4.00	3.00	1.00	10.00	0.44	-0.62
<i>Wederkerigheidsprincipe</i>	3.99	0.06	2.61	3.00	1.00	1.00	10.00	0.63	-0.64
<i>Rechtmatig institutioneel beheer</i>	5.10	0.06	2.38	5.00	5.00	1.00	10.00	0.04	-0.72
<i>Financiële duurzaamheid</i>	5.49	0.06	2.48	5.00	5.00	1.00	10.00	-0.08	-0.85
<i>Sociale rechtvaardigheid (soc. ongelijkheid)</i>	3.57	0.06	2.37	3.00	3.00	1.00	10.00	0.96	0.16
<i>Adaptiviteit</i>	4.65	0.06	2.23	5.00	5.00	1.00	10.00	0.16	-0.63
<i>Intergenerationele rechtvaardigheid</i>	3.43	0.06	2.23	3.00	1.00	1.00	10.00	0.92	0.26
<i>Algemeen systeemvertrouwen</i>	4.67	0.05	2.21	5.00	5.00	1.00	10.00	0.17	-0.52

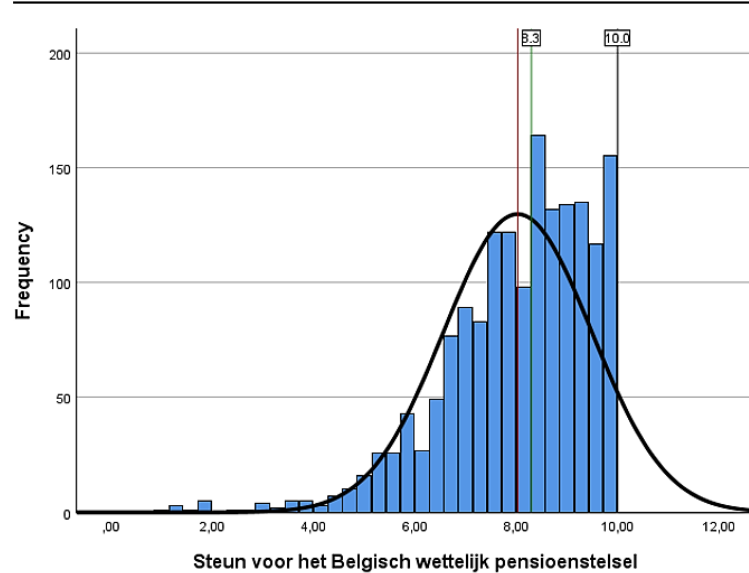
6.2.1.2 Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

Hoewel gescoord op dezelfde tienpuntenschaal, ligt de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel (zie *Tabel 24*) duidelijk hoger dan het vertrouwen. Over alle vignetgroepen heen ligt het gemiddelde met 8.03 ($S.E. = 0.04$) ruim boven het midden van de schaal, met een mediaan van 8.30 en een modus op het maximum van 10. De spreiding is beperkt ($sd = 1.46$), maar de verdeling is licht linksscheef ($Skew. = -1.14$) en vertoont een hoge piek ($Kurt. = 2.04$) (zie ook *Grafiek 15*), wat wijst op een hoge concentratie van hoge steunscores en een kleine groep respondenten met opvallend lage waarden.

Tabel 24: Descriptieve statistieken - Steun BWP

<i>Gemiddelde</i>	8.03
<i>S.E</i>	0.04
<i>Sd</i>	1.46
<i>Mediaan</i>	8.30
<i>Modus</i>	10.00
<i>Min.</i>	1.00
<i>Max.</i>	10.00
<i>Skewness</i>	-1.14
<i>Kurtosis</i>	2.04
<i>Chron. α</i>	0.85

Grafiek 15: Histogram steun BWP

Net als bij vertrouwen is de variabele Steun BWP opgebouwd uit tien onderliggende dimensies ($\alpha = 0.85$) die meer nuance tonen (zie Tabel 25). Alle solidariteitsdimensies scoren opvallend hoog, met gemiddelde scores rond 8.2 of hoger. Met name *Steun op basis van (o.b.v.) empathische solidariteit* ($M = 8.81$, $sd = 1.83$) en *Steun o.b.v. retrospectieve intergenerationele solidariteit* ($M = 8.75$, $sd = 1.63$) scoren hoog, gevolgd door *Steun o.b.v. Symbolische waarde* ($M = 8.62$, $sd = 1.80$) en *Steun o.b.v. Compassionele solidariteit* ($M = 8.38$, $sd = 2.37$). Dit wijst op een sterke waardering van de solidariteitsfuncties van het wettelijk pensioenstelsel. In vergelijking hiermee liggen de scores voor *Steun o.b.v. normatieve voorkeur* ($M = 7.20$, $sd = 2.22$), de *Algemene wens tot behoud* ($M = 6.85$, $sd = 2.74$) en de *Bereidheid tot actieve verdediging* ($M = 6.83$, $sd = 2.81$) opvallend lager, wat suggereert dat de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel eerder passief en principieel is, dan normatief en actiegericht.

Tabel 25: Descriptieve statistieken - Tien dimensies van steun BWP

<i>Steun o.b.v. ...</i>	<i>M.</i>	<i>S.E.</i>	<i>sd</i>	<i>Med.</i>	<i>Mod.</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Skew.</i>	<i>Kurtosis</i>
<i>Compassionele solidariteit</i>	8.38	0.058	2.37	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.68	1.98
<i>Normatieve voorkeur</i>	7.20	0.054	2.22	8.00	8.00	1.00	10.00	-0.66	-0.06
<i>Intergenerationele solidariteit (prosp.)</i>	8.44	0.052	2.12	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.61	2.17
<i>Instrumentele solidariteit</i>	8.26	0.05	1.92	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.33	1.86
<i>Symbolische waarde / traditie</i>	8.62	0.04	1.80	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.86	4.05
<i>Empathische solidariteit</i>	8.81	0.05	1.83	10.00	10.00	1.00	10.00	-2.03	4.27
<i>(Bereidheid tot) actieve steun</i>	6.83	0.07	2.81	8.00	10.00	1.00	10.00	0.66	-0.64
<i>Groepsgebonden solidariteit</i>	8.18	0.05	2.08	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.38	1.60
<i>Intergenerationele solidariteit (retrosp.)</i>	8.75	0.04	1.63	9.00	10.00	1.00	10.00	-1.75	3.89
<i>Algemene steun / wens tot behoud</i>	6.85	0.07	2.74	7.00	10.00	1.00	10.00	-0.50	-0.84

6.2 Deelonderzoeksvraag 1

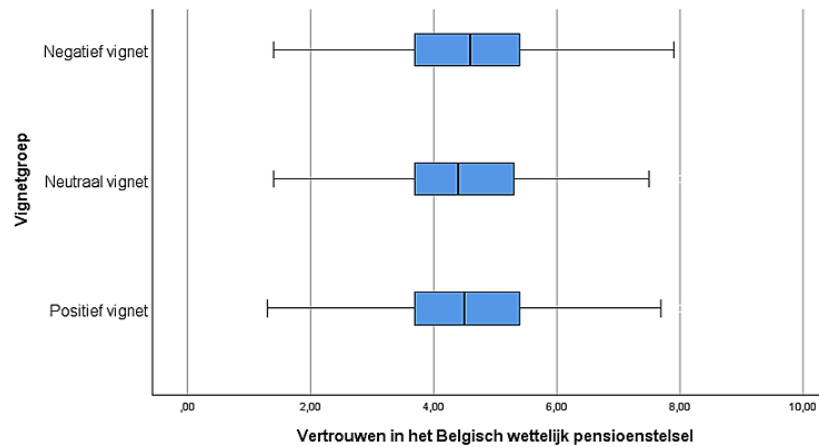
“Wat is het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel met negatieve, neutrale of positieve valentie op het vertrouwen in dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?”

Om deze vraag te beantwoorden werden twee meervoudige lineaire regressieanalyses uitgevoerd. Eerst werd een basismodel zonder controlevariabelen geschat (Model 1A), gevolgd door een uitgebreid model waarin deze variabelen wel werden opgenomen (Model 2A). Aanvullend werd ook een MANOVA-analyse (Model 3A) uitgevoerd, om een gedetailleerder inzicht te verkrijgen in het effect van mediavalentie op de tien dimensies van vertrouwen afzonderlijk.

Model 1A: hoofdeffecten

Model 1A onderzoekt of de gemiddelde vertrouwens-score betekenisvol verschilt tussen de drie valentie-groepen. In de steekproef scoorden respondenten die net negatieve berichtgeving hadden gelezen gemiddeld 4.53 ($sd = 1.32$) op de schaal van vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, tegenover 4.46 ($sd = 1.29$) bij neutrale berichtgeving en 4.56 ($sd = 1.29$) bij positieve berichtgeving. *Grafiek 16* illustreert deze groepsverschillen via boxplots.

Grafiek 16: Vertrouwen BWP – boxplot per valentiegroep

De resultaten van regressiemodel 1A (*Tabel 26*) tonen aan dat zowel een negatieve ($B = 0.06$, $t = 0.68$, $p = .496$) als een positieve ($B = 0.06$, $t = 0.75$, $p = .456$) valentie van mediaberichtgeving in effect slechts 0.06 punten afwijken van het effect van neutrale berichtgeving. Bovendien blijken deze verschillen niet significant, wat suggereert dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel geen effect heeft op het vertrouwen in dat stelsel. Model 1A kan dan ook geen bijdrage leveren aan het verklaren van de variantie in vertrouwen ($F(2,1584) = 0.344$, $p = 0.709$, $R^2 = 0.00$), zoals ook *Tabel 27* met de model-fitstatistieken van alle regressiemodellen aantoont. Dit suggereert dat de toon van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op zich geen doorslaggevende rol speelt in het vertrouwen van burgers in dit stelsel.

Tabel 26: Regressiemodellen 1A, 2A en 4A - Vertrouwen BWP

	Model 1A			Model 2A			Model 4A		
Predictor	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t
Intercept	4.48 (0.06)		80.27***	4.80 (0.11)		43.83***	4.95 (0.18)		28.16***
Onafhankelijke variabelen									
<i>Valentie mediaberichtgeving (ref.: neutrale valentie)</i>									
Negatieve valentie	0.06 (0.08)	0.02	0.68	0.01 (0.08)	0.00	0.11	-0.13 (0.25)	-0.05	-0.52
Positieve valentie	0.06 (0.08)	0.02	0.75	0.05 (0.07)	0.02	0.67	-0.30 (0.25)	-0.11	-1.19
Controlevariabelen									
<i>Geslacht (ref. = vrouw)</i>									
Man				-0.25 (0.06)	-0.09	-3.87***	-0.27 (0.11)	-0.10	-2.42*
<i>Leeftijd (cen.)</i>				0.02 (0.00)	0.15	6.18***	0.02 (0.01)	0.12	3.08**
<i>Opleidingsniveau (ref. = max. diploma secundair onderwijs)</i>									
Bachelordiploma				-0.30 (0.09)	-0.12	-3.56***	-0.26 (0.15)	-0.10	-1.81
Masterdiploma				-0.43 (0.11)	-0.14	-3.89***	-0.59 (0.19)	-0.19	-3.03**
<i>SES-score (cen.)</i>				0.25 (0.04)	0.20	5.82***	0.27 (0.08)	0.21	3.51***
<i>Aanvullende pensioenopbouw (ref. = via 1 pijler)</i>									
Geen aanvullende pensioenopbouw				0.07 (0.13)	0.01	0.55	0.31 (0.22)	0.06	1.37
Via 2 pijlers				0.00 (0.07)	0.00	0.05	0.09 (0.13)	0.03	0.70
Via 3 pijlers				0.05 (0.09)	0.02	0.55	0.07 (0.15)	0.02	0.45
<i>Politieke oriëntatie (cen.)</i>				-0.04 (0.02)	-0.06	-1.69	-0.04 (0.03)	-0.06	-1.23
<i>Mediaconsumptie (ref. = regelmatig)</i>									
Weinig				0.16 (0.08)	0.06	2.01*	-0.04 (0.14)	-0.01	-0.28
Dagelijks				-0.04 (0.07)	-0.01	-0.50	-0.24 (0.12)	-0.09	-1.91
<i>Mediavertrouwen (ref. = enig)</i>									
Weinig				-0.51 (0.08)	-0.17	-6.56***	-0.57 (0.14)	-0.18	-4.23***
Veel				0.45 (0.08)	0.15	6.01***	0.38 (0.13)	0.13	2.98**
Interactie Geslacht * Politieke oriëntatie				0.09 (0.03)	0.11	3.27***	0.08 (0.03)	0.10	2.86**
Interactie Leeftijd * Politieke oriëntatie				0.00 (0.00)	0.06	2.57*	0.01 (0.00)	0.07	2.65**
Interactie SES-score * Politieke oriëntatie				-0.03 (0.01)	-0.05	-2.03*	-0.03 (0.14)	-0.05	-2.04*

Moderatoren					
Negatieve valentie * Geslacht			-0.09 (0.16)	-0.02	-0.56
Positieve valentie * Geslacht			0.18 (0.16)	0.05	1.14
Negatieve valentie * Leeftijd (cen.)			0.01 (0.01)	0.04	1.29
Positieve valentie * Leeftijd (cen.)			0.00 (0.01)	0.00	0.07
Negatieve valentie * Opleidingsniv. - Bachelor			-0.07 (0.21)	-0.02	-0.33
Positieve valentie * Opleidingsniv.- Bachelor			-0.08 (0.21)	-0.02	-0.36
Negatieve valentie * Opleidingsniveau - Master			0.13 (0.27)	0.03	0.46
Positieve valentie * Opleidingsniveau - Master			0.29 (0.27)	0.06	1.05
Negatieve valentie * SES-score (cen.)			-0.11 (0.11)	-0.05	-1.03
Positieve valentie * SES-score (cen.)			0.05 (0.11)	0.02	0.49
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Geen			-0.49 (0.31)	-0.06	-1.58
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Geen			-0.16 (0.31)	-0.02	-0.51
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 2 pijlers			-0.06 (0.19)	-0.01	-0.31
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 2 pijlers			-0.15 (0.18)	-0.04	-0.83
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 3 pijlers			-0.07 (0.21)	-0.02	-0.33
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 3 pijlers			0.04 (0.21)	0.01	0.19
Negatieve valentie * Politieke oriëntatie (cen.)			-0.03 (0.04)	-0.02	-0.69
Positieve valentie * Politieke oriëntatie (cen.)			0.05 (0.04)	0.04	1.31

Negatieve valentie * Mediaconsumptie - Weinig			0.38 (0.20)	0.09	1.94
Positieve valentie * Mediaconsumptie - Weinig			0.24 (0.20)	0.06	1.22
Negatieve valentie * Mediaconsumptie - Dagelijks			0.42 (0.19)	0.11	2.26*
Positieve valentie * Mediaconsumptie - Dagelijks			0.19 (0.18)	0.05	1.08
Negatieve valentie * Mediavertrouwen - Weinig			-0.09 (0.20)	-0.02	-0.45
Positieve valentie * Mediavertrouwen - Weinig			0.20 (0.19)	0.04	1.05
Negatieve valentie * Mediavertrouwen - Veel			-0.05 (0.18)	-0.01	-0.28
Positieve valentie * Mediavertrouwen - Veel			0.25 (0.18)	0.06	1.40

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tabel 27: Model fit statistieken regressieanalyses - Vertrouwen BWP

Model	R	R ²	Adj. R ²	R ² change	Overall Model Test		
					df1	df2	F
<i>Model 1A</i>	0.021	0.000	-0.001	0.000	2	1584	0.344
<i>Model 2A</i>	0.384	0.147	0.137	0.147***	16	1568	15.031***
<i>Model 4A</i>	0.405	0.164	0.140	0.016	26	1542	6.858***

Model 2A: Controlevariabelen

In Model 2A (Tabel 26) werden geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, niveau van aanvullende pensioenopbouw, politieke oriëntatie, mediaconsumptie en mediavertrouwen toegevoegd als controlevariabelen. Ook in dit uitgebreide model blijven de effecten van negatieve ($B = 0.01$, $t = 0.11$, $p = .917$) en positieve berichtgeving ($B = 0.05$, $t = 0.67$, $p = .505$) verwaarloosbaar en niet significant ten opzichte van neutrale mediaberichtgeving. De valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het pensioenstelsel blijkt dus nog steeds geen betekenisvolle invloed te hebben op het vertrouwen in dat stelsel.

Het toevoegen van controlevariabelen verhoogt de verklaringskracht van het model echter aanzienlijk: het model verklaart nu 14.7% van de variantie in vertrouwen ($F(16, 1568) = 15.03, p < .001, R^2 = 0.147$) (zie *Tabel 27*), tegenover 0.0% in het basismodel zonder controlevariabelen. Dit suggereert dat vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel vooral wordt bepaald door structurele en individuele kenmerken, en niet door de valentie van mediaberichtgeving over dit stelsel.

Model 2A toont dat geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status en mediavertrouwen significante voorspellers zijn van vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel. Mannen scoren gemiddeld 0.25 punten lager op vertrouwen dan vrouwen ($B = -0.25, t = -3.87, p < .001$). Ook opleidingsniveau blijkt negatief verband te houden met vertrouwen: respondenten met een bachelor- ($B = -0.30, t = -3.56, p < .001$) of masterdiploma ($B = -0.43, t = -3.89, p < .001$) scoren significant lager dan wie maximaal het secundair onderwijs heeft afgerond. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe lager de vertrouwensscore. Daartegenover staat dat het vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel toeneemt met de leeftijd ($B = 0.02, t = 6.18, p < .001$). Per levensjaar stijgt de vertrouwensscore met 0.02 punten, wat op het eerste gezicht gering lijkt, maar cumulatief een substantieel effect oplevert. Een leeftijdsverschil van veertig jaar - grofweg het verschil tussen wie aan het begin en wie aan het einde van zijn loopbaan staat - vertaalt zich bijvoorbeeld in een toename van het vertrouwen met 0.8 punten. Ook sociaaleconomische status hangt positief en significant samen met vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel: per stijging van één punt op de SES-schaal neemt het vertrouwen toe met 0.25 punten ($B = 0.25, t = 5.82, p < .001$). Bovendien bleek de SES-score daarmee de krachtigste voorspeller in Model 2A ($\beta = 0.20$). Oudere en kapitaalkrachtigere burgers staan dus duidelijk minder wantrouwig tegenover het systeem. Mediavertrouwen blijkt echter de sterkste voorspeller van vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel in deze studie: wie een laag mediavertrouwen heeft, scoort maar liefst 0.51 punten lager op de vertrouwensschaal ($B = -0.51, t = -6.56, p < .001$) dan wie een gemiddeld niveau van mediavertrouwen rapporteert. Anderzijds gaat een groot mediavertrouwen gepaard met een significante toename van 0.45 punten op de vertrouwensschaal ($B = 0.45, t = 6.01, p < .001$). Tenslotte blijkt ook een laag niveau van mediaconsumptie een eerder bescheiden, maar significant positief effect te hebben op het vertrouwen ($B = 0.16, t = 2.01, p = .045$), terwijl het dagelijks consumeren van gerelateerde nieuwsberichtgeving geen verschil maakt ($B = -0.04, t = -0.50, p = .615$) ten opzichte van een regelmatige mediaconsumptie.

Niveaus van aanvullende pensioenopbouw en politieke oriëntatie vertonen geen significante hoofdeffecten, maar er konden wel enkele beperkte interacties worden vastgesteld tussen politieke oriëntatie en het mannelijk geslacht ($B = 0.09, t = 3.28, p = .001$), leeftijd ($B = 0.004, t = 2.57, p = .010$), en SES-score ($B = -0.03, t = -2.03, p = .043$). Dit betekent dat, hoewel politieke oriëntatie op zichzelf geen doorslaggevende invloed heeft op het vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel, de invloed van deze drie kenmerken varieert naargelang iemands politieke oriëntatie ten opzichte van het politieke centrum ($M = 5.23$). Zo blijkt een rechtsere politieke oriëntatie het negatieve effect van het mannelijk

geslacht ($B = -0.25$, $t = -3.87$, $p < .001$) met 0.09 punten te verzwakken. Bij een uitgesproken rechtse oriëntatie kan dit genderverschil zelfs verdwijnen of kunnen mannen zelfs meer vertrouwen hebben in het wettelijk pensioenstelsel dan vrouwen met dezelfde politieke oriëntatie. Daarnaast versterkt een rechtser politieke houding het positieve effect van leeftijd: per eenheidsstijging op beide variabelen neemt het vertrouwen met 0.004 punten extra toe. Tenslotte blijkt een rechtser politieke oriëntatie het positieve effect van sociaaleconomische status te verzwakken: per eenheidsstijging van beide variabelen daalt het vertrouwen met 0.03 punten.

Model 3A: MANOVA

Om te onderzoeken of de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel een rechtstreeks effect heeft op één of meerdere van de tien subdimensies die samen de somschaal voor *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* vormen, werd een one-way MANOVA uitgevoerd met deze tien dimensies als afhankelijke variabelen. Significante univariate effecten werden nadien - conform de eerdere aanpak - gecontroleerd via meervoudige lineaire regressie. Deze handelwijze helpt het risico op multiple testing problem te minimaliseren.

Voorafgaand aan de analyse werden de assumpties van MANOVA getoetst voor de tien dimensievariabelen: afwezigheid van extreme outliers, normaliteit, homogeniteit van varianties en gelijkvormigheid van covariantiematrices. De Levene's test wees op schendingen van de assumptie van gelijke varianties voor *Vertrouwen in de toereikendheid van het wettelijk pensioen* ($F(2, 1636) = 4.91$, $p = .007$) en *Algemeen systeemvertrouwen* ($F(2, 1636) = 3.04$, $p = 0.48$). Omdat MANOVA echter robuust is voor lichte schendingen bij grote steekproeven, werd dit niet als problematisch beschouwd. Ook Box's M-test was significant ($F(110, 7174511.19) = 1.31$, $p = .015$), maar gezien de gevoeligheid van deze test en de zeer gelijkmatige groepsgroottes, werd dit eveneens niet als een bedreiging voor de analyse beschouwd.

Model 3A (zie *Tabel 28*) bracht geen significant verschil aan het licht tussen de groepsgemiddelden van de tien vertrouwens-dimensies als geheel ($F(20, 3256) = 0.92$, $p = .559$, $\eta^2_p = .006$), wat de bevindingen van Model 1A nogmaals bevestigt: de valentie van mediaberichtgeving heeft geen betekenisvol effect op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Ook op het niveau van de afzonderlijke dimensies konden geen significante groepsverschillen worden vastgesteld.

Tabel 28: Model 3A - Univariate effecten MANOVA Vertrouwen BWP

	<i>Negatieve valentie</i>		<i>Neutrale valentie (ref.)</i>		<i>Positieve valentie</i>		<i>F (2, 1636)</i>	<i>p</i>	η^2_p
	<i>M</i>	<i>sd</i>	<i>M</i>	<i>sd</i>	<i>M</i>	<i>sd</i>			
<i>Toereikendheid wettelijk pensioen</i>	3.31	2.26	3.17	2.43	3.07	2.35	1.23	.292	0.002
<i>Duurzaamheid trilateraal generatiecontract</i>	6.87	2.15	6.92	2.16	6.81	2.17	0.38	.682	0.000
<i>Transparantie inzake performantie wettelijk pensioenstelsel</i>	4.23	2.34	4.13	2.39	4.28	2.35	0.63	.532	0.001
<i>Wederkerigheidsprincipe</i>	4.03	2.56	3.93	2.64	4.03	2.66	0.29	.746	0.000
<i>Rechtmatig institutioneel beheer</i>	5.04	2.32	5.04	2.41	5.20	2.41	0.79	.454	0.001
<i>Financiële duurzaamheid</i>	5.49	2.48	5.32	2.50	5.68	2.45	2.99	.051	0.004
<i>Sociale rechtvaardigheid (soc. Ongelijkheid)</i>	3.66	2.48	3.53	2.32	3.56	2.32	0.46	.631	0.001
<i>Adaptiviteit</i>	4.65	2.24	4.62	2.25	4.67	2.20	0.06	.947	0.000
<i>Intergenerationele rechtvaardigheid</i>	3.44	2.15	3.39	2.27	3.49	2.27	0.28	.759	0.000
<i>Algemeen systeemvertrouwen</i>	4.69	2.31	4.56	2.17	4.74	2.14	0.96	.385	0.001

Voor één dimensie, *Vertrouwen in de financiële duurzaamheid*, werd een randsignificant effect gevonden ($F(2,1636) = 2.99, p = .051, \eta^2_p = 0.004$). Daarom werd voor deze dimensie ook een post hoc Tukey HSD test uitgevoerd, waarvan het resultaat wordt weergegeven in *Tabel 29*.

Tabel 29: Post hoc tests MANOVA Vertrouwen BWP

<i>Contrast (Tukey)</i>	<i>Gemiddeld verschil (I-J)</i>	<i>S.E.</i>	<i>p</i>
<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	0.17	0.15	.496
<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.36	0.15	.039
<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.19	0.15	.413

De post hoc analyse toont aan dat het vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel significant hoger lag in de positieve valentiegroep in vergelijking met de neutrale valentiegroep (± 0.36 punten, $p = .039$). Er bleek geen statistisch significant verschil tussen de groepsgemiddelden van de andere valentiegroepen.

Omwille van uniformiteit werd dit effect ook getoetst via een meervoudige lineaire regressieanalyse. De resultaten bevestigen dat het effect van positieve mediaberichtgeving significant verschilt van het effect van neutrale berichtgeving ($B = 0.39, t = 2.67, p = .008$): respondenten die kort voordien werden blootgesteld aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel met een positieve valentie, scoorden vervolgens gemiddeld 0.39 punten hoger op vertrouwen in de financiële duurzaamheid van dit stelsel dan respondenten die een neutrale berichtgeving hadden gekregen. Voor negatieve berichtgeving werd geen significant verschil vastgesteld ten opzichte van neutrale berichtgeving ($B = 0.19, t = 1.28, p = .200$). Het regressiemodel als geheel was significant ($F(2, 1657)$

= 3.56, $p = .029$), al blijft de verklaringskracht met slechts 0.4% verklaarde variantie ($R^2 = 0.004$) zeer beperkt. Dat dit regressiemodel wél significant was terwijl het univariate effect van vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel niet significant was, is niet problematisch: MANOVA hanteert door zijn multivariate aard conservatievere toetsingscriteria in vergelijking met lineaire regressiemodellen. Omdat de methodiek aansluit bij de voorgaande analyses, wordt het resultaat van de regressieanalyse als maatstaf genomen.

De onderzoeksresultaten van Model 3A en de aanvullende regressieanalyse tonen aan dat, hoewel de valentie van mediaberichtgeving geen invloed heeft op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel in het algemeen, er wel een zeer klein, maar statistisch significant, positief effect merkbaar is op het vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel. Dit effect is echter zeer beperkt in omvang ($R^2 = 0.004$), wat eveneens aantoont dat het praktisch weinig betekenisvol is.

6.3 Deelonderzoeksvraag 2

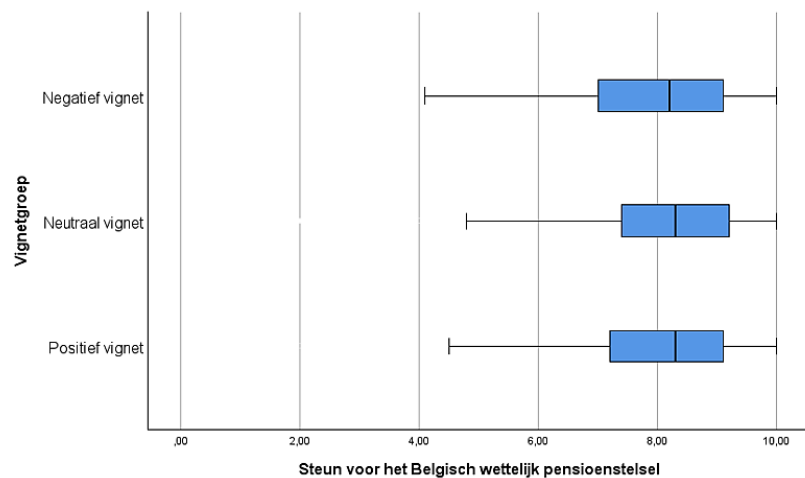
“Wat is het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel met een negatieve, neutrale of positieve valentie op de steun voor dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?”

Net als bij de eerste deelonderzoeksvraag over vertrouwen werd ook het effect van mediavalentie op steun onderzocht met twee meervoudige lineaire regressieanalyses: een basismodel zonder controlevariabelen (Model 1B) en een uitgebreid model waarin deze variabelen werden toegevoegd (Model 2B). Vervolgens werd eveneens een MANOVA-analyse (Model 3B) uitgevoerd, om meer inzicht te verkrijgen in het effect van mediavalentie op de tien individuele dimensies van steun.

Model 1B: hoofdeffecten

In Model 1B wordt onderzocht of de valentie van mediaberichtgeving een effect heeft op de gemiddelde steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. In de steekproef lag de gemiddelde steun bij mensen die net negatieve berichtgeving hadden gelezen op 7.93 ($sd = 1.52$), terwijl wie net was blootgesteld aan mediaberichtgeving met een positieve valentie gemiddeld 8.01 ($sd = 1.48$) scoorde. Mensen die aan een neutrale berichtgeving waren blootgesteld scoorden met gemiddeld 8.14 ($sd = 1.38$) het hoogst. *Grafiek 17* visualiseert de groeps-verschillen voor steun a.d.h.v. boxplots.

Grafiek 17: Steun BWP - boxplot per valentiegroep

De resultaten van lineair regressiemodel 1B (zie *Tabel 30*) tonen aan dat het effect van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel met een positieve valentie niet significant verschilt van het effect van een neutrale mediaberichtgeving ($B = -0.11$, $t = -1.27$, $p = .204$). Negatieve berichtgeving blijkt de steun voor het wettelijk pensioenstelsel daarentegen wel significant te verlagen ten opzichte van neutrale berichtgeving ($B = -0.18$, $t = -2.01$, $p = .045$). Ondanks dit significante verschil blijkt de praktische relevantie van dit effect zeer beperkt, aangezien het model slechts 0.3% van de totale variantie in steun kan verklaren ($F(2, 1584) = 2.067$, $p = 0.127$, $R^2 = 0.003$) (zie *Tabel 31*).

Tabel 30: Regressiemodellen 1B, 2B en 4B - Steun BWP

	Model 1B			Model 2B			Model 4B		
Predictor	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t
Intercept	8.12 (0.06)		130.30** *	8.04 (0.12)		64.69***	8.03 (0.20)		40.39***
Onafhankelijke variabelen									
<i>Valentie mediaberichtgeving (ref.: neutrale valentie)</i>									
Negatieve valentie	-0.18 (0.09)	-0.06	-2.01*	-0.13 (0.09)	-0.04	-1.56	-0.24 (0.28)	-0.08	-0.85
Positieve valentie	-0.11 (0.09)	-0.04	-1.27	-0.08 (0.08)	-0.03	-0.99	0.09 (0.28)	0.03	0.33
Controlevariabelen									
<i>Geslacht (ref. = vrouw)</i> Man				-0.18 (0.07)	-0.06	-2.49*	-0.25 (0.13)	-0.09	-1.98*
Leeftijd (cen.)				0.01 (0.00)	0.03	1.37	0.02 (0.01)	0.09	2.28*
<i>Opleidingsniveau (ref. = max. diploma secundair onderwijs)</i>									
Bachelordiploma				0.05 (0.10)	0.02	0.55	0.05 (0.17)	0.02	0.31
Masterdiploma				-0.12 (0.13)	-0.04	-0.95	0.09 (0.22)	0.03	0.39
SES-score (cen.)				0.03 (0.05)	0.02	0.67	0.05 (0.09)	0.03	0.57
<i>Aanvullende pensioenopbouw (ref. = via 1 pijler)</i>									
Geen aanvullende pensioenopbouw				0.40 (0.14)	0.07	2.79**	0.50 (0.25)	0.9	1.97*
Via 2 pijlers				-0.03 (0.08)	-0.01	-0.34	-0.02 (0.14)	-0.01	-0.16
Via 3 pijlers				-0.11 (0.10)	-0.03	-1.12	-0.09 (0.17)	-0.02	-0.50
Politieke oriëntatie (cen.)				-0.19 (0.02)	-0.29	11.50***	-0.11 (0.03)	-0.16	-3.76***
<i>Mediaconsumptie (ref. = regelmatig)</i>									
Weinig				0.01 (0.09)	0.00	0.13	-0.00 (0.16)	-0.00	-0.01
Dagelijks				0.23 (0.08)	0.08	2.76**	0.15 (0.14)	0.05	1.04
<i>Mediavertrouwen (ref. = enig)</i>									
Weinig				0.09 (0.09)	0.03	0.99	0.09 (0.15)	0.03	0.61
Veel				0.12 (0.09)	0.04	1.41	0.26 (0.14)	0.08	1.79
Interactie SES-score * Politieke oriëntatie				-0.06 (0.02)	-0.10	-4.11***	-0.06 (0.02)	-0.10	-4.09***

Moderatoren					
Negatieve valentie * Geslacht			0.22 (0.18)	0.06	1.26
Positieve valentie * Geslacht			-0.02 (0.18)	-0.01	-0.10
Negatieve valentie * Leeftijd (cen.)			-0.01 (0.01)	-0.03	-0.76
Positieve valentie * Leeftijd (cen.)			-0.0 (0.01)	-0.07	-2.06*
Negatieve valentie * Opleidingsniv. - Bachelor			-0.04 (0.24)	-0.01	-0.16
Positieve valentie * Opleidingsniv.- Bachelor			0.06 (0.24)	0.01	0.25
Negatieve valentie * Opleidingsniveau - Master			-0.19 (0.31)	-0.03	-0.62
Positieve valentie * Opleidingsniveau - Master			-0.37 (0.31)	-0.07	-1.19
Negatieve valentie * SES-score (cen.)			0.03 (0.12)	0.01	0.25
Positieve valentie * SES-score (cen.)			-0.06 (0.12)	-0.03	-0.52
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Geen			0.09 (0.35)	0.01	0.24
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Geen			-0.44 (0.35)	-0.05	-1.24
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 2 pijlers			0.16 (0.21)	0.03	0.76
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 2 pijlers			-0.22 (0.20)	-0.05	-1.10
Negatieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 3 pijlers			-0.09 (0.24)	-0.02	-0.38
Positieve valentie * Aanvullende pensioenopbouw - Via 3 pijlers			0.00 (0.24)	0.00	0.01
Negatieve valentie * Politieke oriëntatie (cen.)			-0.15 (0.04)	-0.13	-3.74***
Positieve valentie * Politieke oriëntatie (cen.)			-0.11 (0.04)	-0.09	0.01*

Negatieve valentie * Mediaconsumptie - Weinig			0.09 (0.22)	0.02	0.45
Positieve valentie * Mediaconsumptie - Weinig			-0.12 (0.22)	-0.02	-0.54
Negatieve valentie * Mediaconsumptie - Dagelijks			0.21 (0.20)	0.05	0.99
Positieve valentie * Mediaconsumptie - Dagelijks			0.07 (0.20)	0.02	0.35
Negatieve valentie * Mediavertrouwen - Weinig			0.05 (0.22)	0.01	0.22
Positieve valentie * Mediavertrouwen - Weinig			-0.03 (0.21)	-0.01	-0.15
Negatieve valentie * Mediavertrouwen - Veel			-0.44 (0.21)	-0.08	-2.11*
Positieve valentie * Mediavertrouwen - Veel			0.05 (0.21)	0.01	0.26

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tabel 31: Model fit statistieken regressieanalyses - Steun BWP

Model	R	R ²	Adj. R ²	R ² change	Overall Model Test		
					df1	df2	F
<i>Model 1B</i>	0.051	0.003	0.001	0.003	2	1584	2.067
<i>Model 2B</i>	0.342	0.117	0.108	0.115***	14	1570	13.24***
<i>Model 4B</i>	0.374	0.140	0.117	0.023*	26	1544	5.993***

De sensitiviteitsanalyse aan de hand van een ANOVA-model toont grotendeels hetzelfde resultaat: hoewel de post hoc Tukey HSD test (zie *Tabel 32*) een significant verschil toont tussen de groepsgemiddelden van de negatieve en de neutrale valentiegroepen ($p = .048$), blijkt het model als geheel geen toegevoegde waarde in het verklaren van de verschillen tussen de groepsgemiddelden ($F(2,1660) = 2.84, p = .058$) en blijft de effectgrootte verwaarloosbaar klein ($\eta^2_p = .003$). De valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel lijkt inderdaad geen invloed te hebben op de steun voor dat pensioenstelsel. Een gedetailleerd verslag van deze analyse werd opgenomen in Bijlage D.

Tabel 32: Post hoc tests ANOVA Steun BWP

<i>Contrast (Tukey)</i>	<i>Gemiddeld verschil (I-J)</i>	<i>S.E.</i>	<i>p</i>
<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	-0.21*	0.09*	.048*
<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	0.12	0.09	.324
<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.08	0.09	.613

Model 2B: Controlevariabelen

In Model 2B werden geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, aanvullende pensioenopbouw, politieke oriëntatie, mediaconsumptie en mediavertrouwen toegevoegd als controlevariabelen. Wanneer voor deze kenmerken wordt gecontroleerd, verdwijnt het eerder gevonden significante effect van negatieve mediavalentie ($B = -0.13$, $t = -1.56$, $p = .119$), terwijl het effect van positieve mediavalentie niet significant blijft ($B = -0.08$, $t = -0.99$, $p = .325$). Dit wijst erop dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel geen onafhankelijke invloed uitoefent op de steun voor dit stelsel.

Het opnemen van de controlevariabelen verhoogt de verklaringskracht van het model aanzienlijk: Model 2B verklaart 11.7% van de variantie in steun ($F(14, 1570) = 13.24$, $p < .001$, $R^2 = 0.117$) (zie Tabel 31), tegenover slechts 0.3% in het basismodel. Dit suggereert dat - net zoals vertrouwen - ook steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel voornamelijk wordt bepaald door structurele en individuele kenmerken, en niet zozeer door de valentie van mediaberichtgeving.

Binnen dit uitgebreide model blijken vier variabelen significante voorspellers van steun: geslacht, politieke oriëntatie, aanvullende pensioenopbouw en mediaconsumptie. Concreet scoren mannen gemiddeld 0.18 punten lager op steun dan vrouwen ($B = -0.18$, $t = -2.49$, $p = .013$). Politieke oriëntatie blijkt echter veruit de sterkste voorspeller voor steun ($\beta = -0.29$): naarmate respondenten zich één punt rechtser positioneren op de politieke schaal, daalt hun steunscore significant met 0.19 punten ($B = -0.19$, $t = -11.50$, $p < .001$). Verder speelt ook aanvullende pensioenopbouw een zekere rol: wie geen aanvullende pensioenopbouw heeft, rapporteert gemiddeld 0.40 punten meer steun voor het wettelijk pensioenstelsel dan wie één aanvullende pijler heeft ($B = 0.40$, $t = 2.79$, $p = .005$). Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat deze groep binnen de huidige steekproef slechts een beperkte omvang had ($N = 128$). Het hebben van twee ($B = -0.03$, $t = -0.34$, $p = .737$) of drie pijlers ($B = -0.11$, $t = -1.12$, $p = .264$) van aanvullende pensioenopbouw blijkt daarentegen geen significant effect te hebben op steun in vergelijking met wie één aanvullende pijler heeft. Tenslotte hangt ook dagelijkse mediaconsumptie samen met hogere steun: respondenten die dagelijks gerelateerde nieuwsberichtgeving volgen, scoren 0.23 punten hoger voor steun dan wie deze nieuwsverslaggeving slechts regelmatig volgt ($B = 0.23$, $t = 2.76$, $p = .006$). Sporadische mediaconsumptie heeft daarentegen geen betekenisvol effect ($B = 0.01$, $t = 0.13$, $p = .896$).

Voor de overige controlevariabelen werden geen significante hoofdeffecten gevonden. Wel blijkt er een sterk interactie-effect te bestaan tussen sociaaleconomische status en politieke oriëntatie ($B = -0.06$, $t = -4.11$, $p < .001$): per eenheidsstijging op beide schalen versterkt een hogere SES-score het negatieve verband tussen politieke oriëntatie en steun met 0.06 punten. Of met andere woorden: het negatieve effect van een rechtser politieke oriëntatie op de steun voor het wettelijk pensioenstelsel versterkt naarmate iemand sociaaleconomisch beter gesteld is.

Een ANCOVA-sensitiviteitsanalyse bevestigt de resultaten van regressiemodel 2B. Ook hier blijken, onder controle van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, politieke oriëntatie, aanvullende pensioenopbouw, mediaconsumptie en mediavertrouwen, dat de valentie van mediaberichtgeving geen significant effect heeft op steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel ($F(2, 1542) = 0.743$, $p = .476$, $\eta_p^2 = .001$). Opnieuw blijken dezelfde structurele en individuele kenmerken naar voren te komen als significante voorspellers. Politieke oriëntatie heeft veruit het grootste effect ($F(1, 1544) = 131.43$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .078$), gevolgd door het ontbreken van aanvullende pensioenopbouw ($F(1, 1544) = 7.17$, $p = .007$, $\eta_p^2 = .005$), dagelijkse mediaconsumptie ($F(1, 1544) = 8.01$, $p = .005$, $\eta_p^2 = .005$) en geslacht ($F(1, 1544) = 6.06$, $p = .014$, $\eta_p^2 = .004$). Daarnaast werd eveneens een significant interactie-effect vastgesteld tussen sociaaleconomische status en politieke oriëntatie ($F(1, 1544) = 16.73$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .011$). Een gedetailleerd verslag van deze analyse werd opgenomen in Bijlage D.

Model 3B: MANOVA

Om te onderzoeken of de valentie van mediaberichtgeving een rechtstreeks effect heeft op één of meerdere van de tien subdimensies die samen de somschaal voor steun vormen, werd een one-way MANOVA uitgevoerd met deze tien dimensies als afhankelijke variabelen. Eventuele significante univariate effecten werden vervolgens, conform de eerder gehanteerde procedure, gecontroleerd via meervoudige lineaire regressie.

Voorafgaand aan de analyse werden de assumpties van MANOVA getoetst. Extreme outliers bleken afwezig, maar de verdelingen van de meeste dimensies weken licht tot matig af van normaliteit. Daarnaast stelde Levene's test schendingen vast van de assumptie van gelijke groepsvarianties voor *Steun o.b.v. compassionele solidariteit* ($F(2, 1635) = 8.27$, $p < .001$), *symbolische waarde / traditie* ($F(2, 1635) = 6.84$, $p = .001$), *empathische solidariteit* ($F(2, 1635) = 15.82$, $p < .001$) en *algemene steun / wens tot behoud* ($F(2, 1635) = 3.43$, $p = .033$). Ook Box's M-test bleek sterk significant ($F(110, 7171384.28) = 203.48$, $p < .001$), wat wijst op ongelijke covariantiematrices.

Hoewel deze assumptieschendingen niet te negeren zijn, werd de analyse voortgezet om drie redenen: ten eerste is MANOVA bij grote steekproeven en gelijke groepsgroottes relatief robuust voor lichte assumptieschendingen. Ten tweede werd het resultaat van Box's M-test mogelijk beïnvloed door de vastgestelde normaliteitsschendingen; bovendien staat deze test gekend om zijn gevoeligheid en kunnen assumptieschendingen worden opgevangen door gebruik te maken van Pilai's Trace als robuustere

significantiecriterium. Ten derde worden de resultaten van dit model nadien gecontroleerd via regressiemodellen, die bij grote steekproeven robuuster zijn bij normaliteitsschendingen.

De multivariate analyse van het MANOVA-model (Tabel 33) toont dat de valentie van mediaberichtgeving geen overkoepelend effect heeft op de tien dimensies van steun ($F(20, 3254) = 1.224, p = .223, \eta^2_p = .007$), wat de bevindingen van de modeltest van Model 1B bevestigt. Binnen twee specifieke dimensies werden echter wel significante groepsverschillen vastgesteld: compassionele solidariteit ($F(2, 1635) = 3.965, p = .019, \eta^2_p = .005$) en empathische solidariteit ($F(2, 1635) = 7.272, p < .001, \eta^2_p = .009$).

Tabel 33: Model 3B - Univariate effecten MANOVA Steun BWP

	Negatieve valentie		Neutrale valentie (ref.)		Positieve valentie		$F(2, 1635)$	p	η^2_p
	M	sd	M	sd	M	sd			
Compassionele solidariteit	8.16	2.55	8.56	2.21	8.41	2.32	3.965	.019*	0.005
Normatieve voorkeur	7.16	2.28	7.25	2.19	7.20	2.18	0.257	.774	0.000
Intergenerationele solidariteit (pros.)	8.38	2.19	8.52	2.10	8.42	2.05	0.671	.511	0.001
Instrumentele solidariteit	8.17	2.06	8.34	1.81	8.24	1.88	1.083	.339	0.001
Symbolische waarde / traditie	8.49	1.96	8.74	1.65	8.60	1.77	2.570	.077	0.003
Empathische solidariteit	8.62	2.02	9.04	1.57	8.78	1.85	7.272	<.001***	0.009
(Bereidheid tot) actieve steun	6.67	2.90	6.98	2.73	6.84	2.80	1.624	.198	0.002
Groepsgebonden solidariteit	8.15	2.15	8.29	2.05	8.11	2.05	1.135	.322	0.001
Intergenerationele solidariteit (retro.)	8.72	1.72	8.81	1.53	8.73	1.62	0.607	.545	0.001
Algemene steun / wens tot behoud	6.74	2.84	6.89	2.68	6.89	2.70	0.517	.597	0.001

Post hoc Tukey tests (Tabel 34) voor deze steundimensies tonen dat negatieve berichtgeving gepaard gaat met een lagere score voor steun o.b.v. compassionele solidariteit (± 0.40 punten, $p = .014$) en empathische solidariteit (± 0.41 punten, $p < .001$) in vergelijking met neutrale berichtgeving. Opvallend is dat ook positieve berichtgeving een negatieve invloed heeft op de empathische solidariteitsdimensie van steun (± 0.26 punten, $p = .045$).

Tabel 34: Post hoc tests MANOVA Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Dimensie	Contrast (Tukey)	Gemiddeld verschil (I-J)	S.E.	p
Compassionele solidariteit	Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)	-0.40	0.14	.014*
	Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)	0.15	0.14	.533
	Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)	-0.29	0.14	.197
Empathische solidariteit	Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)	-0.41	0.11	<.001***
	Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)	0.26	0.11	.045*
	Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)	-0.15	0.11	.348

Deze effecten werden vervolgens getoetst via meervoudige regressie (zie *Tabel 35* voor de model fitstatistieken en *Tabel 36* voor de parameterschattingen). Voor compassionele solidariteit bleek het model significant ($F(2, 1656) = 3.97, p = 0.019$), maar met een zeer beperkte verklaringskracht ($R^2 = 0.005$). Het effect van negatieve berichtgeving blijft significant ($B = -0.40, t = -2.80, p = .005$) ten opzichte van neutrale berichtgeving: na blootstelling aan negatieve nieuwsverslaggeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel blijken mensen 0.40 punten minder steun te verlenen aan het wettelijk pensioenstelsel op basis van onzelfzuchtig medeleven met minder voorspoedige medemensen. Het effect van positieve berichtgeving blijkt hier niet significant ($B = -0.15, t = -1.08, p = .281$). Voor empathische solidariteit bleek het regressiemodel eveneens significant, mits een verklaringskracht van slechts 0.8% ($F(2, 1656) = 6.93, p = .001, R^2 = 0.008$). Hier blijven beide effecten overeind: negatieve berichtgeving verlaagt de bereidheid om het wettelijk pensioenstelsel te steunen omdat familie, vrienden en burens er afhankelijk van zijn met 0.41 punten in vergelijking met neutrale berichtgeving ($B = -0.40, t = -3.66, p < .001$). Ook een positieve berichtgeving blijkt deze steun echter met 0.26 punten te verlagen ($B = -0.26, t = -2.39, p = .017$).

Tabel 35: Model 3B - Model Fit statistieken regressiemodellen Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Model	R	R ²	Adj. R ²	Overall Model Test		
				df1	df2	F
Steun o.b.v. compassionele solidariteit	0.069	0.005	0.004	2	1656	3.97*
Steun o.b.v. empathische solidariteit	0.091	0.008	0.007	2	1656	6.93**

Tabel 36: Model 3B - Regressiemodellen voor Steun o.b.v. compassionele solidariteit & Steun o.b.v. empathische solidariteit

Afhankelijke variabele	Steun o.b.v. compassionele solidariteit			Steun o.b.v. empathische solidariteit		
Predictor	B (SE)	β	t	B (SE)	β	t
Intercept	8.56 (0.10)		86.63***	9.03 (0.08)		118.53***
Onafhankelijke variabelen <i>Valentie mediaberichtgeving</i> <i>(ref.: neutrale valentie)</i>						
Negatieve valentie	-0.40 (0.14)	-0.08	-2.80**	-0.40 (0.11)	-0.10	-3.66***
Positieve valentie	-0.15 (0.14)	-0.03	-1.08	-0.26 (0.11)	-0.07	-2.39*

6.4 Deelonderzoeksvraag 3

“In welke mate modereren demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken het effect van blootstelling aan mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in en de steun voor dat stelsel onder Belgische beroepsactieven?”

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden werden interactie-effecten onderzocht tussen de onafhankelijke variabele - de valentie van mediaberichtgeving - en de reeks eerder onderzochte controlevariabelen. Dit gebeurde voor vertrouwen en voor steun afzonderlijk. De moderatietermen werden toegevoegd aan Model 2A (vertrouwen) en Model 2B (steun), wat resulteerde in respectievelijk Model 4A (Tabel 26, p. 72) en Model 4B (Tabel 30, p. 80).

Model 4A: Moderatie-effecten op vertrouwen

Hoewel het opnemen van de moderatoren de verklaringskracht van Model 4A ($F(26, 1542) = 6.86, p < .001, R^2 = 0.164$) met 1.6% verhoogt t.o.v. Model 2A, blijkt deze verbetering niet significant ($\Delta R^2 = 0.016, p = .254$) (zie Tabel 27, p. 74). Dit impliceert dat de toegevoegde moderatie-effecten geen substantiële bijdrage leveren aan de verklaring van vertrouwen.

Ook in dit uitgebreide model blijven de effecten van negatieve ($B = -0.13, t = -0.52, p = .605$) en positieve berichtgeving ($B = -0.30, t = 1.19, p = .235$) niet significant ten opzichte van neutrale mediaberichtgeving. De valentie van mediaberichtgeving oefent dus nog steeds geen betekenisvolle invloed uit op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

De hoofdeffecten van geslacht ($B = -0.27, t = -2.42, p = .016$), leeftijd ($B = 0.02, t = 3.08, p = .002$), SES-score ($B = 0.27, t = 3.51, p < .001$), het hebben van een masterdiploma ($B = -0.59, t = -3.03, p = .002$) en zowel een hoog ($B = 0.38, t = 2.98, p = .003$) als een laag niveau van mediavertrouwen ($B = -0.57, t = -4.23, p < .001$) blijven grotendeels ongewijzigd in vergelijking met het model zonder moderatoren. Ook de interactietermen tussen politieke oriëntatie en geslacht ($B = 0.08, t = 2.86, p = .004$), leeftijd ($B = 0.01, t = 2.65, p = .008$) en SES-score ($B = -0.03, t = -2.04, p = .041$) behouden hun effecten.

Toch zijn er enkele variabelen die als gevolg van het toevoegen van de moderatoren hun significante verband met vertrouwen verliezen. Het effect van een bachelordiploma, dat in Model 2A nog significant was, blijkt nu niet langer relevant ($B = -0.26, t = -1.81, p = .070$), en ook een lage frequentie van gerelateerde mediaconsumptie verliest zijn significantie ($B = -0.04, t = -0.28, p = .781$). De verschillende niveaus van aanvullende pensioenopbouw, alsook politieke oriëntatie en dagelijkse gerelateerde mediaconsumptie blijven - net als in Model 2A - zonder effect.

Tenslotte blijken quasi alle geteste moderatie-effecten niet significant te zijn, met één uitzondering: dagelijkse mediaconsumptie ($B = -0.24, t = -1.91, p = .056$) blijkt het effect van negatieve berichtgeving ($B = -0.13, t = -0.52, p = .605$) op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel significant te modereren ($B = 0.42, t = 2.26, p = .024$). Dat beide hoofdeffecten op zichzelf niet significant zijn, maar hun interactie wel, toont aan dat voor het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel vooral de combinatie van beide van belang is: dagelijkse mediaconsumptie blijkt immers een buffer te vormen tegen het potentieel van een negatieve framing. Deze bevinding is extra opvallend omdat er geen vergelijkbaar moderatie-effect kon worden vastgesteld voor sporadische mediaconsumptie ($B = 0.38, t = 1.94, p = .053$), wat suggereert dat dit beschermende effect specifiek is aan wie dagelijks het nieuws opvolgt, wat er mogelijk op wijst dat wie gerelateerde nieuwsverslaggeving nauwgezet opvolgt negatieve framings beter kan relativiseren.

Model 4B: Moderatie-effecten op steun

Het toevoegen van de moderatie-effecten (zie *Tabel 31*, p. 82) verhoogt de verklaringskracht van Model 4B aanzienlijk ($F(26, 1544) = 5.99, p < .001, R^2 = 0.140$): in vergelijking met Model 2B verklaart het uitgebreide model 2.3% bijkomende variantie in steun ($\Delta R^2 = 0.023, p = .031$), wat erop wijst dat de onderzochte moderators wel degelijk toegevoegde waarde hebben als voorspellers van steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

Ook in Model 4B blijven de hoofdeffecten van negatieve ($B = -0.24, t = -0.85, p = .395$) en positieve mediaberichtgeving ($B = 0.09, t = 0.33, p = .739$) niet significant ten opzichte van neutrale berichtgeving. Dit bevestigt opnieuw dat de valentie van nieuwsverslaggeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel geen rechtstreeks verband houdt met de steun voor dit pensioenstelsel. Daarentegen blijven enkele andere hoofdeffecten ook na toevoeging van de moderatie-effecten betekenisvol: zowel geslacht ($B = -0.25, t = -1.98, p = .048$), politieke oriëntatie ($B = -0.11, t = -3.76, p < .001$) en het ontbreken van aanvullende pensioenopbouw ($B = 0.50, t = 1.97, p = .049$) blijven belangrijke voorspellers van steun, en ook het interactie-effect tussen SES en politieke oriëntatie blijft ongewijzigd ($B = -0.06, t = -4.09, p < .001$). Opvallend is dat leeftijd, dat in Model 2B geen significant verband vertoonde, na toevoeging van de moderators wél significant wordt ($B = 0.02, t = 2.28, p = .022$). Voor alle andere controlevariabelen blijven de hoofdeffecten niet significant.

De analyse van de moderatie-effecten wijst uit dat, hoewel voor de meeste combinaties geen betekenisvol verband kan worden blootgelegd, er drie significante moderatieverbanden kunnen worden geïdentificeerd. De eerste twee betreffen het effect van mediavalentie op de steun voor het wettelijk pensioenstelsel via politieke oriëntatie. Zo blijkt een negatieve framing het negatieve effect van een rechtser politieke oriëntering op steun met 0.15 punten te versterken ($B = -0.15, t = -3.74, p < .001$). Dit suggereert dat wie zich rechtser oriënteert, zich door een negatieve berichtgeving bevestigd voelt in een wereldbeeld dat steun voor het wettelijk pensioenstelsel ondermijnt. Anderzijds blijkt ook een

positieve framing een vergelijkbaar effect te hebben: steun neemt met 0.11 punten af naarmate iemand zich rechtser oriënteert ($B = -0.10$, $t = -2.58$, $p = .010$). Als derde blijken ook een groot mediavertrouwen zich significant te verhouden tot een negatieve framing: personen die aangeven veel vertrouwen te hebben in de waarheidsgetrouwheid van mediaberichtgeving scoren gemiddeld 0.44 punten lager op steun na blootstelling aan een negatieve framing ($B = -0.44$, $t = -2.11$, $p = .035$). Dit impliceert dat mediavertrouwen de vatbaarheid voor een negatieve framing vergroot. Aangezien beide hoofdeffecten afzonderlijk niet significant zijn, benadrukt dit vooral dat de combinatie van beide bepalend is.

6.5 Deelonderzoeksvraag 4

“In welke mate hangt vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel samen met steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel en hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving dit verband?”

De voorgaande analyses tonen aan dat vertrouwen en steun, ondanks hun identieke meetschaal, zowel conceptueel als empirisch lijken te verschillen: hun gemiddelden liggen ver uit elkaar (zie *Tabel 37*) en ook de regressieanalyses wijzen erop dat zij door verschillende factoren worden beïnvloed. Toch blijft een zekere samenhang tussen beide variabelen mogelijk. Daarom wordt hun onderlinge relatie hier verder onderzocht.

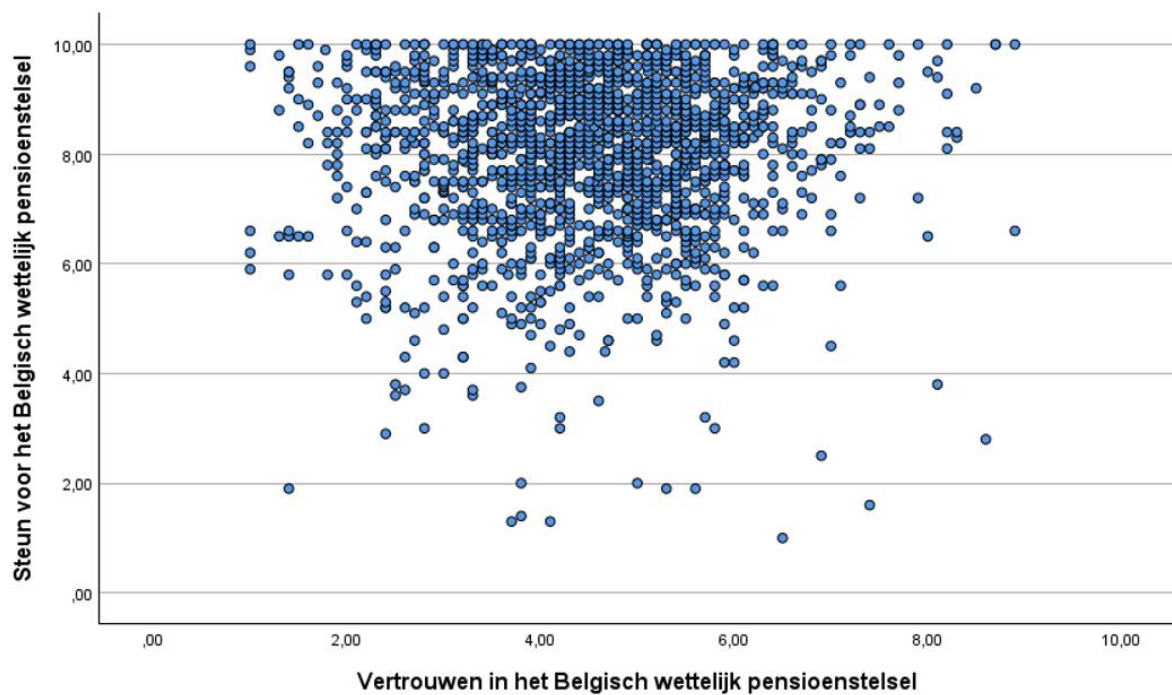
Tabel 37: Descriptieve statistieken - Vertrouwen BWP & Steun BWP

	<i>M.</i>	<i>S.E.</i>	<i>sd</i>	<i>Med.</i>	<i>Mod.</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>Skew.</i>	<i>Kurtosis</i>
<i>Vertrouwen</i>	4.52	0.03	1.30	4.50	4.20	1.00	8.90	0.07	0.20
<i>Steun</i>	8.03	0.04	1.46	8.30	10.00	1.00	10.00	-1.14	2.04

Visueel: scatterplot

Als eerste stap wordt een scatterplot gemaakt waarin vertrouwen en steun tegenover elkaar zijn uitgezet (zie *Grafiek 18*).

Grafiek 18: Scatterplot Vertrouwen BWP versus Steun BWP

De puntenwolk oogt grotendeels willekeurig. Het ontbreken van krommingen wijst erop dat een kwadratisch of kubisch verband alvast kan worden uitgesloten.

Pearson's r

Om na te gaan of er een lineair verband bestaat tussen beide, werd de Pearson-correlatie berekend (zie Tabel 38). Over alle valentiegroepen heen blijkt de samenhang tussen het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel uiterst gering: slechts 4.2% van de variantie in de ene variabele kan worden voorspeld door de andere. Bovendien is dit verband statistisch niet significant ($r = 0.042$, $p = .086$). Wanneer de samenhang per valentiegroep wordt bekeken, verschijnt een zwak positief statistisch significant verband in de neutrale valentiegroep ($r = 0.103$, $p = .014$): na blootstelling aan neutrale berichtgeving blijken de scores voor vertrouwen BWP en steun BWP voor 10.3% samen te hangen, waarbij meer vertrouwen BWP zich vertaalt in iets meer steun BWP. De praktische relevantie van dit verband blijft echter minimaal ($r^2 = 0.011$). In de negatieve en positieve valentiegroepen kan geen significant verband worden aangetoond.

Tabel 38: Pearson's r Vertrouwen BWP / Steun BWP per valentiegroep

	<i>Pearson's r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
<i>Algemeen</i>	0.042	.086	1663
<i>Negatieve valentiegroep</i>	0.036	.405	530
<i>Neutrale valentiegroep</i>	0.103	.014*	574
<i>Positieve valentiegroep</i>	-0.005	.909	559

Fisher's r-to-z

Om te toetsen of mediavalentie aan de basis ligt van deze correlatieverschillen tussen de valentiegroepen, en of de valentie van de mediaberichtgeving dus een effect heeft op het bestaan of ontstaan van een verband tussen vertrouwen en steun, werden drie paarsgewijze Fisher's r-to-z vergelijkingen uitgevoerd. Uit de resultaten (zie *Tabel 39*) blijkt dat enkel de groeps correlaties tussen de neutrale en de positieve valentiegroepen significant van elkaar verschillen ($z=1.822$, $p=.034$). Dit suggereert dat vertrouwen BWP en steun BWP slechts in zeer beperkte mate samenhangen zolang de valentie van mediaberichtgeving neutraal blijft. Door toedoen van een positieve framing verdwijnt dit zwakke verband tussen vertrouwen en steun, terwijl een negatief verband geen betekenisvol effect lijkt te hebben.

Tabel 39: Fisher's r-to-z - Paarsgewijze vergelijkingen

	<i>Z</i>	<i>p</i>
<i>Negatief vs Neutraal vignet</i>	-1.12	.123
<i>Neutraal vs Positief vignet</i>	1.82	.034*
<i>Negatief vs Positief vignet</i>	0.68	.250

6.6 Hoofdonderzoeksvraag

De hoofdonderzoeksvraag van deze studie was “*Hoe beïnvloedt de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel het vertrouwen in en de steun voor dit pensioenstelsel bij Belgische beroepsactieven?*”

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de toon van mediaberichtgeving - negatief, neutraal of positief - geen significant effect heeft op het globale vertrouwen van beroepsactieve burgers in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Dit vertrouwen lijkt daarentegen vooral te worden bepaald door enkele van de demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken die als controlevariabelen werden opgenomen. Zo blijken met name mannen, jongeren, hoger opgeleiden, personen met een lagere sociaaleconomische positie en personen met een laag mediavertrouwen beduidend minder vertrouwen te hebben in het wettelijk pensioenstelsel. Een nadere verkenning van de invloed van mediavalentie op het vertrouwen legt echter wel een klein, maar statistisch significant verband bloot binnen één specifieke subdimensie van vertrouwen: een positieve framing verhoogt het vertrouwen in de financiële duurzaamheid van het pensioenstelsel, al is dit effect praktisch verwaarloosbaar.

Bij steun verdwijnt het aanvankelijk waargenomen negatieve effect van negatieve framing zodra controlevariabelen aan het model worden toegevoegd. Net als bij vertrouwen blijkt de toon van mediaberichtgeving dus geen betekenisvolle invloed uit te oefenen op de globale steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. De mate van steun hangt eveneens veeleer samen met enkele demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken: vrouwen, personen met een linksere politieke

oriëntatie, personen zonder aanvullende pensioenopbouw, en personen die dagelijks gerelateerde nieuwsberichtgeving consumeren rapporteren een significant hoger niveau van steun. Een nadere analyse van de invloed van mediavalentie op steun onthult echter dat enkele specifieke solidariteitsdimensies wél gevoelig zijn voor de mediavalentie. Negatieve berichtgeving verlaagt steun op basis van compassionele solidariteit, terwijl zowel een negatieve als een positieve framing een negatief effect hebben op steun op basis van empathische solidariteit. Ook hier blijven de effectgroottes echter zeer klein.

De moderatieanalyses tonen dat specifieke mediavalenties in combinatie met bepaalde kenmerken wél een significant effect kunnen hebben. Zo buffert dagelijkse mediaconsumptie het negatieve effect van negatieve framing op het vertrouwen. Anderzijds blijkt een hoog mediavertrouwen mensen vatbaarder te maken voor de nadelige effecten van een negatieve framing op steun, terwijl zowel een negatieve als een positieve mediavalentie het negatieve verband tussen een rechtsere politieke oriëntatie en steun versterken.

Tenslotte blijkt de samenhang tussen vertrouwen en steun uiterst gering en praktisch irrelevant: enkel onder invloed van een neutrale berichtgeving kan een zwak verband tussen beide worden vastgesteld. Bij wie wordt blootgesteld aan een gekleurde berichtgeving blijkt dit verband onbestaande, maar enkel het correlatieverschil tussen de neutrale en positieve valentiegroep blijkt significant, wat suggereert dat positieve framing het bestaande, zwakke verband tussen vertrouwen en steun loskoppelt, terwijl negatieve framing geen merkbare invloed uitoefent op deze relatie.

7. Discussie

Bespreking van de resultaten

Deze studie was in drie opzichten vernieuwend. Ten eerste is het de eerste onafhankelijke studie waarbij het vertrouwen van Belgische burgers in het wettelijk pensioenstelsel systematisch werd opgemeten. De resultaten bevestigen eerdere signalen uit opinieonderzoek die wijzen op een opvallend en historisch laag vertrouwen onder beroepsactieve Belgische burgers (NN & Indiville, 2019; 2021), maar tonen ook duidelijk aan dat, hoewel er inderdaad sterk wordt getwijfeld aan de billijkheid en toereikendheid van het systeem, het vertrouwen in de structurele duurzaamheid van het wettelijk pensioenstelsel relatief robuuster is. Dit is een belangrijke nuance die tot nu toe ontbrak in het wetenschappelijk en maatschappelijk debat.

Ten tweede werd in deze studie, vermoedelijk voor het eerst, ook de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel opgemeten. Meest opmerkelijk is dat deze steun - ondanks het beperkte vertrouwen - zeer hoog blijft, met een opvallend hoge waardering van de intergenerationele solidariteit. Dit suggereert dat de voorspelling van Thijssen en De Pauw (2006), die waarschuwden dat vergrijzing deze solidariteit onder druk zou zetten, mogelijk dient te worden genuanceerd. Toch sluit dit resultaat de veronderstelde erosie van de intergenerationele solidariteit ook niet uit, aangezien de vroegere solidariteitsniveaus mogelijk nog hoger lagen. Ook de verschillende solidariteitsfuncties van het pensioenstelsel - instrumentele, groepsgebonden, compassionele en empathische solidariteit - worden sterk gewaardeerd, wat op vergelijkbare wijze vraagtekens plaatst bij de hypothese van een dubbele solidariteitsregressie. Enkel de bevinding dat empathische solidariteit het hoogst scoort, lijkt rechtstreeks aan te sluiten bij hun theoretische verwachtingen (Thijssen & De Pauw, 2006).

Ten derde levert deze studie mogelijke, maar genuanceerde aanwijzingen op dat vertrouwen en steun conceptueel en empirisch te onderscheiden zijn. Zo legde de analyse indicaties bloot dat vertrouwen en steun deels door verschillende determinanten worden beïnvloed. Geslacht en leeftijd blijken voor beide significante voorspellers, maar opleidingsniveau en mediavertrouwen blijken enkel relevant bij het voorspellen van vertrouwen, terwijl steun vooral samen lijkt te hangen met politieke oriëntatie en het ontbreken van aanvullende pensioenopbouw. Bovendien is het effect van sociaaleconomische status tegengesteld: een hogere status correleert met meer vertrouwen, maar ook met minder steun en omgekeerd. Deze observaties lijken te worden bevestigd door het ontbreken van een betekenisvolle correlatie tussen vertrouwen en steun over alle experimentele groepen heen: het verband is in het beste geval zwak en praktisch irrelevant. Dit resultaat biedt een mogelijke verklaring voor de maatschappelijke paradox tussen het tanende vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel enerzijds en de aanhoudende, grootschalige protesten tegen pensioenhervormingen anderzijds. Tegelijkertijd staat deze bevinding in contrast met de impliciete veronderstelling in zowel academisch onderzoek (Claesen & Van Oorschot, 2002; Thijssen & De Paul, 2006) als beleid (Berghman et al., 2014) dat vertrouwen en

steun sterk samenhangen of zelfs causaal verbonden zijn, waarbij een dalend vertrouwen voorafgaat aan een afkalvende steun. Anderzijds suggereert de aanwezigheid van een zwak positief verband tussen vertrouwen en steun in de neutrale valentiegroep, gecombineerd met de afwezigheid van dit verband in zowel de positieve als negatieve groepen, dat extreme berichtgeving - en positieve framings in het bijzonder - een bestaand, zwak verband tussen beide attitudes zouden kunnen verstoren.

Verder levert deze studie - mits inachtneming van de beperkte verklaringskracht van de statistische modellen - enkele verrassende resultaten op die bestaande theorieën zowel bevestigen als nuanceren. Zo kan, binnen het algemene vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, het geïsoleerde effect van positief geframede mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het pensioenstelsel op het vertrouwen in de financiële duurzaamheid enerzijds op wijzen op dat de inhoud van framing (de (on)betaalbaarheid van het pensioenstelsel op lange termijn) inderdaad bepalend is voor het effect dat het sorteert, zoals ook De Vreese et al. (2011) aantoonde. Anderzijds is het opvallend dat binnen deze vertrouwensdimensie desondanks geen effect kon worden vastgesteld van negatieve mediavalentie, wat in strijd is met de dominante theorieën over negativity bias (De Vreese et al., 2011; van den Heijkant et al., 2024). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de in dit onderzoek gebruikte positieve framing een stijlbreuk vormt met het dominante narratief van de voorbije decennia, waarin vooral eerder negatieve berichtgeving dominant was. Vanuit dit oogpunt kan de afwezigheid van een effect van negatieve framing geïnterpreteerd worden als een indicatie dat framingeffecten - althans in de context van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - na verloop van tijd een plateau bereiken, waarna bijkomende negatieve prikkels geen verschil meer maken.

Binnen de globale steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel blijken zowel de compassionele als de empathische solidariteitsdimensie gevoelig voor de gebruikte framingsinhoud, waarbij twee kanttekeningen dienen te worden gemaakt. Ten eerste is het opmerkelijk dat net deze dimensies geraakt worden door het onbetaalbaarheidsnarratief, aangezien beide in de solidariteitstypologie van Thijssen en De Pauw (2006) berusten op het 'wie' van de tegenpartij in de solidariteitsrelatie, en dus vooral affectief ingegeven zijn. Het significante, negatieve effect van een negatieve framing op beide dimensies kan in die zin worden beschouwd als een aantasting van het sociale weefsel dat de steun voor het wettelijk pensioenstelsel onderbouwt, waardoor de vraag rijst of dit effect beperkt blijft tot het pensioenstelsel of ook doorwerkt in andere domeinen van de Belgische samenleving. Ten tweede verdient ook de specifieke gevoeligheid van de empathische solidariteitsdimensie voor het onbetaalbaarheidsnarratief bijzondere aandacht omdat Thijssen en De Pauw (2006) deze aanduiden als de laatste stabiele voedingsbodem van intergenerationele solidariteit. Deze bevindingen suggereren dat, hoewel de globale steun voor het wettelijk pensioenstelsel stabiel lijkt, potentieel belangrijke onderliggende dimensies door het onbetaalbaarheidsnarratief worden ondermijnd.

Naast deze inzichten in het effect van de inhoud van framing, bevestigen de bevindingen voor compassionele en empathische solidariteit daarnaast wél de gangbare theorie van negativity bias (De

Vreese et al., 2011; van den Heijkant et al., 2024): beide dimensies blijken duidelijk vatbaarder voor negatieve dan voor positieve berichtgeving. Voor compassionele solidariteit werd geen effect van positieve framing vastgesteld, terwijl negatieve berichtgeving bij empathische solidariteit het sterkste effect sorteerde.

Tegelijkertijd dienen deze effecten van het geteste onbetaalbaarheidsnarratief - die grotendeels aansluiten bij de klassieke framingtheorie, die stelt dat mediavalentie attitudes beïnvloedt (De Vreese et al., 2011; Jedynak, T., 2022; Valkenburg et al., 1999; van den Heijkant et al., 2024) - enigszins te worden genuanceerd. Hoewel specifieke effecten optreden binnen bepaalde subdimensies, blijkt de toon van mediaberichtgeving over het algemeen geen rechtstreeks effect te hebben op het globale vertrouwen in of de globale steun voor het wettelijk pensioenstelsel. Zowel vertrouwen als steun lijken vooral te worden bepaald door demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken op individueel niveau. In combinatie met de gevonden moderatie-effecten suggereert deze bevinding dat mediavalentie vooral onrechtstreeks inwerkt op het vertrouwen en de steun, waarbij bepaalde sociale groepen vatbaarder zijn voor - of net beter bestand zijn tegen - deze invloed.

Beperkingen

Zoals elk onderzoek kent ook deze studie enkele belangrijke beperkingen. Een eerste beperking betreft het cross-sectionele onderzoeksdesign van deze studie, waarbij enkel de rechtstreekse kortetermijneffecten van mediaframing op het vertrouwen in en de steun voor het wettelijk pensioenstelsel werden nagegaan. Eerder onderzoek heeft echter herhaaldelijk aangetoond dat framingeffecten vooral cumulatief doorwerken: door herhaalde blootstelling aan eenzelfde mediaframing verspreid over een langere periode vergroot de kans op opiniewijziging en uiteindelijk ook op gedragsverandering (Fazio et al., 2015; Guo et al., 2025; Hasher et al., 1977). Zeker in combinatie met de multidimensionale aard van vertrouwen in en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel is het daarom mogelijk dat het cross-sectionele onderzoeksdesign van deze studie onvoldoende gevoelig was om deze subtiele (langetermijn-)effecten te kunnen detecteren. Met name voor vertrouwen biedt dit een plausibele verklaring voor de paradoxale vaststelling dat het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel opvallend laag is, terwijl geen meetbaar kortetermijneffect van mediaframing op dit vertrouwen kan worden vastgesteld.

Daarnaast zijn er enkele mogelijke bedreigingen van de interne validiteit die samenhangen met een inherente beperking van between-subjects vignetonderzoek. In zijn paper *How to Show That 9 > 221* toonde Birnbaum (1999) overtuigend aan dat surveyrespondenten hun oordeel steeds afstemmen op een referentiepunt. Wanneer dit referentiepunt ontbreekt, zoals bij between-subjects vignetonderzoek steeds het geval is, vullen respondenten dit zelf in, zonder dat de onderzoeker inzicht heeft in de aard ervan. Bij vergelijking van eindscores tussen vignetcondities kan dit vervolgens leiden tot vertekeningen en zelfs tot absurde conclusies, zoals Birnbaum's titel treffend illustreert. In het kader van deze studie

kunnen ook buitenexperimentele gebeurtenissen hierin een rol hebben gespeeld. Roose en Meuleman (2021) definiëren dit als maatschappelijke ontwikkelingen die optreden tussen de voor- en nameting en die de score op de afhankelijke variabele beïnvloeden. Hoewel dit onderzoek geen voormeting bevat, kan mediaberichtgeving over het wettelijk pensioenstelsel tijdens de looptijd van de survey het referentiepunt van respondenten hebben beïnvloed, wat onrechtstreeks en onzichtbaar invloed kan hebben gehad op de eindscores (Birnbaum, 1999; Roose & Meuleman, 2021).

Ook de samenstelling van de steekproefpopulatie speelt in dit opzicht een belangrijke rol. Bij oudere respondenten die dichtbij hun pensioen staan, kan deze vrije invulling van het referentiepunt mogelijk een belangrijke verschuiving hebben veroorzaakt in de interpretatie van de vignetten, waardoor ze voor deze respondenten mogelijk een andere invulling en uitwerking kregen. In het negatieve vignet is de belangrijkste boodschap van het valentieonderdeel dat de verdere opeenstapeling van financieringsproblemen in de toekomst tot oneerlijke situaties kunnen leiden voor de jongere generaties van vandaag. Voor oudere beroepsactieven, die kort voor hun pensioen staan, kan deze boodschap echter als eerder neutraal worden ervaren: deze toekomstige problemen raken hen nauwelijks. Het neutrale vignet kan daarentegen, door het ontbreken van expliciete interpretatie, de indruk hebben gewekt dat het stelsel nú op instorten staat, wat voor deze groep wél een acuut probleem vormt. Op die manier kan het neutrale vignet door oudere respondenten als negatief zijn geïnterpreteerd en het negatieve als neutraal, wat verregaande gevolgen zou hebben voor de interpretatie van de resultaten gezien de relatief hoge gemiddelde leeftijd van de steekproefpopulatie.

Verder is er mogelijk een probleem met de naturalistische validiteit (Roose & Meuleman, 2021): het 'krantenartikel' dat als experimentele stimulus diende, werd immers aangeboden in de context van een vragenlijst, en niet in zijn natuurlijke omgeving, zoals een nieuwswebsite. Tenslotte blijft ook de generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten beperkt door de aard van de steekproeftrekking, waardoor conclusies enkel geldig zijn voor populaties die beantwoorden aan de kenmerken van de steekproefpopulatie (zie 5.3.5, p. 53) én die bereid zijn om langere teksten aandachtig te lezen. De bijzonder hoge en systematische vignetgerelateerde uitval in deze studie impliceert immers dat vooral minder aandachtige lezers in de steekproefpopulatie ontbreken, terwijl zij in de praktijk eveneens worden blootgesteld aan het onbetaalbaarheidsnarratief via bijvoorbeeld krantenkoppen en radioberichtgeving. Bovendien blijken specifieke kenmerken van de uitvalpopulatie (lager opleidingsniveau, lagere sociaaleconomische status en lager mediavertrouwen) verband te houden met het vertrouwen in en de steun voor het wettelijk pensioenstelsel, wat wijst op een reëel risico op vertekening van de onderzoeksresultaten.

Aanbevelingen

Op basis van de inzichten uit deze studie kunnen tenslotte ook enkele aanbevelingen worden geformuleerd. Allereerst is de nood aan bijkomend onderzoek groot. Zo zijn de onderliggende dimensies van vertrouwen en steun die in dit onderzoek werden bevraagd, gebaseerd op uiteenlopende theoretische inzichten, maar onvoldoende op empirisch gevalideerd onderzoek. Er is daarom dringend nood aan fundamenteel, exploratief onderzoek waarin de reële subdimensies van vertrouwen en steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel worden geïdentificeerd en hun onderlinge verhoudingen worden ingeschat. In deze studie werd immers aangenomen dat elke subdimensie een gelijk gewicht heeft bij het bepalen van het globale vertrouwen en de globale steun, maar dit komt niet noodzakelijk overeen met de realiteit.

Daarnaast is er nood aan onafhankelijke, zuivere en regelmatige metingen van het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel, die toelaten om evoluties in het vertrouwen en de steun nauwgezet op te volgen. Dergelijke metingen zouden niet alleen een waardevol referentiepunt bieden voor onderzoek, maar zouden ook beleidsmakers beter in staat stellen om de impact van demografische en maatschappelijke evoluties en het draagvlak voor beleidsvoorstellen in te schatten. Verder is ook het uitvoeren van een gelijksoortige studie met een representatieve steekproef zeker het overwegen waard en verdient ook de rol van moderatie-effecten meer aandacht, aangezien de huidige studie indicaties opleverde dat mediavalentie het vertrouwen en de steun voornamelijk onrechtstreeks beïnvloedt.

In afwachting van verder onderzoek is het belangrijk dat iedereen die betrokken is bij het bredere pensioendebat, zoals journalisten, beleidsmakers en communicatiestrategen, de nodige voorzichtigheid aan de dag leggen bij het ontwerpen en verspreiden van communicatie over het wettelijk pensioenstelsel. Specifieke subdimensies van vertrouwen en steun lijken immers wel degelijk gevoelig voor bepaalde framingeffecten, zelfs op de korte termijn. Bovendien blijken bepaalde groepen gevoeliger voor framingeffecten, wat binnen deze sociale groepen niet alleen kan doorwerken op het vertrouwen en de steun voor het wettelijk pensioenstelsel, maar ook maatschappelijke polarisatie kan aanwakkeren. Het is daarom cruciaal om steeds te streven naar een evenwichtige en genuanceerde communicatie waarbij wordt vermeden om pensioendebatten uitsluitend vanuit een economisch of sociaal crisisperspectief te brengen. Het gebruik van alarmistische berichtgeving kan immers onbedoeld belangrijke fundamenten van het vertrouwen in en de steun voor het wettelijk pensioenstelsel ondermijnen.

8. Conclusie

Deze studie onderzocht hoe het onbetaalbaarheidsnarratief, dat al jarenlang het dominante discours vormt in het vergrijzings- en pensioendebat, het vertrouwen in en de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel beïnvloedt. De resultaten tonen aan dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het stelsel geen rechtstreekse, meetbare invloed uitoefent op het globale vertrouwen of op de globale steun, die vooral blijken samen te hangen met demografische, sociaaleconomische en ideologische kenmerken. Daarbij kon opmerkelijk genoeg geen noemenswaardig verband worden vastgesteld tussen vertrouwen en steun, ondanks de wijdverspreide veronderstelling van een sterk, zelfs causaal verband tussen beide in zowel academische als beleidskringen.

Toch sporen enkele bevindingen aan tot de nodige voorzichtigheid. Zo blijken bepaalde sociale groepen gevoeliger voor de onderzochte framingeffecten, wat op een potentieel risico op maatschappelijke polarisatie wijst. Daarnaast tonen de resultaten dat bepaalde, mogelijk cruciale onderliggende dimensies van vertrouwen en steun wel vatbaar zijn voor de effecten van het onbetaalbaarheidsnarratief, zelfs op korte termijn. Ondanks de methodologische beperkingen van deze studie onderstrepen deze indicaties de noodzaak van verder onderzoek naar de onderliggende structuren en dynamieken van vertrouwen in en steun voor het wettelijk pensioenstelsel en hoe mediaberichtgeving hier verband mee houdt. In afwachting van deze inzichten dient een economisch of sociaal crisisperspectief in pensioendebatten te worden vermeden.

Bibliografie

- ACV Nationaal. (2025). *Welke pensioenen en uitkeringen zijn er?* Het ACV. <https://www.hetacv.be/jerechten/werken-in-de-privé-sector/pensioen/overzicht-pensioenen>
- Algoed, K., & Hoebeeck, A. (2025). *De staat van 's lands financiën: Mind the gap(s) inzake financiering en responsabilisering* [VIVES Beleidspaper]. VIVES Research Center for Regional Economics.
- Atzmüller, C., & Steiner, P. M. (2010). Experimental Vignette Studies in Survey Research. *Methodology*, 6(3), 128-138. <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000014>
- Berghman, J., Boulet, J., Cantillon, B., Devolder, P., Hindriks, J., Janvier, R., Jousten, A., Masai, F., Perl, G., Schokkaert, E., Stevens, Y., & Vandenbroucke, F. (2014). *Voorstellen van de Commissie Pensioenhervorming 2020- 2040 voor een structurele hervorming van de pensioenstelsels*.
- Birnbaum, M. H. (1999). How to show that $9 > 221$: Collect judgments in a between-subjects design. *Psychological Methods*, 4(3), 243-249. <https://doi.org/10.1037/1082-989x.4.3.243>
- Bos, L., Lecheler, S., Mewafí, M., & Vliegthart, R. (2016). It's the frame that matters: Immigrant integration and media framing effects in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 55, 97-108. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2016.10.002>
- Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1191-1205. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.6.1191>
- Cantillon, B. (2016). De welvaartsstaat in symbiose en contradictie. In *De Staat van de Welvaartsstaat* (1ste dr., p. 560). Uitgeverij Acco.
- Cirino, P. T., Chin, C. E., Sevcik, R. A., Wolf, M., Lovett, M., & Morris, R. D. (2002). Measuring Socioeconomic Status: Reliability and Preliminary Validity for Different Approaches. *Assessment*, 9(2), 145-155. <https://doi.org/10.1177/10791102009002005>
- Clasen, J., & Van Oorschot, W. (2002). Changing Principles in European Social Security. *European Journal of Social Security*, 4(2), 89-115. <https://doi.org/10.1023/A:1020520321533>
- De Morgen. (2025, januari 13). *Live—Staking. 30.000 mensen betogen tegen pensioenplannen • Meer dan 34.000 Vlaamse leerkrachten hebben gestaakt*. De Morgen. <https://www.demorgen.be/snelnieuws/live-staking-30-000-mensen-betogen-tegen-pensioenplannen-meer-dan-34-000-vlaamse-leerkrachten-hebben-gestaakt~b4492d7b/>
- De Standaard. (2012, januari 29). *De grootste stakingen uit de Belgische geschiedenis*. De Standaard. <https://www.standaard.be/economie/geld/de-grootste-stakingen-uit-de-belgische-geschiedenis/44273635.html>

- De Tijd. (2024, mei 13). *Jongeren zijn bang dat ze geen wettelijk pensioen meer zullen krijgen*. De Tijd. <https://www.tijd.be/partner/nn-insurance/toekomst-van-ons-pensioen/jongeren-zijn-bang-dat-ze-geen-wettelijk-pensioen-meer-zullen-krijgen/10544501.html>
- De Vreese, C. H., Boomgaarden, H. G., & Semetko, H. A. (2011). (In)direct Framing Effects: The Effects of News Media Framing on Public Support for Turkish Membership in the European Union. *Communication Research*, 38(2), 179-205. <https://doi.org/10.1177/0093650210384934>
- De Witte, K. (2025). *Werk, zwijg & sterf* (1ste dr.). EPO.
- Deboosere, P., & Persoone, M. (2020). *Lang Leve de Vergrijzing* (Tweede druk). EPO.
- Deckers, G. (2025, januari 24). *De sociale zekerheid heeft meer inkomsten nodig, niet minder uitgaven*. De wereld morgen. <https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2025/01/24/de-sociale-zekerheid-heeft-meer-inkomsten-nodig-niet-minder-uitgaven>
- Deleeck, H. (1991). *7 lessen over sociale zekerheid* (1ste dr.). Acco.
- den Boon, T., Hendrickx, R., & van der Sijs, N. (Red.). (2022). *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal* (Zestiende, herziene editie). Van Dale Uitgevers.
- Deroose, M., Melyn, W., Stinglhamber, P., & Van Parys, S. (2023). *Is public spending on pensions in Belgium sustainable? A comparison with other euro area countries* (No. 9). Nationale Bank van België. https://www.nbb.be/doc/ts/publications/economicreview/2023/ecorevi2023_h09.pdf
- Durkheim, É. (1998). *De la division du travail social*. Quadrige/presses Universitaires de France.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1998). Attitude structure and function. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey, *The handbook of social psychology* (4de dr., pp. 269-322). McGraw-Hill.
- Ernst, N. (2017). *Effects of Message Repetition and Negativity on Credibility Judgments and Political Attitudes*.
- ESS ERIC. (z.d.). *The European Social Survey—Socio-demographics*. Geraadpleegd 8 augustus 2025, van <https://ess.sikt.no/en/theme/321b06ad-1b98-4b7d-93ad-ca8a24e8788a/11aaca63-65ff-4eb0-979f-4ee0f3ce6668/>
- Etaamb. (2003, april 8). *Programmawet van 08/04/2003* [Wet]. etaamb.openjustice.be; Belgisch Staatsblad. https://etaamb.openjustice.be/nl/programmawet-van-08-april-2003_n2003021093.html
- Etaamb. (2005, december 23). *Wet van 23/12/2005 betreffende het generatiepact* [Wet]. etaamb.openjustice.be; Belgisch Staatsblad. https://etaamb.openjustice.be/nl/wet-van-23-december-2005_n2005021175.html

- Fazio, L. K., Brashier, N. M., Payne, B. K., & Marsh, E. J. (2015). Knowledge does not protect against illusory truth. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(5), 993-1002. <https://doi.org/10.1037/xge0000098>
- Federaal Planbureau. (1997, november 1). *Federaal Planbureau - Publicatie - De vergrijzing van de bevolking: Over de analyse van de bevolkingsevolutie en het gevaar voor overhaaste conclusies*. https://www.plan.be/publications/publication-82-nl-de_vergrijzing_van_de_bevolking_over_de_analyse_van_de_bevolkingsevolutie_en_het_gevaar_voor_overhaaste_conclusies
- Federaal Planbureau, FOD Economie & StatBel. (2023). *Demografische indicatoren van België, 1992-2070* [Dataset]. <https://statbel.fgov.be/sites/default/files/files/documents/bevolking/5.8%20Bevolkingsvooruitzichten/bestanden/2023/CoefBelNL.xlsx>
- Federale Overheidsdienst Justitie. (2011, december 28). *Belgisch Staatsblad [Wet]. 28 DECEMBER 2011. - Wet houdende diverse bepalingen*. https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/article_body.pl?language=nl&caller=summary&pub_date=11-12-30&numac=2011021115
- Federale Pensioendienst. (2025). *Heb ik recht op een pensioen?* Federale Pensioendienst. <https://www.sfpd.fgov.be/nl/recht-op-pensioen>
- FSMA. (2025). *Wat zijn de drie pensioenpijlers in België?* Autoriteit voor Financiële Diensten en Markten. <https://www.fsma.be/nl/wat-zijn-de-drie-pensioenpijlers-belgie>
- Gieselink, G., Peeters, H., Van Gestel, V., Berghman, J., & Van Buggenhout, B. (2003). *Onzichtbare pensioenen in België. Een onderzoek naar de aard, de omvang en de verdeling van de tweede en derde pensioenpijler* (1ste dr.). Academia Press.
- Goertz, G. (2006). Chapter 1: Introduction. In *Social Science Concepts. A User's Guide*. Princeton University Press.
- Guo, L., Su, C. C., & Chen, H.-T. (2025). *Do News Frames Really Have Some Influence in the Real World? A Computational Analysis of Cumulative Framing Effects on Emotions and Opinions About Immigration*. 30(1), 211-231. <https://doi-org.kuleuven.e-bronnen.be/10.1177/19401612231204535>
- Hallaert, J.-J. (2023). *The Fiscal Cost of Aging in Belgium – Pensions and Healthcare* (Selected Issues Paper No. SIP/2023/065). International Monetary Fund.
- Hasher, L., Goldstein, D., & Toppino, T. (1977). Frequency and the conference of referential validity. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 16(1), 107-112. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(77\)80012-1](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(77)80012-1)

- Hershey, D. A., Henkens, K., & Van Dalen, H. P. (2010). What drives retirement income worries in Europe? A multilevel analysis. *European Journal of Ageing*, 7(4), 301-311. <https://doi.org/10.1007/s10433-010-0167-z>
- Hershey, D. A., Van Dalen, H. P., Conen, W., & Henkens, K. (2017). Are “Voluntary” Self-Employed Better Prepared for Retirement Than “Forced” Self-Employed? *Work, Aging and Retirement*, 3(3), 243-256. <https://doi.org/10.1093/workar/wax008>
- Hess, M. (2017). Rising Preferred Retirement Age in Europe: Are Europe’s Future Pensioners Adapting to Pension System Reforms? *Journal of Aging & Social Policy*, 29(3), 245-261. <https://doi.org/10.1080/08959420.2016.1255082>
- Hoge Raad van Financiën. (z.d.). *Studiecommissie voor de Vergrijzing*. Geraadpleegd 13 december 2024, van <https://hogeraadvanfinancien.be/nl/de-hoge-raad-van-financien/studiecommissie-voor-de-vergrijzing>
- Hollingshead, A. B. (1975). *Four Factor Index of Social Status* [Ongepubliceerd].
- Huddy, L., Jones, J. M., & Chard, R. E. (2001). Compassionate Politics: Support for Old-Age Programs Among the Non Elderly. *Political Psychology*, 22(3), 443-471. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00249>
- Jedynak, T. (2022). Does the Formulation of the Decision Problem Affect Retirement?—Framing Effect and Planned Retirement Age. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), 1977. <https://doi.org/10.3390/ijerph19041977>
- KU Leuven. (2025, september 18). *Over KU Leuven: Feiten en Cijfers* [Pagina]. KU Leuven. <https://www.kuleuven.be/over-kuleuven/feitenencijfers>
- Laermans, R. (2019). *De maatschappij van de sociologie* (3de dr.). Uitgeverij Boom.
- Linkse Socialistische Partij. (2022, december 15). Deze dag in de geschiedenis. De algemene staking van 15 december 2014. *Linkse Socialistische Partij*. <https://nl.socialisme.be/94855/deze-dag-in-de-geschiedenis-de-algemene-staking-van-15-december-2014>
- Maguire, N., Beyens, K., Boone, M., Laurinavicius, A., & Persson, A. (2015). Using vignette methodology to research the process of breach comparatively. *European Journal of Probation*, 7(3), 241-259. <https://doi.org/10.1177/2066220315617271>
- Michiels, C. (2024, juni 5). *Pensioenen en woonzorgcentra betaalbaar houden: Dit zijn de standpunten van de partijen*. VRTNWS. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/05/21/hoe-zorgen-we-voor-een-comfortabele-oude-dag-standpunten-partij/>

- Michiels, C. (2025, januari 14). *Vakbonden houden druk hoog: In februari opnieuw grote actie, nationale staking niet uitgesloten*. VRTNWS. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/01/14/vakbonden-druk-actie-februari-nationale-staking/>
- Nieuwsblad. (2005, oktober 19). *24-uren staking op 28 oktober*. Nieuwsblad. <https://www.nieuwsblad.be/binnenland/24-uren-staking-op-28-oktober/43824693.html>
- NN & Indiville. (2019, oktober 23). *Persdossier Nationaal Pensioenonderzoek*. NN. https://www.nn.be/nl/file/10480/download?token=cSMt-_N7
- NN & Indiville. (2021, augustus 26). *Persdossier Financiële Gemoedsrust Barometer—September 2021*. NN. https://www.nn.be/sites/nngroup/files/persdossier_pensioen_version_20210827_nl.pdf
- Paelinck, G. (2014, november 6). *Meer dan 100.000 betogers in Brussel*. VRTNWS. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/11/06/_meer_dan_100_000betogersinbrussel-1-2140333/
- Parlevliet, J. (2017). What drives public acceptance of reforms? Longitudinal evidence from a Dutch pension reform. *Public Choice*, 173(1-2), 1-23. <https://doi.org/10.1007/s11127-017-0447-7>
- Pickx. (2016, januari 6). *Belangrijke stakingen uit de Belgische geschiedenis*. <https://www.pickx.be/nl/1621001/belangrijke-stakingen-uit-de-belgische-geschiedenis>
- Prinzen, K. (2014). Intergenerational ambivalence: New perspectives on intergenerational relationships in the German welfare state. *Ageing and Society*, 34(3), 428-451. <https://doi.org/10.1017/s0144686x12001080>
- Rejnö, Å., Berg, L., & Danielson, E. (2014). The narrative structure as a way to gain insight into peoples' experiences: One methodological approach. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 28(3), 618-626. <https://doi.org/10.1111/scs.12080>
- Richards, R. J. (1989). Reviewed Work: Narrative Knowing and the Human Sciences. By Donald E. Polkinghorne. *American Journal of Sociology*, 95(1), 258-260. JSTOR.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Sage.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage.
- Roose, H., & Meuleman, B. (2021). *Kennis maken: Methodologie voor sociale wetenschappers*. SKRIBIS.
- Schokkaert, E., & Cantillon, B. (2018). *De hervorming van het pensioensysteem: Terug naar de principes*. 109(5), 9-24. <https://doi.org/D/2018/6104/01>
- Schols, J., & Van Lancker, W. (2025). *De tweede pensioenpijler: De blinde vlek in de pensioenhervorming*. 32(6), 61-67.
- Sools, A. (2012). Narratief onderzoek. *KWALON*, 17. <https://doi.org/10.5117/2012.017.001.027>

- StatBel. (2025a, juni 11). *Structuur van de bevolking*. StatBel: België in cijfers. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/structuur-van-de-bevolking#panel-13>
- StatBel. (2025b, juli 9). *Sterftetafels en levensverwachting*. StatBel: België in cijfers. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/sterfte-en-levensverwachting/sterftetafels-en-levensverwachting>
- StatBel. (2025c, november 5). *Geboortecijfer en vruchtbaarheid*. StatBel: België in cijfers. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/geboortecijfer-en-vruchtbaarheid>
- Statistiek Vlaanderen. (2024, september 24). *Vruchtbaarheid*. Statistiek Vlaanderen. <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/vruchtbaarheid>
- Studiecommissie voor de vergrijzing. (2002). *Studiecommissie voor de vergrijzing, Jaarlijks verslag 2002* (p. 124). https://hogeraadvanfinancien.be/sites/default/files/publications/hrf_vergrijzing_2002_04.pdf
- Studiecommissie voor de vergrijzing. (2024). *Studiecommissie voor de vergrijzing, Jaarlijks verslag 2024* (p. 117). https://hogeraadvanfinancien.be/sites/default/files/publications/hrf_vergrijzing_2024_07.pdf
- Svallfors, S. (2008). The generational contract in Sweden: Age-specific attitudes to age-related policies. *Policy & Politics*, 36(3), 381-396. <https://doi.org/10.1332/030557308x307720>
- Thijssen, P., & De Pauw, T. (2006). *Babybom? Draagvlak van de intergenerationele solidariteit* (1ste dr.). Acco.
- TT, & JC. (2015, september 30). *Herbeleef alle actie op de nationale stakingsdag*. De Morgen. <https://www.demorgen.be/nieuws/herbeleef-alle-actie-op-de-nationale-stakingsdag~bb084ea9/>
- United Nations. (1982). *Report of the World Assembly on Aging* (No. A/CONF.113/31). United Nations.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World Population Ageing 2019: Highlights* (No. ST/ESA/SER.A/430).
- United Nations Population Fund. (2024). *Ageing*. Ageing. <https://www.unfpa.org/ageing>
- Valkenburg, P. M., Semetko, H. A., & De Vreese, C. H. (1999). *The Effects of News Frames on Readers' Thoughts and Recall*. 26(5), 550-560. <https://doi.org/10.1177/009365099026005002>
- Van Den Heijkant, L., Van Selm, M., Hellsten, I., & Vliegthart, R. (2024). Justice Matters. News Framing Effects on Opinions about Pension Reform. *Work, Aging and Retirement*, 10(3), 285-299. <https://doi.org/10.1093/workar/waad011>

- Van Groezen, B., Kiiver, H., & Unger, B. (2009). Explaining Europeans' preferences for pension provision. *European Journal of Political Economy*, 25(2), 237-246. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2008.10.003>
- Van Lancker, W., & Van den Heede, A. (2019). *Economic equality and the welfare state*. SPSW Working Paper, CESO/SPSW/2019-2. Leuven: Centre for Sociological Research, KU Leuven.
- Vlaams Departement Kanselarij & Buitenlandse Zaken. (2005, oktober 20). *Generatiepact*. Vlaanderen.be. <https://www.vlaanderen.be/team-taaladvies/woorden-van-de-week/generatiepact>
- Weemaes, S. (2007). *De budgettaire uitdaging en de sociale gevolgen van de vergrijzing*. 17(3-4), 102-116.

Bijlagen

Bijlage A - Opzet vignetsurvey

In deze bijlage wordt een overzicht gegeven van de precieze opzet en formulering van de vignetsurvey, zoals die door de deelnemers werd gezien.

Nadat de deelnemer op de uitnodiging is ingegaan en op één van beide links (NL/FR) heeft doorgeklikt, komt de deelnemer op de LimeSurvey-**welkomspagina** van het onderzoek uit.

Om sturingseffecten te vermijden, die waarschijnlijk zijn bij het tonen van de reële titel van het onderzoek, wordt de titel van de survey hier aangepast naar:

Burgerperspectieven op het repartitiestelsel van het Belgisch Wettelijk Pensioen

Onder deze titel ziet de deelnemer op de welkomspagina de volgende boodschap:

Welkom!

Bedankt voor je interesse in deze studie. Jouw deelname draagt bij aan waardevolle inzichten over het Belgische pensioenstelsel. Alvast hartelijk dank voor je tijd en inzet!

Klik op "Volgende" om meer informatie te lezen over het onderzoek en om je deelname te bevestigen.

Wanneer de deelnemer via “Volgende” doorklikt, komt hij/zij bij de **geïnformeerde toestemming** uit, waar de volgende tekst wordt getoond:

Voordat je begint, vragen we je om onderstaande informatie aandachtig te lezen.

Over het onderzoek

Deze vragenlijst maakt deel uit van een academisch onderzoek uitgevoerd in het kader van een masterproef voor het behalen van de graad van master in de sociologie aan de KU Leuven. Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de attitudes van de Belgen ten aanzien van het wettelijk pensioenstelsel.

Zo meteen zal u een beknopt krantenartikel lezen over het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Dit is het pensioen dat u opbouwt via de overheid door wettelijk erkende beroepsactiviteiten uit te voeren. Daarna volgen enkele vragen over uw huidige indruk van het wettelijk pensioenstelsel. Er zijn geen goede of foute antwoorden – we zijn enkel geïnteresseerd in uw persoonlijke mening. Het invullen van de volledige vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten.

Vrijwillige deelname

Uw deelname aan dit onderzoek volledig is vrijwillig. U kunt op elk moment stoppen met de vragenlijst zonder opgave van reden en zonder enige nadelige gevolgen.

Vertrouwelijkheid

Alle gegevens die u verstrekt worden automatisch geanonimiseerd en strikt vertrouwelijk behandeld. Uw antwoorden worden uitsluitend gebruikt voor onderzoeksdoeleinden.

Mogelijke risico's

Er zijn geen bekende risico's verbonden aan deelname aan dit onderzoek.

Meer informatie

Voor meer gedetailleerde informatie kan u onderstaande documenten raadplegen:

[Informatiebrief over het onderzoek]

[Formulier toestemming voor deelname]

Ik heb bovenstaande informatie gelezen en begrepen en heb antwoord gekregen op al mijn vragen betreffende deze studie. Ik stem toe om deel te nemen.

☐ *Ja, ik geef mijn toestemming*

Volgende

[Opmerking: deze vraag is verplicht, waardoor de deelnemer de rest van de vragenlijst enkel kan bereiken door zijn/haar geïnformeerde toestemming te geven.]

Vervolgens vindt automatisch en onzichtbaar voor de deelnemer een **randomisatie** plaats, en krijgt elke deelnemer willekeurig slechts één van drie verschillende vignetten te zien. Deze vignetten nemen de vorm aan van een fictief krantenartikel dat door de onderzoeker werd opgesteld aan de hand van bestaande gegevens en kennis over de evolutie van de Belgische demografie en pensioenuitgaven voor de komende 50 jaar. De vignetten zijn identiek, met uitzondering van de toon (valentie) van de berichtgeving, die wordt bepaald aan de hand van de journalistieke interpretatie van de gerapporteerde bevindingen onderaan het artikel.

Boven het artikel krijgt de deelnemer eerst nog volgende instructie te lezen:

Lees onderstaand krantenartikel aandachtig.

- **Neutraal vignet:** Objectieve rapportering van de bevindingen van het rapport van de Studiecommissie, zonder verdere interpretatie.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

- Thomas Maes

- do 30 aug. 11u15

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Vincent De Clercq van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. “Het is tijd om na te denken over hoe we die lasten op een eerlijke manier gaan verdelen,” aldus De Clercq. Het rapport doet geen aanbevelingen over mogelijke beleidsmaatregelen.

- **Negatief vignet:** Negatieve valentie van de berichtgeving wordt bewerkstelligd door na het identieke deel te focussen op de mogelijkheid van systeemfalen en de onrechtvaardigheid van de situatie ten aanzien van jongere generaties.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

- Thomas Maes
- do 30 aug. 11u15

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Vincent De Clercq van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, maken de projecties duidelijk dat, als er geen ingrijpende hervormingen komen, de pensioenuitgaven in de komende decennia fors zullen toenemen terwijl er steeds minder werkenden zullen zijn om deze kosten te dragen. “Die evolutie roept niet alleen vragen op over de financiële houdbaarheid van het systeem, maar ook over de billijkheid ervan,” aldus De Clercq. “Vooral jongere generaties dreigen zo een steeds groter deel van hun inkomen te moeten afstaan aan een systeem waar ze later zelf mogelijk niet meer op zullen kunnen rekenen.”

- **Positief vignet:** Positieve valentie van de berichtgeving wordt bewerkstelligd door na het identieke deel te focussen op het potentieel voor hervormingsmogelijkheden.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

- Thomas Maes

- do 30 aug. 11u15

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Vincent De Clercq van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, biedt het rapport ook perspectief: de pensioenkosten kunnen immers beheersbaar en evenwichtig blijven als er tijdig en grondig genoeg wordt ingegrepen. “In die zin staan we wat de pensioenen betreft voor een bijzondere opportuniteit,” aldus De Clercq. “Het systeem is aan vernieuwing toe, want uiteindelijk werd het ontworpen voor de Belgische samenleving van vlak na de tweede wereldoorlog, die intussen toch zeer sterk verschilt van de onze.” Structurele hervormingen kunnen het systeem versterken, de pensioenlasten eerlijker verdelen en het systeem transparanter maken terwijl de betaalbaarheid gegarandeerd wordt. We kunnen dus meteen ook de belangrijkste pijnpunten in het huidige systeem aanpakken. Daar is alleen een beetje politieke moed voor

nodig. Op die manier kan iedereen, ook de jongere generaties, op een duurzaam en correct pensioen rekenen.”

Onderaan de pagina met het vignet volgt eerst een **verplichte controlevraag** om na te gaan of de deelnemer het artikel wel grondig heeft kunnen lezen en of de experimentele stimulus dus correct werd toegediend:

1. Heb je het volledige artikel aandachtig kunnen lezen?

- ☐ Ja, zonder moeite
- ☐ Niet helemaal
- ☐ Nee

Opmerking: Selectie criterium. Deelnemers die het artikel niet volledig hebben gelezen, worden uitgesloten voor analyse.

Algemene opmerking i.v.m. met de verdere survey: Alle vragen worden bewust zo eenvoudig mogelijk gehouden, zowel wat betreft de taalkundige formulering als de hoeveelheid en complexiteit van de antwoordopties. Dit om drop-out en non-respons - vooral onder laagopgeleiden - zo veel mogelijk te beperken aangezien dit tot systematische bias kan leiden in de onderzoeksresultaten.

Vervolgens volgt een eerste reeks van 10 vragen die peilen naar het **vertrouwen** dat de deelnemer heeft **in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel** in zijn huidige vorm en die elk worden beantwoord met een score van 1 (helemaal niet akkoord) tot en met 10 (helemaal akkoord). Daarbij peilt elke vraag naar een andere dimensie van vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel. Bovendien wordt deze vraaggroep in LimeSurvey zo ingesteld dat alle vraagitems in een willekeurige volgorde worden getoond; om volgorde-effecten te vermijden.

De vragenreeks wordt voorafgegaan door de volgende korte tekst:

Geef aan in welke mate je akkoord gaat met de volgende uitspraken. 1 = helemaal niet eens, 10 = helemaal eens.

Over het algemeen...	Bevraagde dimensie: vertrouwen in...
2. ... twijfel ik eraan of het wettelijk pensioen alleen genoeg zal zijn om van te leven wanneer ik met pensioen ben.	Toereikendheid wettelijk pensioen
	Negatieve formulering

3. ... geloof ik dat jongere mensen zullen blijven bijdragen aan het pensioenstelsel, ook als ik met pensioen ben.	Duurzaamheid trilateraal generatiecontract
	Positieve formulering
4. ... heb ik het gevoel dat de overheid duidelijk en tijdig communiceert over of ze de pensioenen kan blijven betalen.	Gepercipieerde transparantie m.b.t. performantie pensioenstelsel
	Positieve formulering
5. ... betwijfel ik of ik later een eerlijk pensioen zal krijgen, dat past bij wat ik tijdens mijn werk aan pensioenbijdragen heb betaald.	Wederkerigheidsprincipe
	Negatieve formulering
6. ... vertrouw ik erop dat de pensioendiensten van de overheid het pensioen goed zullen blijven regelen.	Rechtmatig institutioneel beheer
	Positieve formulering
7. ... vertrouw ik erop dat de overheid de pensioenen zal kunnen blijven uitbetalen; ook wanneer ik op pensioen ga.	Financiële duurzaamheid
	Positieve formulering
8. ... heb ik het gevoel dat sommige beroepen of mensen met een bepaald inkomen oneerlijk behandeld worden in het pensioenstelsel, en dat dit in de toekomst niet zal veranderen.	Sociale rechtvaardigheid (sociale ongelijkheid)
	Negatieve formulering
9. ... vertrouw ik erop dat het pensioenstelsel goed zal worden aangepast wanneer onze samenleving verandert, zodat het systeem goed blijft werken.	Adaptiviteit (aan maatschappelijke en demografische evoluties)
	Positieve formulering
10. ... geloof ik dat het wettelijk pensioenstelsel in België een stabiele toekomst heeft.	Algemeen systeemvertrouwen
	Positieve formulering
11. ... ben ik bezorgd dat veranderingen aan het pensioenstelsel in de toekomst oneerlijk zullen zijn voor jongere of oudere mensen, in vergelijking met andere generaties.	Intergenerationele rechtvaardigheid
	Negatieve formulering

Van deze 10 items wordt een gemiddelde somschaal gemaakt door de scores van alle items op te tellen en te delen door het aantal items. Dit geeft de latente variabele ‘vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel’, die wordt weergegeven als een score op 10 punten, waarbij een hogere score meer vertrouwen in het wettelijk pensioenstelsel reflecteert.

Vervolgens volgt een tweede reeks van 10 vragen die peilt naar de mate waarin de deelnemer het **wettelijk pensioenstelsel** als fundament van het Belgisch pensioensysteem **steunt**. Ook hier wordt elke vraag beantwoord met een score van 1 (helemaal niet akkoord) tot en met 10 (helemaal akkoord), en be vraagt elk item een andere dimensie van steun voor het wettelijk pensioenstelsel. Ook hier wordt de vraagvolgorde automatisch gerandomiseerd door LimeSurvey.

De vragenreeks wordt voorafgegaan door de volgende korte tekst:

Geef aan in welke mate je akkoord gaat met de volgende uitspraken. 1 = helemaal niet eens, 10 = helemaal eens.

Over het algemeen en met het oog op de toekomst...	Bevraagde dimensie: steun op basis van...
12. ... vind ik niet dat het wettelijk pensioen moet blijven bestaan, ook al zijn er mensen die anders in de armoede zouden belanden. <i>(I: Sommige mensen hebben geen extra pensioen via hun werk of hebben weinig spaargeld. Voor hen is het wettelijk pensioen de enige manier om rond te komen als ze oud zijn.)</i>	Compassionele solidariteit
	Negatieve formulering
13. ... ben ik van mening dat het wettelijk pensioenstelsel een goede manier is om de pensioenen in België te regelen.	Normatieve voorkeur
	Positieve formulering
14. ... zie ik geen reden om het wettelijk pensioenstelsel te behouden voor toekomstige generaties. <i>(I: Met toekomstige generaties bedoelen we de kinderen van vandaag, die later ook aan het systeem zullen bijdragen en met pensioen zullen gaan.)</i>	Intergenerationele solidariteit (prospectief)
	Negatieve formulering
15. ... wil ik dat het wettelijk pensioen blijft bestaan, omdat ik denk dat ik er later zelf iets aan zal hebben.	Instrumentele solidariteit
	Positieve formulering
16. ... beschouw ik het wettelijk pensioen als een belangrijk deel van onze sociale bescherming. Het is een symbool dat we moeten beschermen tegen mensen die het willen afbreken. <i>(I: Met sociale bescherming bedoelen we hulp van de overheid, zoals pensioenen, werkloosheidsuitkeringen en gezondheidszorg.)</i>	Symbolische waarde / traditie
	Positieve formulering

17. ... zie ik geen reden om het wettelijk pensioen te behouden, zelfs als mensen waar ik om geef (zoals familieleden, vrienden en burens) er afhankelijk van zijn.	Empathische solidariteit
	Negatieve formulering
18. ... ben ik bereid om het wettelijk pensioen te verdedigen, bijvoorbeeld in gesprekken of door deel te nemen aan protesten.	Actieve steun
	Positieve formulering
19. ... vind ik dat het wettelijk pensioenstelsel moet blijven bestaan omdat het onze gezamenlijke verantwoordelijkheid als Belgen is om voor elkaar te zorgen.	Groepsgebonden solidariteit
	Positieve formulering
20. ... steun ik het wettelijk pensioenstelsel omdat de mensen die er vroeger al aan hebben bijgedragen recht hebben op het pensioen waarvoor ze hebben gewerkt.	Intergenerationele solidariteit (retrospectief)
	Positieve formulering
21. ... vind ik dat het wettelijk pensioenstelsel op termijn moet worden vervangen door een systeem waarin mensen meer zelf verantwoordelijk zijn voor het opbouwen van hun eigen pensioen. (I: In zo'n systeem spaart iedereen zelf voor zijn pensioen, bijvoorbeeld via een pensioenfonds dat belegt op de beurs. Je pensioen hangt dan af van hoeveel je zelf hebt gespaard en hoeveel winst dat fonds maakt.)	Algemene steun / wens tot behoud
	Negatieve formulering

Van deze 10 items zal een gemiddelde somschaal worden gemaakt door de scores van alle items op te tellen en te delen door het aantal items. Dit geeft de latente variabele 'steun voor het wettelijk pensioenstelsel', die wordt weergegeven als een score op 10 punten, waarbij een hogere score meer steun voor het wettelijk pensioenstelsel reflecteert.

Vervolgens volgt een reeks vragen die betrekking hebben op persoonlijke kenmerken waarvan geweten is dat ze kunnen samenhangen met vertrouwen en steun, alsook enkele vragen die noodzakelijk zijn voor het nagaan van de selectiecriteria. De vragenreeks begint eenvoudig (geslacht, leeftijd, ...) om de deelnemer een mentale pauze te gunnen na de meer belastende vragen die hieraan voorafgingen. Dit is een strategische keuze om drop-out tegen te gaan.

22. Wat is je geslacht?

- ☐ Vrouw
- ☐ Man

Opmerking: Controlevariabele. Deze vraag wordt in de analyse ook gebruikt voor het bepalen van de SES, in combinatie met vraagitems 31-35.

23. Wat is je leeftijd?

[cijfer ingeven]

Opmerking 1: selectie criterium (>17, <65) én controlevariabele

Opmerking 2: wordt nadien analytisch opgedeeld in dezelfde leeftijdscategorieën als de NN-studies (18-34, 35-49, 50-64).

24. Wat is het hoogste diploma dat je tot nu toe behaalde?

I: Kies het diploma van de opleiding die u volledig heeft afgerond.

- ☐ Ik heb geen diploma of heb enkel lager onderwijs gevolgd
- ☐ Diploma middelbaar onderwijs
- ☐ Diploma van een Bacheloropleiding (of gelijkwaardig)
- ☐ Diploma van een Masteropleiding (of gelijkwaardig) of hoger
- ☐ Ik weet het niet - 999
- ☐ Ik wens niet te antwoorden. - 777

Opmerking: controlevariabele

25. Ben je momenteel lid van één of meerdere van de volgende organisaties?

- ☐ Ja, ik ben lid van een vakbond.
- ☐ Ja, ik ben lid van een werkgeversorganisatie.
- ☐ Ja, ik ben lid van een organisatie voor zelfstandigen.
- ☐ Nee, ik ben geen lid van één van bovenstaande organisaties.
- ☐ Ik weet het niet - 999
- ☐ Ik wens niet te antwoorden. - 777

26. Waar woon je op dit moment meestal?

- ☐ In Vlaanderen
- ☐ In Wallonië
- ☐ In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
- ☐ Ik woon op dit moment vooral in het buitenland - 999

Opmerking 1: selectie criterium, maar kan ook gebruikt worden als bijkomende controlevariabele (want gekend verschil in politieke opinie tussen Vlaanderen en Wallonië)

Opmerking 2: Indien te weinig respondenten uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zal deze antwoordcategorie bij Wallonië gevoegd worden, aangezien politieke en sociaaleconomische attitudes van Brusselaars vaker aansluiten bij Wallonië dan bij Vlaanderen. Bovendien (en belangrijker) delen Brussel en Wallonië de Franstalige mediacontext.

27. Bouw je op dit moment, voltijds of deeltijds, pensioenrechten op via het werk of een uitkering?

Er zijn geen juiste of foute antwoorden. Kies gewoon wat het best bij jouw situatie past. Je antwoorden blijven volledig anoniem. Als je twijfelt, kies dan “ik weet het niet.”

- ☐ Ja, ik werk officieel als werknemer; ambtenaar, of als zelfstandige.
Je werkt met een officieel contract of je hebt een eigen zaak. Je betaalt dan sociale bijdragen voor je pensioen.
- ☐ Ja, ik krijg een uitkering die meetelt voor mijn pensioen.
Zoals een werkloosheidsuitkering, ziekte-uitkering, ouderschapsverlof,, zorgverlof, tijdskrediet, ... Deze periodes tellen (gedeeltelijk) mee voor je pensioen, ook al werk je nu niet.
- ☐ Nee, ik werk niet officieel, ontvang een leefloon of heb geen uitkering.
Deze periodes tellen meestal niet mee voor je pensioen.
- ☐ Nee, ik ben met pensioen of in een regeling zoals brugpensioen of SWT.
- ☐ Nee, ik ben student.
- ☐ Ik weet het niet - 999
- ☐ Ik wens niet te antwoorden - 777

Opmerking: Selectie criterium. Enkel mensen die op het moment van deelname persoonlijk betrokken zijn bij de pensioenopbouw, worden weerhouden. Ook “ik weet het niet” wordt uitgesloten van deelname.

28. In welk pensioenstelsel heb je tot nu toe het meeste pensioen opgebouwd?

Met andere woorden: via welk systeem heb je het langst gewerkt of uitkeringen gekregen die meetellen voor je pensioen? Kies de situatie die het best bij jou past.

- ☐ Als werknemer
Je werkte voornamelijk in loondienst, bijvoorbeeld in een bedrijf of organisatie.
- ☐ Als zelfstandige
Je werkte voornamelijk voor jezelf, met een eigen zaak of als freelancer.
- ☐ Als ambtenaar
Je werkte voornamelijk in het ambtenarenstatuut.
- ☐ Ik heb nog geen pensioen opgebouwd.
- ☐ Ik weet het niet.
- ☐ Ik wens niet te antwoorden.

Opmerking: Controlevariabele. Het is goed mogelijk dat er verschillen tussen vertrouwen en steun zullen zijn naargelang mensen geïnvesteerd hebben in verschillende pensioenstelsels. Er zijn immers

substantiële verschillen in rechtenopbouw en omvang van de pensioenuitkeringen. Wie nog geen pensioen heeft opgebouwd of “ik weet het niet” heeft geantwoord, wordt uitgesloten van deelname.

29. Heb je tijdens je loopbaan al minstens 6 maanden (voltijds of deeltijds) gewerkt als werknemer, zelfstandige of ambtenaar en dus sociale bijdragen betaald?

Kies de optie die het best bij jou past.

Sociale bijdragen zijn bedragen die automatisch van je loon worden afgehouden (of die je als zelfstandige zelf betaald). Ze gaan naar de sociale zekerheid en bepalen mee hoeveel pensioen je later zal krijgen.

Let op: *werk als student telt niet mee, want daar worden meestal geen volledige bijdragen op betaald.*

- ☐ Ja, al minstens 6 maanden.
- ☐ Minder dan 6 maanden.
- ☐ Ik weet het niet.
- ☐ Ik wens niet te antwoorden.

Opmerking: Selectie criterium dat aftoetst of er een minimale persoonlijke betrokkenheid is bij de pensioen kwestie aan de hand van of iemand al minstens 6 maanden sociale bijdragen van zijn/haar loon ziet gaan. Vooral van belang om jongeren die aan het begin van hun loopbaan staan op een betrouwbare manier te kunnen opnemen in de steekproef.

30. Spaar je op dit moment nog op een andere manier voor je pensioen, naast het wettelijk pensioen dat je opbouwt bij de overheid?

I: Duid alle antwoorden aan die van toepassing zijn op jouw situatie.

- ☐ Ja, via mijn werk.
Bijvoorbeeld via een groepsverzekering of een VAPZ (voor zelfstandigen). Je werkgever of jijzelf spaart dan extra voor je pensioen.
- ☐ Ja, via een persoonlijke regeling.
Bijvoorbeeld via een pensioenspaarplan of levensverzekering met pensioenopbouw bij je bank.
- ☐ Ja, ik spaar zelf voor mijn pensioen
Bijvoorbeeld door geld opzij te zetten op een spaarrekening, en/of door te beleggen in aandelen, fondsen of ETF's.
- ☐ Nee, ik spaar niet extra voor mijn pensioen.
- ☐ Ik weet het niet.
- ☐ Ik wens niet te antwoorden.

Opmerking 1: Controlevariabele. Deelnemers die een (omvangrijk) aanvullend pensioen hebben, zullen mogelijk minder persoonlijk belang hebben bij het in stand houden van het wettelijk pensioenstelsel. Voor analyse wordt deze variabele als volgt gehercodeerd naar de volgende polytome, categorische variabele:

- ⇒ 0: geen aanvullende pensioenopbouw
- ⇒ 1: enkel via werk, persoonlijke regeling of individueel sparen
- ⇒ 2: combinatie van 2 manieren
- ⇒ 3: combinatie van 3 manieren
- ⇒ 999: Onbekend (“ik weet het niet”) (+ 777 hoogstwaarschijnlijk)

Opmerking 2: Deze gehercodeerde variabele wordt ook gebruikt om de SES te bepalen (zie vraag 30-34).

Tenslotte komt er, als voorlaatste, een korte vragenreeks die gezamenlijk, en in combinatie met één eerder bevraagd item (24) peilt naar de **sociaaleconomische status (C)** van de deelnemer. Deze set vragen is geïnspireerd door de *Hollingshead Four Factor Index of Socioeconomic Status* (Hollingshead, 1975) en de methodologie van het *European Social Survey*, maar werd aangepast aan de hedendaagse, Belgische maatschappelijke context en het onderwerp van deze survey (pensioenen).

Vraag	Bevraagde SES-dimensie
25. Wat is het hoogste diploma dat je tot nu toe behaalde? (Werd al eerder bevraagd!) <i>I: Kies het diploma van de opleiding die u volledig heeft afgerond.</i> ☐ Ik heb geen diploma of heb enkel lager onderwijs gevolgd ☐ Diploma middelbaar onderwijs ☐ Diploma van een Bacheloropleiding (of gelijkwaardig) ☐ Diploma van een Masteropleiding (of gelijkwaardig) of hoger	Objectieve SES-indicator Opleidingsniveau
31. Wat is je huidige beroep? <i>I: Kies de antwoordgroep die het best past bij je huidige werk. De voorbeelden helpen om je om een passende keuze te maken.</i> ☐ Ik doe uitvoerend werk waarvoor geen specifieke opleiding of ervaring nodig is. <i>Vb.: schoonmaak, magazijnwerk, logistiek, landarbeid, fabrieksarbeid, zaalbediening (horeca), koerierdiensten, winkelbediende, ...</i>	Objectieve SES-indicator Arbeidscategorie Opmerking: volgens Cirino et al. (2002) is dit de belangrijkste maatstaf voor SES.

☐ Ik doe uitvoerend werk waarvoor specifieke opleiding of ervaring nodig is. <i>Vb.: vrachtwagenbestuurder, loodgieter, dakdekker, verzorgende, tuinaanlegger, schilder, schoonheidsspecialist, ...</i> ☐ Ik werk in administratie, verkoop of geef leiding aan uitvoerend werk. <i>Vb.: administratief medewerker, verkoper, ploegbaas, receptionist, medewerker callcenter, ...</i> ☐ Ik werk als zelfstandige in een uitvoerend, technisch, of commercieel beroep, <u>zonder hoger diploma</u>. <i>Vb.: kapper, kleermaker, loodgieter, schilder, winkeluitbater, hondentrimmer, tuinaanlegger, ... op zelfstandige basis.</i> ☐ Ik doe niet-leidinggevend werk waarvoor een diploma hoger onderwijs nodig is. <i>Vb.: verpleegkundige, leerkracht, maatschappelijk werker, boekhouder, IT-medewerker, ...</i> ☐ Ik heb een leidinggevende of coördinerende functie, waarvoor een diploma hoger onderwijs vereist is. <i>Vb.: teamleider, hoofdverpleegkundige, projectmanager, HR-verantwoordelijke, ...</i> ☐ Ik heb een hooggeschoold beroep of een leidinggevende functie met veel verantwoordelijkheid. <i>Vb.: Arts, ingenieur, notaris, consultant, manager van een groot bedrijf, architect, ...</i> ☐ Ik weet het niet. ☐ Ik wens niet te antwoorden. Opmerking: Geïnspireerd op het sociaal classificatieschema van J.H. Goldthorpe (Laermans, 2019, p. 66).	
---	--

32. Hoe zou je je huidige financiële situatie omschrijven? ☐ Ik kom heel moeilijk rond. ☐ Ik kom moeilijk rond. ☐ Ik kom redelijk rond. ☐ Ik kom makkelijk rond. ☐ Ik kom heel makkelijk rond. ☐ Ik weet het niet. ☐ Ik wens niet te antwoorden.	Subjectieve SES-indicator Ervaren financiële stress
33. Wat is je huidige woonsituatie? I: Kies de optie die het best aansluit bij jouw huidige situatie. ☐ Ik woon in een eigen huis, appartement of andere woonvorm waarvan ik (mede)eigenaar ben. <i>Vb.: eigen huis, appartement, cohousing met gedeeld eigendomsrecht – afbetaald of met hypotheek.</i> ☐ Ik huur een huis of appartement op de privémarkt. ☐ Ik huur een huis of appartement op de sociale huurmarkt. ☐ Ik woon in bij familie of vrienden. ☐ Ik woon in een studentenwoning of op kot. ☐ Ik woon in een collectieve woonvorm. <i>Vb.: begeleid wonen, woonzorgcentrum, ...</i> ☐ Ik heb tijdelijk geen vaste verblijfplaats. ☐ Ik weet het niet. ☐ Ik wens niet te antwoorden.	Objectieve SES-indicator Vermogenspositie / woonzekerheid

34. Wat is je maandelijks netto-inkomen ongeveer? <i>I: Je netto inkomen is het inkomen dat je overhoudt na aftrek van belastingen en sociale bijdragen.</i> <i>Kies de categorie die het best past.</i> ☐ Minder dan €1.500 ☐ €1.500 - €1.999 ☐ €2.000 - €2.499 ☐ € 2.500 - €2.999 ☐ €3.000 - €3.499 ☐ €3.500 - €3.999 ☐ €4.000 - €4.499 ☐ €4.500 of meer ☐ Ik weet het niet. ☐ Ik wens niet te antwoorden.	Objectieve SES-indicator Individueel inkomen Gezinsinkomen werd vermeden om 2 redenen: ⇒ Gezinsinkomen is moeilijker in te schatten door deelnemers; dus hoger risico op drop-out. ⇒ Pensioenen worden berekend o.b.v. individueel inkomen.
35. Heb je in het afgelopen jaar moeite gehad om onverwachte kosten te betalen? <i>I: Bijvoorbeeld €500 voor een dringende herstelling.</i> ☐ Ja, meerdere keren. ☐ Ja, één keer. ☐ Nee, nooit. ☐ Ik weet het niet. ☐ Ik wens niet te antwoorden.	Objectieve / subjectieve SES-indicator Financiële buffer

36. Als het over politiek gaat, gebruiken mensen vaak de termen “links” en “rechts”. Waar zou jij jezelf plaatsen op een schaal van 1 (links) tot 10 (rechts).

[Cijfer van 1 tot 10]

37. Hoe vaak kom je in aanraking met nieuwsberichtgeving over politiek, pensioenen of sociale zekerheid?

Bijvoorbeeld via nieuwsapps, kranten, televisie of via sociale media.

- ☐ Zelden tot nooit
- ☐ Af en toe (1 tot 2 keer per week)
- ☐ Regelmatig (3 tot 5 keer per week)
- ☐ Elke dag

Opmerking: Controlevariabele. Deze vraag peilt naar passief mediagebruik; en dus ook de mate waarin men wordt blootgesteld aan het onbetaalbaarheidsnarratief. Iemand die bijvoorbeeld dagelijks of meerdere keren per dag het nieuws volgt, krijgt waarschijnlijk elke onbetaalbaarheidsframing mee. Dit kan belangrijk zijn omwille van een verzadigingseffect: bij deze mensen zou een negatieve framing bijvoorbeeld minder effect kunnen hebben omdat hun perceptie van de realiteit niet veel slechter kan.

38. Hoeveel vertrouwen heb je in de informatie die je via nieuwsmedia ontvangt over de pensioenen en de sociale zekerheid?

- ☐ Volledig vertrouwen
- ☐ Veel vertrouwen
- ☐ Enig vertrouwen
- ☐ Weinig vertrouwen
- ☐ Helemaal geen vertrouwen

Na het beantwoorden van deze laatste vraag heeft de deelnemer de vragenlijst volledig ingevuld en wordt hij/zij naar het **afsluitscherm** begeleid, waar de volgende **debriefing** wordt getoond:

Bedankt voor het invullen van deze vragenlijst! Vooraleer u deze pagina verlaat, wensen wij nog enkele zaken te benadrukken:

*1. Het **krantenartikel** waarmee deze vragenlijst begon, **is volledig fictief** en werd door de onderzoekers zelf opgesteld aan de hand van bestaande cijfers en kennis over de Belgische bevolking en de evolutie van de pensioenuitgaven. Deze informatie is vrij terug te vinden via StatBel en de Studiecommissie voor de Vergrijzing. Ook het personage van Vincent De Clercq van de Studiecommissie is fictief.*

<https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking>

<https://hogeraadvanfinancien.be/nl/publication/jaarlyks-verslag-2024-studiecommissie-voor-de-vergrijzing>

2. Het klopt dat de vergrijzingsgolf het wettelijk pensioenstelsel structureel onder druk zet. Mits tijdige en structurele hervormingen, die het systeem aanpassen aan de huidige maatschappelijke noden, is een financieel duurzaam wettelijk pensioenstelsel echter haalbaar. Dit is de belangrijkste conclusie van het rapport van de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040, dat in 2014 werd voorgesteld.

<https://socialsecurity.belgium.be/nl/publicaties/een-sterk-en-betrouwbaar-sociaal-contract>

Bijlage B - Pretest vignetten

Deze bijlage omvat een verslag van de pretest van de vignetten, die tussen 21 en 28 juli 2025 werd afgenomen bij 32 deelnemers uit de omgeving van de onderzoeker.

Doel en onderzoeksopzet

Doel experiment: testen van de invloed van de variërende valentie van de berichtgeving van een economisch geframed onbetaalbaarheidsnarratief m.b.t. de wettelijke pensioenen.

- ⇒ Vignetsurvey met 1 dimensie: valentie van de berichtgeving
- ⇒ 3 valentiecategorieën: negatieve, neutrale en positieve valentie

Verschilt het effect van de vignetten zoals bedoeld?

Steekproeftrekking en vignettoewijzing: de pretest werd uitgevoerd van 21 tot en met 28 juli 2025 door middel van een gelegenheidssteekproef bij 32 deelnemers uit de omgeving van de onderzoeker (RR= 65.6%).

De pretest werd uitgevoerd via LimeSurvey. Omdat automatische randomisatie van de vignetten technisch niet mogelijk was, werd de conditietoewijzing als volgt uitgevoerd: er werden 3 aparte vragenlijsten ontworpen in LimeSurvey; één voor elke experimentele conditie. Vervolgens werden alle potentiële deelnemers alfabetisch opgelijst in een Excel-document volgens achternaam, waarna de experimentele condities systematisch werden toegewezen door de condities afwisselend toe te wijzen. Bijvoorbeeld:

- Respondent 1 = conditie 1
- Respondent 2 = conditie 2
- Respondent 3 = conditie 3
- Respondent 4 = conditie 1
- Respondent 5 = conditie 2
- ...

Op deze manier werd ook clustering van vignetcondities binnen gezinnen (waar maatschappelijke indrukken kunnen samenhangen) tegengegaan. Tenslotte kregen alle deelnemers die aan een bepaalde conditiegroep waren toegewezen een e-mail van de onderzoeker met daarin de link naar één van de drie LimeSurvey-vragenlijsten.

Vignetten:

Onderstaande vignetten werden in deze pretest getest. Elk vignet werd voorafgegaan door een instructie.

Vignet met neutrale valentie:

Lees onderstaand krantenartikel aandachtig. Na het lezen zullen we je enkele vragen stellen over de inhoud.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Jeroen Mees van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. “Het is tijd om na te denken over hoe we die lasten op een eerlijke manier gaan verdelen,” aldus Jeroen Mees. Het rapport doet geen aanbevelingen over mogelijke beleidsmaatregelen.

- Bart Vandermeewen

Vignet met negatieve valentie:

Lees onderstaand krantenartikel aandachtig. Na het lezen zullen we je enkele vragen stellen over de inhoud.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Jeroen Mees van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, maken de projecties duidelijk dat, als er geen ingrijpende hervormingen komen, de pensioenuitgaven in de komende decennia fors zullen toenemen terwijl er steeds minder werkenden zullen zijn om deze kosten te dragen. “Die evolutie roept niet alleen vragen op over de financiële houdbaarheid van het systeem, maar ook over de billijkheid ervan,” aldus Mees. “Vooral jongere generaties dreigen zo een steeds groter deel van hun inkomen te moeten afstaan aan een systeem waar ze later zelf mogelijk niet meer op zullen kunnen rekenen.”

- Bart Vandermeewen

Vignet met positieve valentie:

Lees onderstaand krantenartikel aandachtig. Na het lezen zullen we je enkele vragen stellen over de inhoud.

Pensioenuitgaven blijven stijgen: “Vergrijzing zet systeem structureel onder druk”

De Belgische pensioenuitgaven zullen ook in de komende decennia blijven toenemen als gevolg van de vergrijzing. Dat blijkt uit het jongste rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing. In haar rapport maakt de commissie een projectie van de pensioenuitgaven op basis van de verwachte bevolkingsevoluties. Door de vergrijzing en de lage geboortecijfers zal de betaalbaarheid van de Belgische pensioenen naar verwachting structureel steeds meer onder druk komen te staan.

In 2024 bedroeg de gemiddelde levensverwachting 82,4 jaar en volgens de projecties zal die levensverwachting verder oplopen tot bijna 89 jaar in 2070. In combinatie met de lage geboortecijfers zorgt dit op de lange termijn voor een toename van het aantal ouderen in de bevolking in vergelijking met het aantal beroepsactieven, en dat heeft directe gevolgen voor de financiering van de pensioenen.

Veel heeft te maken met de manier waarop de pensioenen in België worden gefinancierd via het zogenaamde repartitiestelsel. De sociale bijdragen van de huidige werkende bevolking worden meteen gebruikt om de pensioenen van de huidige gepensioneerden uit te betalen. In België wordt er dus niet individueel gespaard voor een eigen pensioenkapitaal, zoals in sommige andere landen het geval is.

“Op zich is daar niets mis mee,” zo benadrukt Jeroen Mees van de Studiecommissie. “Elk pensioensysteem, of het nu gefinancierd wordt door repartitie of door middel van kapitalisatie, heeft zijn voor- en nadelen. Een voordeel van het repartitiestelsel is dat het systeem niet onderhevig is aan beursfluctuaties, zoals in andere pensioensystemen soms wel het geval is. Je zal maar met pensioen moeten op het moment dat de beurs crasht. De keerzijde van de medaille is dat het repartitiesysteem gevoelig is voor verschuivingen in de bevolkingssamenstelling, zoals de vergrijzingsgolf waar we momenteel mee te maken hebben. En aangezien die evolutie zich in de komende decennia zal blijven voltrekken, zet dat het systeem structureel onder druk.”

Volgens de projecties van de Studiecommissie zullen de pensioenuitgaven verder stijgen van 11,2% van het BBP in 2024 tot 13,7% in 2070. Ondertussen zullen er wel steeds minder werkenden zijn om die stijgende pensioenlasten te dragen. Hoewel het rapport zich beperkt tot een louter cijfermatige analyse van de demografische vooruitzichten en hun verwachte impact op de Belgische pensioenen, biedt het rapport ook perspectief: de pensioenkosten kunnen immers beheersbaar en evenwichtig blijven als er tijdig en grondig genoeg wordt ingegrepen. “In die zin staan we wat de pensioenen betreft voor de opportuniteit van de eeuw,” aldus Mees. “Het systeem is aan vernieuwing toe, want uiteindelijk werd het ontworpen voor de Belgische samenleving van vlak na de tweede wereldoorlog, die intussen toch zeer sterk verschilt van de onze.” Structurele hervormingen kunnen het systeem versterken, de pensioenlasten eerlijker verdelen en het systeem transparanter maken terwijl de betaalbaarheid gegarandeerd wordt. We kunnen dus meteen ook de belangrijkste pijnpunten in het huidige systeem aanpakken. Daar is alleen een beetje politieke moed voor

nodig. Op die manier kan iedereen, ook de jongere generaties, op een duurzaam en correct pensioen rekenen.”

- Bart Vandermeewen

Structuur en surveyvragen pretest

Na een korte welkomsttekst, waarin de deelnemer wordt bedankt voor zijn medewerking, wordt de deelnemer begeleid naar de eerste pagina van de survey, waar het vignet en de bijhorende instructie wordt getoond. Vervolgens wordt aan de respondent gevraagd om de volgende 8 vragen te beantwoorden:

1. Heb je het volledige artikel vlot kunnen lezen?

- ☐ Ja, zonder moeite
- ☐ Ja, maar ik verloor af en toe de aandacht
- ☐ Nee

Doel: test leesbaarheid, cognitieve belasting en dus of de experimentele stimulus op betrouwbare wijze kan worden toegediend.

2. Hoe waarschijnlijk acht je het dat dit een reëel krantenartikel is?

- ☐ Waarschijnlijk
- ☐ Eerder waarschijnlijk
- ☐ Noch waarschijnlijk, noch onwaarschijnlijk
- ☐ Eerder onwaarschijnlijk
- ☐ Onwaarschijnlijk

Doel: test ecologische validiteit; meet geloofwaardigheid en realisme van het vignet.

3. Hoe zou je de algemene toon van het artikel omschrijven?

- ☐ Positief
- ☐ Eerder positief
- ☐ Neutraal
- ☐ Eerder negatief
- ☐ Negatief

Doel: interne validiteit nagaan door waargenomen valentie van het vignet af te toetsen

4. Welke gevoelens riep het artikel bij je op? (korte, open vraag)

Doel: Inschatting interne validiteit door nagaan emotionele impact valentie en inhoudelijke interpretatie van het artikel

5. In welke mate vond je het artikel alarmerend?

- ☐ Alarmerend
- ☐ Eerder alarmerend
- ☐ Noch alarmerend, noch geruststellend
- ☐ Eerder geruststellend
- ☐ Geruststellend

Doel: nagaan interne validiteit vignet door nagaan van ervaren validiteit in termen van emotionele lading (in termen van angst en onzekerheid)

6. Wat was volgens jou de belangrijkste boodschap van het artikel? (Open vraag)

Doel: inhoudelijke interpretatie; wordt de kernboodschap van de getoonde valentie correct opgepikt?

7. Hoe werd de toekomst van de wettelijke pensioenen volgens jou voorgesteld in dit artikel?

- ☐ Sombor
- ☐ Eerder somber
- ☐ Neutraal
- ☐ Eerder hoopvol
- ☐ Hoopvol

Doel: Interne validiteit vignetten: waargenomen toekomstbeeld

8. Heb je nog tips in verband met de formulering van het artikel? Was er iets onduidelijk, verwarrend, of opvallend aan het artikel? (Open vraag)

Doel: algemene feedback om onduidelijkheden, stijlproblemen, framing- en schrijffouten, ... op te sporen.

Resultaten

Gesloten vragen

De resultaten van de gesloten surveyvragen van de pretest worden weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel B1: Resultaten pretest vignetten

		Negatief vignet <i>7 respondenten</i>	Neutraal vignet <i>9 respondenten</i>	Positief vignet <i>5 respondenten</i>
Vraag 1 Artikel vlot kunnen lezen?	<i>Ja</i>	85.7%	77.8%	100.0%
	<i>Nee</i>	14.3%	22.2%	0.0%
Vraag 2 Geloofwaardig krantenartikel?	<i>Waarschijnlijk</i>	71.4%	88.9%	80.0%
	<i>Noch waarschijnlijk, noch onwaarschijnlijk</i>	14.3%	11.1%	0.0%
	<i>Onwaarschijnlijk</i>	14.3%	0.0%	20.0%

Vraag 3 Ervaren valentie van het artikel?	<i>Positief</i>	0.0%	22.2%	60.0%
	<i>Neutraal</i>	42.9%	33.3%	40.0%
	<i>Negatief</i>	57.1%	44.4%	0.0%
Vraag 5 Alarmerend?	<i>Alarmerend</i>	14.3%	0.0%	0.0%
	<i>Eerder alarmerend</i>	85.7%	88.9%	0.0%
	<i>Noch alarmerend, noch geruststellend</i>	0.0%	11.1%	40.0%
	<i>Eerder geruststellend</i>	0.0%	0.0%	60.0%
	<i>Geruststellend</i>	0.0%	0.0%	0.0%
Vraag 7 Indruk toekomst wettelijk pensioenstelsel?	<i>Somber</i>	57.1%	0.0%	0.0%
	<i>Eerder somber</i>	42.9%	55.6%	60.0%
	<i>Neutraal</i>	0.0%	44.4%	20.0%
	<i>Eerder hoopvol</i>	0.0%	0.0%	20.0%
	<i>Hoopvol</i>	0.0%	0.0%	0.0%

Uit de resultaten blijkt eerst en vooral dat de drie vignetten over het algemeen als vlot leesbaar ([77.8 - 100.0%]) en geloofwaardig ([71.4 - 88.9%]) werden ervaren.

Wat betreft de ervaren valentie van het artikel (vraag 3), blijkt de manipulatie over het algemeen geslaagd te zijn: het negatieve vignet werd door 57.1% van de respondenten als negatief ervaren, terwijl het positieve vignet door 60.0% als positief werd beoordeeld. In geen enkel geval werd een negatief vignet als positief of een positief vignet als negatief ervaren. Bij het neutrale vignet zien we een beeld dat iets meer gespreid is: 33.3% herkent inderdaad de beoogde neutrale toon van het vignet, maar 44.4% en 22.2% van de respondenten meent respectievelijk een negatieve of een positieve toon in het artikel te ontwaren. Op zich is het niet verontrustend om meer spreiding te zien in het neutrale vignet, maar het is enigszins verrassend dat de modus hier (net) niet in de neutrale, maar in de negatieve categorie ligt. Er is echter een aannemelijke verklaring die deze onverwachte scheefstand kan verklaren: gezinsleden die een verschillend vignet kregen, hebben mogelijk elkaar beïnvloed. De onderzoeker heeft weet van minstens één zulk incident, waarbij een respondent met een neutraal vignet later rapporteerde in diens keuze op deze vraag te zijn beïnvloed door een gezinslid met een negatief vignet. Dit ene incident zou, door het lage aantal respondenten, meteen ook de volledige scheefstand kunnen verklaren. De nieuwe verdeling van het neutrale vignet zou dan als volgt zijn: negatief: 33.3% ; neutraal: 44.4% ; positief: 22.2%.

Bij de twee laatste vragen, die respectievelijk peilen naar het emotionele effect van de manipulatie (vraag 5) en de invloed van het vignet op het toekomstbeeld van de respondent (vraag 7), zien we een opvallend patroon in de spreiding van de effecten van de vignetten: er blijkt - over alle vignetten heen -

een lichte scheefstand naar een negatief effect te zijn op de beoordeling van de respondent over het wettelijk pensioenstelsel. Zo zien we bij vraag 5 dat, hoewel alle respondenten van het negatieve vignet dit als (eerder) alarmerend hebben ervaren, slechts 60.0% van de deelnemers van het positieve vignet aangaf een geruststellend effect te ervaren, terwijl 40.0% aangaf emotioneel geen effect gewaar te worden. Ook bij het neutraal vignet is diezelfde neiging naar een negatief emotioneel effect duidelijk: slechts 11.1% ervaart het vignet als emotioneel neutraal, terwijl 88.9% aangeeft dat het artikel een eerder alarmerende toon heeft. Bij vraag 7 zien we eveneens dat de respondenten - over alle experimentele condities heen - een negatievere inschatting maken van de toekomst van het wettelijk pensioenstelsel dan we op basis van de resultaten van vraag 3 zouden verwachten. Zo beoordeelden alle deelnemers in de negatieve conditie de toekomst van het wettelijk pensioenstelsel als (eerder) somber. In de neutrale conditie zien we een duidelijke verschuiving van deze inschatting naar het centrum, waarbij 55.6% de toekomst als eerder somber inschat, terwijl 44.4% aangeeft de toekomst van het wettelijk pensioenstelsel noch als somber, noch als hoopvol te beschouwen. In de positieve conditie geeft echter slechts 20.0% aan de toekomst van het wettelijk pensioenstelsel als eerder hoopvol te zien, terwijl maar liefst 60.0% nog steeds aangeeft een sombere kijk op die toekomst te hebben.

Er zijn twee factoren die deze scheefstand bij de effecten van de vignetten zouden kunnen verklaren:

- 1) Het algemene deel van de vignetten, dat ook een beknopt overzicht geeft van de huidige stand van zaken m.b.t. de houdbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel, heeft onvermijdelijk een negatieve connotatie omdat de huidige toestand van het wettelijk pensioenstelsel nu eenmaal moeilijk is. Dit stuk is evenwel noodzakelijk om kennisverschillen inzake het Belgisch wettelijk pensioenstelsel te remediëren;
- 2) Het onbetaalbaarheidsnarratief wordt al herhaald sinds het einde van de jaren 1980, wat er vermoedelijk voor kan zorgen dat respondenten standaard een negatievere kijk hebben op het wettelijk pensioenstelsel.

Het is echter onmogelijk om hier zekerheid over te hebben.

Ondanks de besproken scheefstand in het effect van de vignetten, zien we dat de effecten die de vignetten sorteren duidelijk en zoals gewenst verschillen tussen de condities. Daarom kunnen we concluderen dat de vignetten er over het algemeen voldoende goed in slagen om de beoogde valentie van de berichtgeving over te brengen. De scheefstand naar de negatieve pool die we in vraag 5 en 7 observeren is immers systematisch. Bovendien zouden aanpassingen aan de vignetten om die scheefstand op te lossen (door ze positiever te maken) geen correct beeld van de realiteit meer weergeven. Daarom kiezen we ervoor om de vignetten in hun huidige vorm te behouden.

Open vragen

Vraag 4, 6 en 8 waren open vragen die werden geanalyseerd aan de hand van een kwantitatieve inhoudsanalyse. Uit elk antwoord werden de hoofdthema's afgeleid. Vervolgens werd overkoepelend gekeken welke thema's gemeenschappelijk waren en werden deze geteld. Het resultaat kan u hieronder terugvinden.

Vraag 4:

- (neutraal): bezorgdheid (6), frustratie over gebrek aan oplossingen (1), geen specifieke gevoelens (1)
- (negatief): bezorgdheid (3), machteloosheid (2), onrechtvaardigheid (2), individueel pensioensparen is voor de jongere generaties noodzakelijk als failsafe (1)
- (positief): bezorgdheid (1), hoop/geruststelling (2), geen specifieke gevoelens (2), realisme (1)

Vraag 6:

- (neutraal): nood aan hervormingen (9)
- (negatief): nood aan hervormingen is groot (4), sombere toekomst voor het wettelijk pensioenstelsel (3)
- (positief): systeem is aan vernieuwing toe (3), oplossingen zijn mogelijk (2), individueel pensioensparen is voor de jongere generaties noodzakelijk als failsafe (1)

Vraag 8:

- (neutraal): geen bijzonderheden (4), gebrek aan concrete oplossingen in het artikel (2), feitelijke en neutrale toon (1)
- (negatief): herhaling van boodschap die al vaak is herhaald in de media (2), geen bijzonderheden (1), gebrek aan concrete oplossingen in het artikel (1), vraag om verduidelijking van bepaalde cijfers (1), commentaar op de overheid (1)
- (positief): geen bijzonderheden (2); onduidelijk over concrete structurele hervormingen (2); meer toelichting bij begrippen in het artikel (1)

Op basis van deze en andere, mondelinge feedback werden de vignetten vervolgens licht aangepast; voornamelijk in taalgebruik en vorm. De algemene functies van de vignetten, alsook de valentie en informatie in de artikels, bleven echter behouden.

Bijlage C - Overzicht deelnemerrecruterings

Deze bijlage omvat een overzicht van alle acties en communicatiestrategieën die werden ondernomen om deelnemers te bereiken voor de vragenlijsten.

Idealiter werden de vragenlijsten verspreid via de volgende organisaties, die in de periode juli-augustus 2025 allen een verzoek ontvingen van de onderzoeker om mee te werken aan de deelnemer rekrutering:

- Vakbondsorganisaties: ABVV/FGTB, ACV/CSC, en ACLVB/CGSLB
- Werkgeversorganisaties: VBO, Unizo
- KU Leuven

Uiteindelijk konden enkel ABVV/FGTB en ACV/CSC hun medewerking verlenen aan het onderzoek. Dit werd nog aangevuld met de hulp van professor Wim van Lancker, die via LinkedIn zijn professioneel netwerk aansprak om de vragenlijst te helpen verspreiden.

Omdat elke organisatie zijn leden het beste kent en omdat de uitnodigingen naar de vragenlijsten dienen te passen in de bestaande communicatiestrategieën van de organisaties/personen, werd iedere actor voorzien van enkele standaardberichten, opgesteld door de onderzoeker, die als voorbeeld konden dienen voor het opstellen van de uitnodigingen. Verder was elke actor volledig vrij in de keuze van het te gebruiken medium (bv. pushmail, sociale media) voor de verspreiding van de uitnodigingen, evenals voor de vorm en lay-out van de berichtgeving.

Het volgende communicatieplan werd grofweg door alle actoren aangehouden:

- 1 september: eerste uitnodiging
- 1 oktober: eerste reminder
- 10 - 12 oktober: tweede en laatste reminder

Hieronder kan u - per actor - een chronologisch overzicht terugvinden van alle berichten waarlangs deelnemers in contact konden komen met de vragenlijst.

1. Via de vakbondsorganisaties

1.1 ABVV nationaal / FGTB national

ABVV/FGTB opteerde ervoor om de uitnodigingen naar de vragenlijsten te verspreiden via hun sociale mediakanalen; meerbepaald via hun Instagram- en Facebookprofielen.

1 september 2025

Via Facebook:

ABVV · Volgen
1 september · 🌐

PENSIOENEN // De KU Leuven voert onderzoek naar hoe werkende Belgen kijken naar het wettelijk pensioensysteem. Vul jij ook de enquête in? Het neemt slechts enkele minuutjes tijd in beslag en jouw antwoorden zijn van groot belang.
👉 <https://survey.kuleuven.cloud/825963?lang=nl> ✓

31 🗳️ 44 opmerkingen 15 keer gedeeld

👍 Leuk 💬 Opmerking plaatsen ➦ Delen

FGTB ·
1 september · 🌐

PENSIONS // L'Université de Louvain (KU Leuven) réalise actuellement une enquête sur la manière dont les travailleurs et travailleuses belges perçoivent le système de p... [Meer weergeven](#)

Vertaling bekijken

68 🗳️ 12 opmerkingen 60 keer gedeeld

👍 Leuk 💬 Opmerking plaatsen ➦ Delen

Via Instagram:

vakbond.abvv PENSIOENEN // De KU Leuven voert onderzoek naar hoe werkende Belgen kijken naar het wettelijk pensioensysteem. Vul jij ook de enquête in? Het neemt slechts enkele minuutjes tijd in beslag en jouw antwoorden zijn van groot belang.

survey.kuleuven.cloud/825963?lang=nl of via de link in bio!

5 w.

syndicatfgtb PENSIONS // L'Université de Louvain (KU Leuven) réalise actuellement une enquête sur la manière dont les travailleurs et travailleuses belges perçoivent le système de pension légal. Souhaitez-vous y participer ? Cela ne prendra que quelques minutes et vos réponses sont d'une grande importance.

survey.kuleuven.cloud/633718?lang=fr ou lien en bio.

5 w. Vertaling weergeven

1 oktober 2025

Opmerking: Deze posts werden mogelijk enigzins verdukt door parallelle berichtgeving van ABVV/FTGB die dag rond oproepen voor de nationale staking en oproepen tot actie gerelateerd aan de onderschepping van de Global Sumud Flotilla.

Via Facebook:

Via Instagram:

 vakbond.abvv PENSIOENEN // De KU Leuven voert onderzoek naar hoe werkende Belgen kijken naar het wettelijk pensioensysteem. Vul jij ook de enquête in? Het neemt slechts enkele minuutjes tijd in beslag en jouw antwoorden zijn van groot belang.
👉 <https://survey.kuleuven.cloud/825963?lang=nl>
6 d.

 syndicatfgtb PENSIONS // L'Université de Louvain (KU Leuven) réalise actuellement une enquête sur la manière dont les travailleurs et travailleuses belges perçoivent le système de pension légale. Souhaitez-vous y participer ? Cela ne prendra que quelques minutes et vos réponses sont d'une grande importance.
👉 <https://survey.kuleuven.cloud/633718?lang=fr>
6 d. Vertaling weergeven

10 - 12 oktober 2025

Omdat ABVV mee zijn schouders zette onder de nationale betoging van 14 oktober en hier al zijn communicatiekanalen voor nodig had, kon deze laatste reminder niet worden verzonden.

1.2. ACV Antwerpen

ACV Antwerpen opteerde voor een combinatie van verschillende mediums, waaronder pushmails, nieuwsitems op de website en posts op sociale media.

1 september 2025

Op maandag 1 september verstuurde ACV Antwerpen een pushmail naar 174.403 leden.

Warme oproep om deel te nemen aan een KUL-onderzoek!

Pensioenen in de toekomst?

Beste [REDACTED]

Op 31 januari 2025, bereikte de Arizona-coalitie een regeerakkoord dat de basis legde voor ingrijpende pensioenhervormingen in België. Het pensioendebat duikt steeds vaker op in het nieuws: werken tot 67 jaar, afschaffen of verstrengen van het vervroegd pensioen, de impact van de vergrijzing, ... Bij veel werknemers groeien de twijfels én vragen.

Ook bij de KU Leuven heeft men dit gemerkt. Op dit moment wordt daar een onderzoek uitgevoerd waarbij men zicht probeert te krijgen op hoe werkende Belgen naar de pensioenen kijken.

Hieronder kan je deelnemen aan dit onderzoek door het invullen van de vragenlijst (zie de blauwe link).

Onderwerp: Wat denk jij over de toekomst van onze pensioenen? - slechts 15 minuten van je tijd!

Hallo,

Ik ben Jessica Steenacker, masterstudent Sociologie aan de KU Leuven. Voor mijn masterproef onderzoek ik hoe werkenden in België denken over het wettelijk pensioen - het pensioen dat je opbouwt door te werken. Wil je je steentje bijdragen? Vul dan deze **korte, anonieme vragenlijst** in via **volgende link**:

<https://survey.kuleuven.cloud/825963?lang=nl>

Waarom meedoen?

- * Je helpt mee aan onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek
- * Je draagt bij aan inzichten over de pensioenen in België
- * Jouw deelname maakt écht verschil!
- * Het kost je slecht een kwartiertje van je tijd!

De vragenlijst is beschikbaar tot en met 15 oktober 2025, dus wacht niet te lang!

Alvast hartelijk bedankt voor je tijd en bijdrage.

Met vriendelijke groet,

Jessica Steenacker - Master Sociologie - Faculteit Sociale Wetenschappen - KU Leuven

Meer info over jouw pensioen: [ACV](#) | [Werken in de privésector](#) | [Pensioen](#)

PENSIOENEN? →

Deze mail werd verstuurd naar [REDACTED]

Op de pagina [communicatievoorkeuren](#) kun je je e-mailvoorkeuren wijzigen en/of je uitschrijven.

© 2025 ACV Nationaal, Haachtsesteenweg 579 - 1030 Schaarbeek

3 september 2025

Op woensdag 3 september 2025 publiceerde ACV Antwerpen het volgende nieuwsbericht op haar website:

3-9-2025

Doe mee aan de KUL-bevraging rond het thema 'Pensioenen'!

Op 31 januari 2025, bereikte de Arizona-coalitie een regeerakkoord dat de basis legde voor ingrijpende pensioenhervormingen in België. Het pensioendebat duikt steeds vaker op in het nieuws: werken tot 67 jaar, afschaffen of verstrengen van het vervroegd pensioen, de impact van de vergrijzing, ... Bij veel werknemers groeien de twijfels én vragen.

Ook bij de KU Leuven heeft men dit gemerkt. Op dit moment wordt daar een onderzoek uitgevoerd waarbij men zicht probeert te krijgen op hoe werkende Belgen naar de pensioenen kijken.

Hieronder kan je deelnemen aan dit onderzoek door het invullen van de vragenlijst (zie hieronder de link).

Onderwerp. Wat denk jij over de toekomst van onze pensioenen? - slechts 15 minuten van je tijd!

Hallo,

Ik ben Jessica Steenacker, masterstudent Sociologie aan de KU Leuven. Voor mijn masterproef onderzoek ik hoe werkenden in België denken over het wettelijk pensioen - het pensioen dat je opbouwt door te werken. Wil je je steentje bijdragen? Vul dan deze korte, anonieme vragenlijst in via volgende link:

[Link naar de bevraging!](#)

Waarom meedoen?

- * Je helpt mee aan onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek
- * Je draagt bij aan inzichten over de pensioenen in België
- * Jouw deelname maakt écht verschil!
- * Het kost je slechts een kwartiertje van je tijd!

De vragenlijst is beschikbaar tot en met 15 oktober 2025, dus wacht niet te lang!

Alvast hartelijk bedankt voor je tijd en bijdrage.

Met vriendelijke groet,
Jessica Steenacker - Master Sociologie - Faculteit Sociale Wetenschappen - KU Leuven

Meer info over jouw pensioen: <https://www.hietacv.be/je-rechten/werken-in-de-privé-sector/pensioen>

ACV | Werken in de privésector | Pensioen

<https://www.hetacv.be/acv-antwerpen/actualiteit/2025/09/03/doe-mee-aan-de-kul-bevraging-rond-het-thema-'pensioenen'!>

6 oktober 2025

Op maandag 6 oktober werd binnen ACV Antwerpen een intern bericht rondgestuurd met de vraag om de link naar de vragenlijst onder de aandacht te brengen tijdens militantenvormingen. ACV Antwerpen onderhoudt contact met enkele duizenden militanten.

Daarnaast plaatste ACV Antwerpen de volgende reminder op haar Facebook-profielpagina:

 ACV provincie Antwerpen · Volgen
6 oktober om 16:58 · 🌐

Op 31 januari 2025, bereikte de Arizona-coalitie een regeerakkoord dat de basis legde voor ingrijpende pensioenhervormingen in België. Het pensioendebat duikt steeds vaker op in het nieuws: werken tot 67 jaar, afschaffen of verstrengen van het vervroegd pensioen, de impact van de vergrijzing. ... Bij veel werknemers groeien de twijfels én vragen.

Ook bij de KU Leuven heeft men dit gemerkt. Op dit moment wordt daar een onderzoek uitgevoerd waarbij men zicht probeert te krijgen op hoe werkende Belgen naar de pensioenen kijken.

Hieronder kan je deelnemen aan dit onderzoek door het invullen van de vragenlijst (zie de blauwe link).

Onderwerp: Wat denk jij over de toekomst van onze pensioenen? - slechts 15 minuten van je tijd!

Hallo,

Ik ben Jessica Steenacker, masterstudent Sociologie aan de KU Leuven. Voor mijn masterproef onderzoek ik hoe werkenden in België denken over het wettelijk pensioen - het pensioen dat je opbouwt door te werken. Wil je je steentje bijdragen? Vul dan deze korte, anonieme vragenlijst in via volgende link:

<https://survey.kuleuven.cloud/825963?lang=nl> ✓

Waarom meedoen?

- * Je helpt mee aan onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek
- * Je draagt bij aan inzichten over de pensioenen in België
- * Jouw deelname maakt écht verschil!
- * Het kost je slecht een kwartiertje van je tijd!

De vragenlijst is beschikbaar tot en met 15 oktober 2025, dus wacht niet te lang!

Alvast hartelijk bedankt voor je tijd en bijdrage.

Met vriendelijke groet,
Jessica Steenacker - Master Sociologie - Faculteit Sociale Wetenschappen - KU Leuven

Meer info over jouw pensioen: ACV | Werken in de privésector | Pensioen
<https://www.hetacv.be/.../werken-in-.../pensioen/rustpensioen> ✓

 ACV | Pensioenstelsels en pensioenregelingen

👤 Jij, Marc Steenacker, Nadine Vermeren en 1 andere persoon

 Leuk

 Opmerking plaatsen

 Delen

1.3. CSC national

12 september 2025

Op 12 september werd een uitnodiging gepubliceerd in het papieren CSC-magazine *L'Info*, met een bereik van ongeveer 200.000 Franstalige CSC-leden:

Que pensez-vous de l'avenir de nos pensions?

La CSC vous invite à participer à une enquête sur le système de pension légale en Belgique. | D.Mo. |

Le questionnaire auquel la CSC vous invite à répondre fait partie d'une recherche académique menée dans le cadre d'un mémoire de master en sociologie à la KU Leuven. L'objectif de cette étude est de mieux comprendre les attitudes des Belges à l'égard du système de pension légale.

L'enquête se compose de la lecture d'un court article de presse concernant le système de pension légale belge, suivi d'une série de questions concernant votre opinion personnelle sur l'un ou l'autre point à propos de ce sujet. Remplir l'ensemble du questionnaire prend environ 15 minutes.

Votre participation à cette étude est entièrement anonyme. Vous pouvez arrêter le ques-

tionnaire à tout moment, sans devoir fournir de justification et sans aucune conséquence négative.

Enquête accessible jusqu'au 15 octobre 2025 sur <https://bit.ly/enquete-pension>

6 | **L'Info n°15**
12 septembre 2025

2. Via het LinkedIn-profiel van prof. Wim Van Lancker

1 september

Op maandag 1 september publiceerde prof. Wim Van Lancker de link naar de Nederlandstalige versie van de vragenlijst op zijn LinkedIn-profielpagina.

3. De sneeuwbalsteekproef

Op 11 september 2025 werden onderstaande kettingmails opgestart door ze te verzenden naar 74 personen uit het sociaal netwerk van de onderzoeker. Contactpersonen die aangaven contact te onderhouden met Franstalige Belgen, kregen ook de Franstalige versie van de e-mail doorgestuurd.

Nederlandstalige versie

Onderwerp: Hoe denk jij over de toekomst van onze pensioenen? / Que pensez-vous de l'avenir de nos pensions ?

Nederlands (Français ci-dessous)

Hallo,

Ik ben Jessica Steenacker, masterstudent Sociologie aan de KU Leuven. Voor mijn masterproef onderzoek ik hoe werkenden in België denken over het wettelijk pensioen - het pensioen dat je opbouwt door te werken.

Wil je me helpen? Vul dan deze [korte, anonieme vragenlijst](#) in. Het duurt slechts 15 minuten.

Waarom deelnemen?

- ✓ Je helpt mee aan onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek
- ✓ Je draagt bij aan inzichten over de pensioenen in België
- ✓ Jouw deelname maakt écht het verschil
- ✓ Het kost je slechts een kwartiertje

De vragenlijst loopt nog tot en met **15 oktober 2025**. Wacht dus niet te lang!

Ken je nog mensen die beroepsactief zijn?

Stuur deze mail dan door naar 6 à 10 collega's, vrienden of familieleden die ook werken. Zo help je ons om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van hoe de Belgische werkende bevolking over onze pensioenen denkt.

Alvast hartelijk bedankt voor je tijd en bijdrage!

Met vriendelijke groet,

Jessica Steenacker

Masterstudent Sociologie

Faculteit Sociale Wetenschappen - KU Leuven

Français

Bonjour,

Je m'appelle Jessica Steenacker et je suis étudiante en master de sociologie à la KU Leuven. Dans le cadre de mon mémoire, j'étudie ce que les personnes actives en Belgique pensent de la pension légale - celle que l'on constitue en travaillant.

Vous souhaitez m'aider ? Il vous suffit de remplir ce [court questionnaire anonyme](#), qui ne prend que **15 minutes**.

Pourquoi participer ?

- ✓ Vous contribuez à une recherche scientifique indépendante
- ✓ Vous aidez à mieux comprendre les opinions sur les pensions en Belgique
- ✓ Votre avis compte vraiment
- ✓ Cela ne vous prendra qu'un petit quart d'heure

Le questionnaire est disponible jusqu'au **15 octobre 2025**, alors ne tardez pas trop !

Connaissez-vous d'autres personnes actives professionnellement ?

N'hésitez pas à **transmettre ce message à 6 à 10 collègues, amis ou membres de votre famille** qui travaillent également. Cela nous aidera à obtenir une image aussi représentative que possible de l'opinion des Belges actifs sur notre système de pension.

Un grand merci pour votre temps et votre contribution !

Cordialement,

Jessica Steenacker

Étudiante en master de sociologie

Faculté des sciences sociales - KU Leuven

Onderwerp: Que pensez-vous de l'avenir de nos pensions ? / Hoe denk jij over de toekomst van onze pensioenen?

Français (Nederlandstalige versie onderaan)

Bonjour,

Je m'appelle Jessica Steenacker et je suis étudiante en master de sociologie à la KU Leuven. Dans le cadre de mon mémoire, j'étudie ce que les personnes actives en Belgique pensent de la pension légale - celle que l'on constitue en travaillant.

Vous souhaitez m'aider ? Il vous suffit de remplir ce [court questionnaire anonyme](#), qui ne prend que **15 minutes**.

Pourquoi participer ?

- ✓ Vous contribuez à une recherche scientifique indépendante
- ✓ Vous aidez à mieux comprendre les opinions sur les pensions en Belgique
- ✓ Votre avis compte vraiment
- ✓ Cela ne vous prendra qu'un quart d'heure

Le questionnaire est disponible jusqu'au **15 octobre 2025**, alors ne tardez pas trop !

Connaissez-vous d'autres personnes actives professionnellement ?

N'hésitez pas à **transmettre ce message à 6 à 10 collègues, amis ou membres de votre famille** qui travaillent également. Cela nous aidera à obtenir une image aussi représentative que possible de l'opinion des Belges actifs sur notre système de pension.

Un grand merci pour votre temps et votre contribution !

Bien à vous,

Jessica Steenacker

Étudiante en master de sociologie

Faculté des sciences sociales - KU Leuven

Nederlands

Hallo,

Ik ben Jessica Steenacker, masterstudent Sociologie aan de KU Leuven. Voor mijn masterproef onderzoek ik hoe werkenden in België denken over het wettelijk pensioen - het pensioen dat je opbouwt door te werken.

Wil je me helpen? Vul dan deze [korte, anonieme vragenlijst](#) in. Het duurt slechts 15 minuten.

Waarom deelnemen?

- ✓ Je helpt mee aan onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek
- ✓ Je draagt bij aan inzichten over de pensioenen in België
- ✓ Jouw deelname maakt écht het verschil
- ✓ Het kost je slechts een kwartiertje

De vragenlijst loopt nog tot en met **15 oktober 2025**. Wacht dus niet te lang!

Ken je nog mensen die beroepsactief zijn?

Stuur deze mail dan door naar 6 à 10 collega's, vrienden of familieleden die ook werken. Zo help ons om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van hoe de Belgische werkende bevolking over onze pensioenen denkt.

Alvast hartelijk bedankt voor je tijd en bijdrage!

Met vriendelijke groet,

Jessica Steenacker

Masterstudent Sociologie

Faculteit Sociale Wetenschappen - KU Leuven

Bijlage D - Statistische analyse

Deze bijlage biedt een overzicht van de onderdelen van het statistisch analyseproces die in de hoofdttekst slechts beperkt werden besproken. Het gaat in het bijzonder om de controle van assumpties en de volledige toetsing van de ANOVA-, MANOVA- en ANCOVA-modellen.

1. Assumptiecontroles

Omdat MANCOVA alle assumpties van ANOVA, MANOVA, ANCOVA en lineaire regressie omvat, vormt dit model het uitgangspunt voor deze assumptiecontrole. Conform de richtlijnen van Li en Chen (2019) verloopt deze controle in drie stappen. Eerst worden de algemene assumpties van multivariate statistische analyse nagegaan: onafhankelijkheid van residuen, afwezigheid van uitbijters en hefboom punten, normaliteit en homoscedasticiteit. Vervolgens worden met het controleren van de homogeniteit van regressieslopes, lineariteit tussen covariaten en afhankelijke variabelen en het ontbreken van multicollineariteit tussen de covariaten ook de ANCOVA-specifieke vereisten getoetst. Tenslotte wordt ook de MANCOVA-specifieke assumptie van homogeniteit van de covariantiematrices getest.

1.1 Algemene assumpties voor multivariate analyse

1.1.1 Assumptie 1 - Onafhankelijkheid van de residuen

Één van de meest fundamentele assumpties van de meeste klassieke statistische modellen, waaronder ANOVA en lineaire regressie, is de afwezigheid van autocorrelatie. Dit betekent dat de score op de afhankelijke variabele van één observatie niet afhankelijk mag zijn van die van een andere respondent, zoals bijvoorbeeld wel voorkomt bij tijdreeksonderzoek of designs met herhaalde metingen.

Deze assumptie is in wezen een kwestie van onderzoeksdesign. In dit onderzoek, dat gebruikmaakt van een between-subjects vignetsurvey waarbij elke respondent individueel en eenmalig werd blootgesteld aan één experimentele conditie, is er geen reden om aan te nemen dat deze assumptie geschonden is.

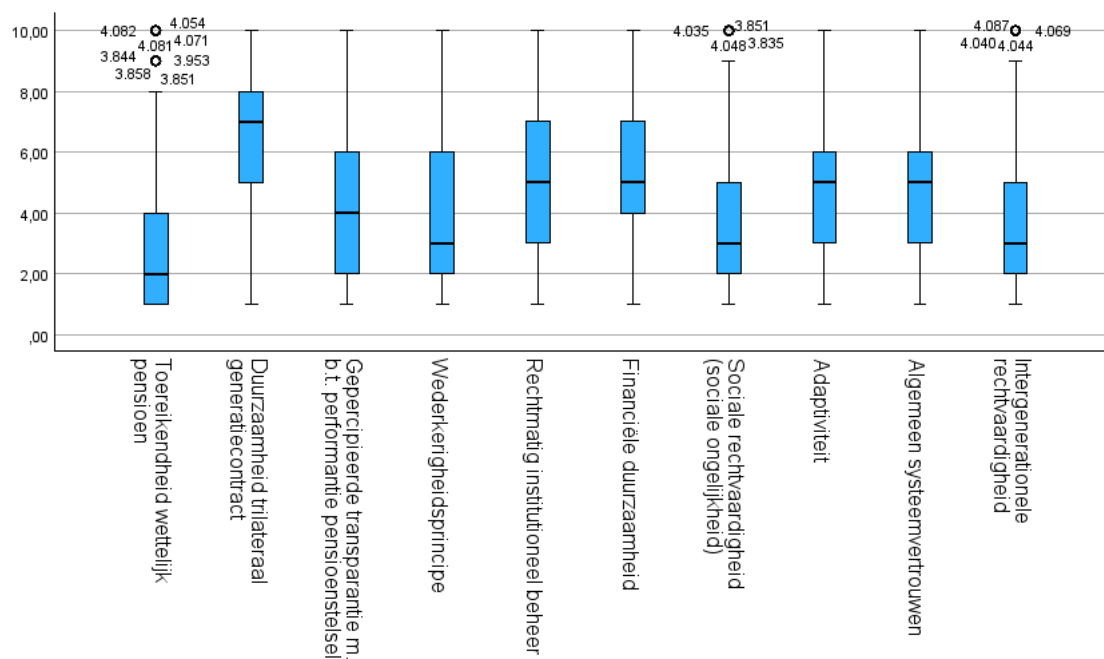
1.1.2 Assumptie 2 - Afwezigheid van uitbijters en hefboom punten

Omdat uitbijters en hefboom punten de schattingen van de modelparameters sterk kunnen beïnvloeden, met name bij lineaire regressie, moet eerst worden nagegaan of deze niet aanwezig zijn in de dataset.

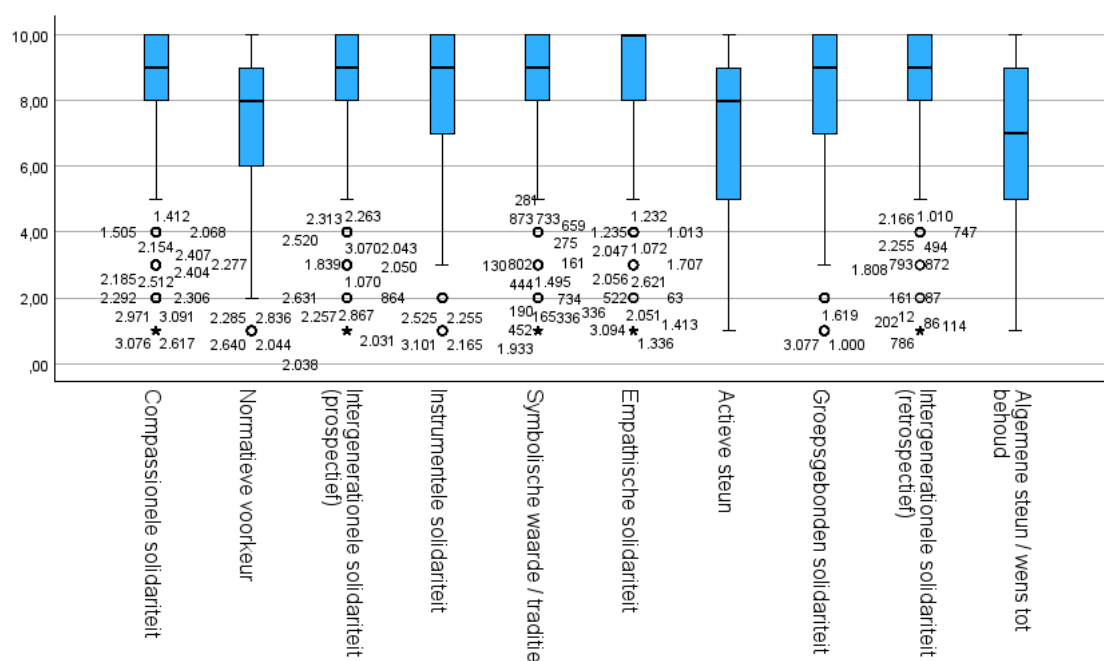
Uitbijters

Om na te gaan of er belangrijke uitbijters aanwezig zijn in de dataset, vragen we per afhankelijke variabele een boxplot op.

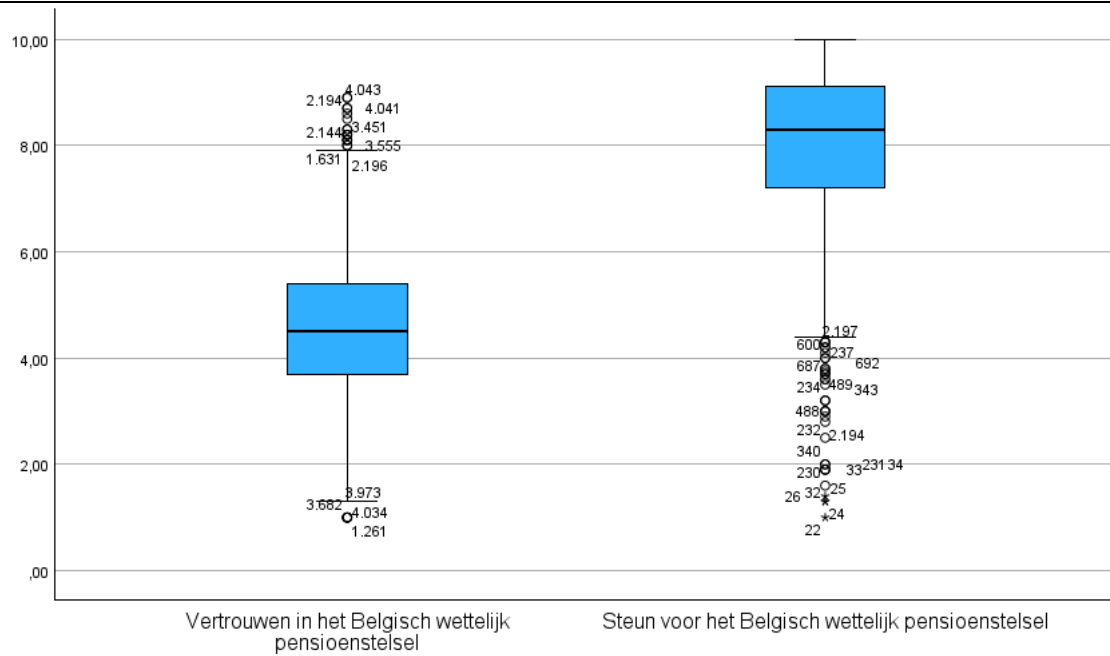
Figuur D1: boxplot vertrouwensdimensies 1-10

Figuur D2: boxplot steundimensies 1-10

Figuur D3: boxplot vertrouwen & steun

Zowel voor de dimensievariabelen van vertrouwen (*Figuur D1*) als voor de tien dimensies van steun (*Figuur D2*) blijken er talrijke extreme uitbijters aanwezig; aanzienlijk meer dan op de boxplots zichtbaar zijn. Een ordening van de dataset toont tientallen extreme waarden. Dit vormt echter geen probleem gezien het schaaltype van deze variabelen: hoewel deze 20 variabelen strikt genomen een ordinaal meetniveau hebben (Likertschaal van 1 tot 10), worden ze in deze analyse als intervalvariabelen behandeld. Deze keuze is verdedigbaar gezien het grote aantal schaalpunten en de omvang van de steekproef ($N = 1663$).

Voor vertrouwen in en steun voor het wettelijk pensioenstelsel benadert het schaaltype door de somschaalberekening van deze latente variabelen veel nauwer dat van een continue intervalvariabele. Daarom worden deze variabelen als quasi-metrisch behandeld.

Op de boxplots (*Figuur D3*) verschijnt enkel bij steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel een beperkt aantal extreme uitbijters. Een nadere verkenning van de dataset toont specifiek drie gevallen aan. Het verwijderen van deze cases wijzigt de parameters van deze variabele echter nauwelijks (zie *Tabel D1*), waardoor besloten werd om deze observaties te behouden.

Tabel D1: Effect verwijderen extreme outliers

		<i>Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - origineel</i>	<i>Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - zonder extreme uitbijters</i>
<i>N</i>	<i>Valid</i>	1663	1660
	<i>Missing</i>	0	3
<i>Gemiddelde</i>		8.03	8.04
<i>S.E.</i>		0.04	0.04
<i>Mediaan</i>		8.30	8.30
<i>Modus</i>		10.00	10.00
<i>Sd</i>		1.46	1.43
<i>Skewness</i>		-1.14	-1.04
<i>Minimum</i>		1.00	1.40
<i>Maximum</i>		10.00	10.00

Hefboompunten

Om na te gaan of er belangrijke hefbloempunten aanwezig zijn in de dataset, worden voor de afhankelijke variabelen *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* en *steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* de Cook's distance en de Leverage Values opgevraagd, die worden weergegeven in *Tabel D2*. Daarbij werden de volgende grenswaarden gehanteerd:

- Cook's D: waarden > 1 worden als problematisch beschouwd;
- Leverage Values: waarden > 3x *Mean Leverage Value* worden als problematisch beschouwd;

Tabel D2: Diagnostieken hefbloempunten

<i>Diagnostiek</i>	<i>Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel</i>				<i>Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel</i>			
	<i>Min.</i>	<i>Mean</i>	<i>Max</i>	<i>Grenswaarde</i>	<i>Min.</i>	<i>Mean</i>	<i>Max.</i>	<i>Grenswaarde</i>
<i>Cook's D</i>	0.000	0.001	0.014	1.000	0.000	0.001	0.021	1.000
<i>Leverage Values</i>	0.014	0.028	0.099	0.084	0.014	0.026	0.081	0.078

Zowel voor vertrouwen als voor steun blijken er observaties te zijn met hoge leveragewaarden. Een hoge leverage wijst erop dat een case een extreme positie inneemt in de predictorruimte, maar dit hoeft niet problematisch te zijn zolang de invloed op de schatting van de regressiecoëfficiënten beperkt blijft. Deze invloed wordt beoordeeld via Cook's distance, die in beide modellen ruim onder de grenswaarde blijft. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat er geen invloedrijke hefbloempunten aanwezig zijn.

Omdat vertrouwen en steun het resultaat zijn van een somschaal van de onderliggende dimensievariabelen en de dimensievariabelen van vertrouwen en steun geen continue variabelen zijn, wordt hier niet naar hefboom punten gezocht.

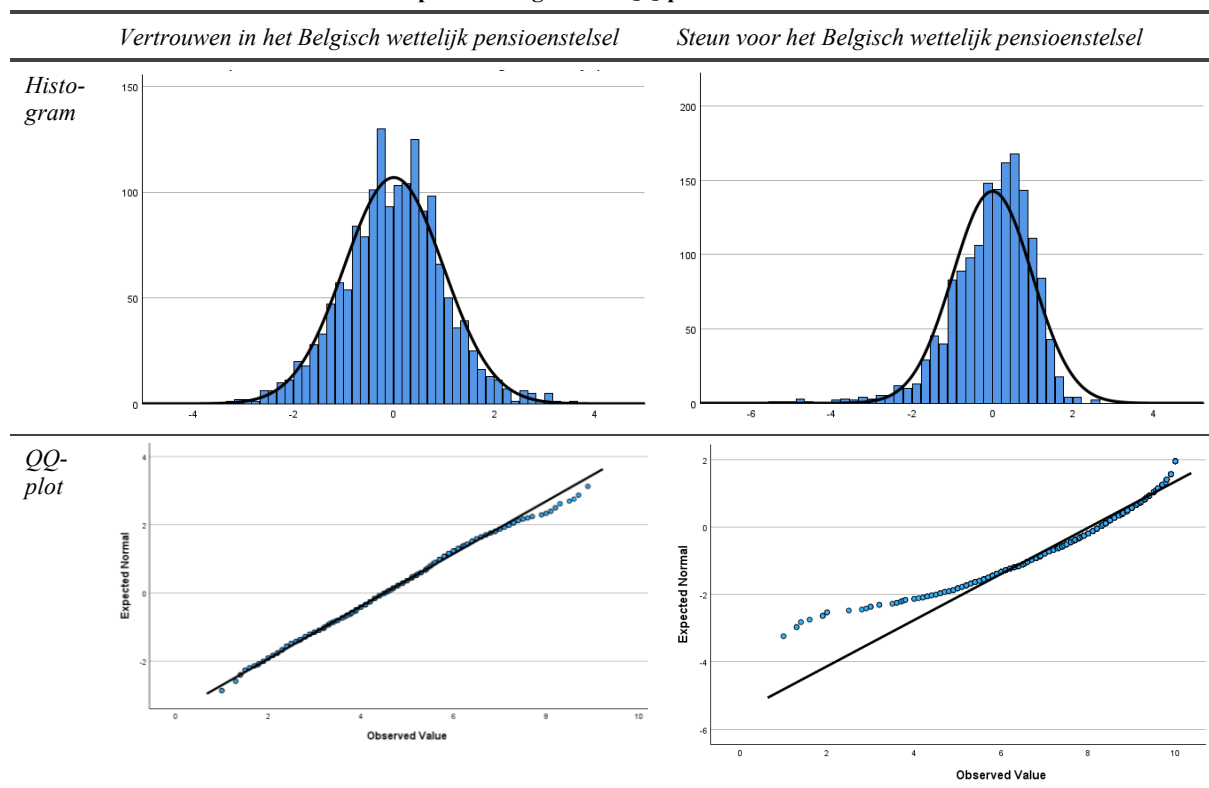
1.1.3 Assumptie 3 - Normaliteit en homoscedasticiteit

MANCOVA-modellen veronderstellen, net als lineaire regressiemodellen, normaliteit en gelijke varianties (over de categorieën van de onafhankelijke variabele heen). Omdat schendingen van deze aannames een transformatie van de afhankelijke variabelen kunnen vereisen, worden beide assumpties hier gezamenlijk getoetst.

Normaliteit

De assumptie van normaliteit houdt in dat de residuen van de afhankelijke variabelen normaal verdeeld zijn. Dit is essentieel aangezien de berekening van betrouwbaarheidsintervallen en p-waarden steunt op deze veronderstelling van normaal verdeelde fouten. Eventuele schendingen worden opgespoord via histogrammen van de gestandaardiseerde residuen en QQ-plots (zie Tabel D3).

Tabel D3: Controle normaliteitsassumptie - Histogram en QQ-plot residuen

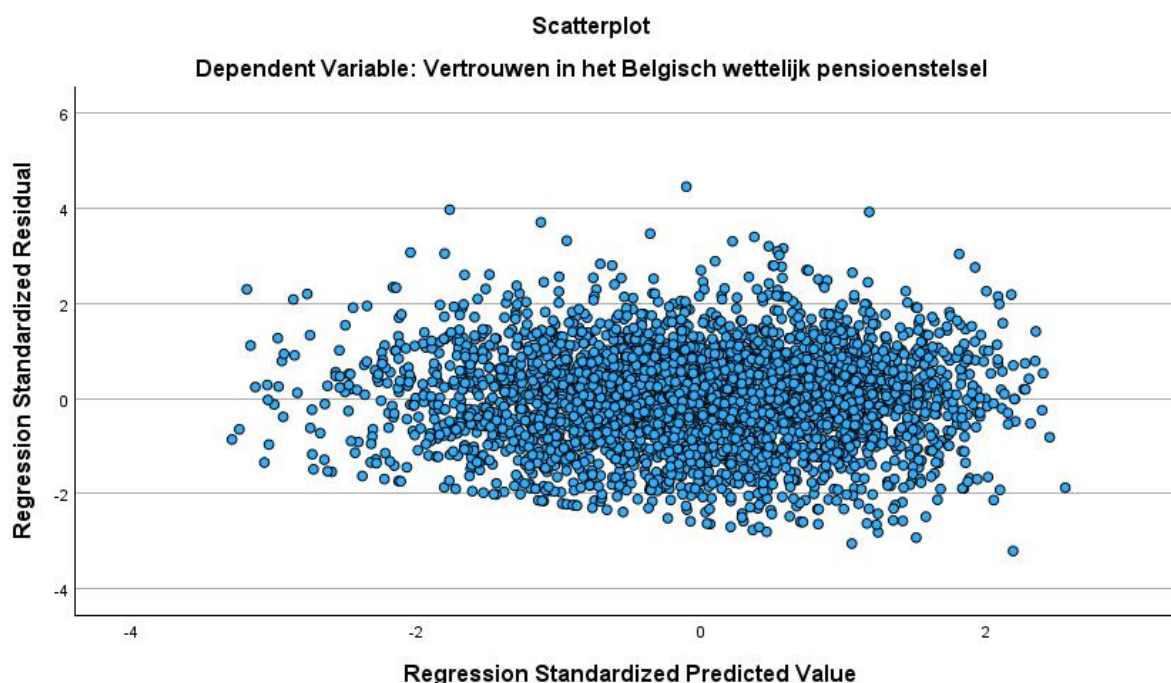
Uit de grafieken blijkt dat er geen schendingen zijn voor *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Voor *steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* zijn daarentegen wel lichte afwijkingen zichtbaar. Grote steekproeven en modellen met veel predictoren bieden echter bescherming tegen deze afwijkingen. Gezien zowel de omvang van deze steekproef ($N = 1663$) als het aantal predictoren ($k = [2 - 44]$), wordt deze lichte schending van de normaliteitsassumptie niet als problematisch beschouwd.

Gelijke varianties

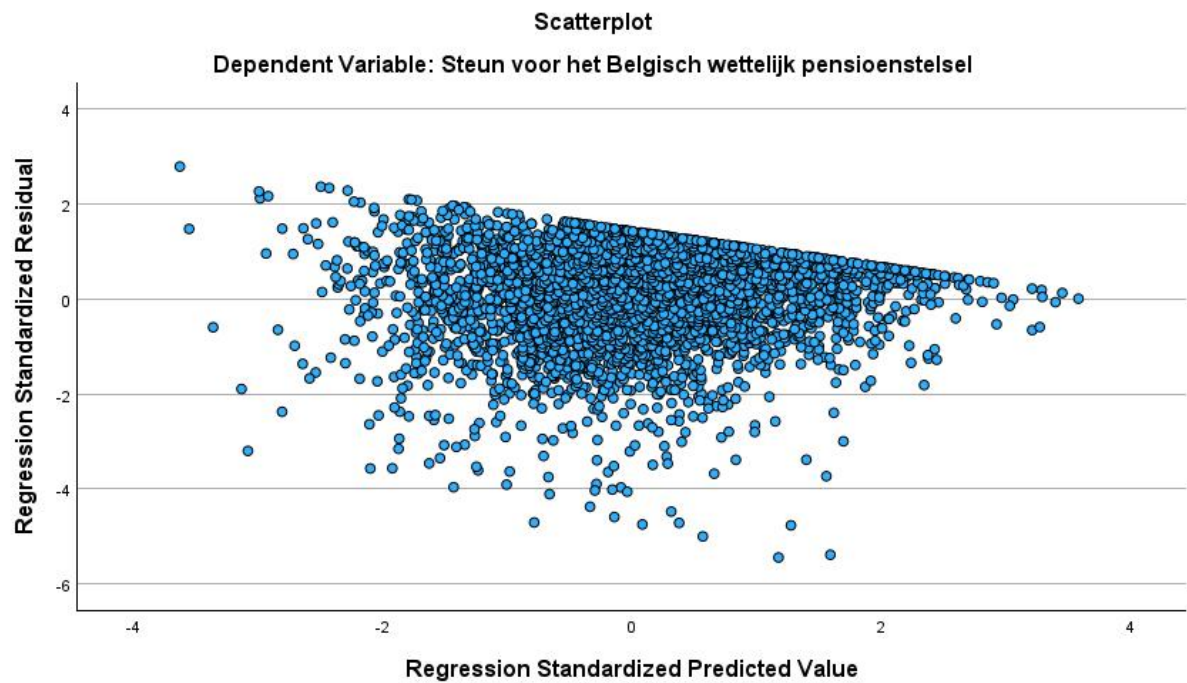
Omdat hun assumpties betreffende gelijke varianties verschillen, wordt eerst de homoscedasticiteitsassumptie van lineaire regressiemodellen nagegaan, en vervolgens de MANOVA-assumptie van gelijke varianties over de verschillende (categorieën van de) onafhankelijke variabelen.

Lineaire regressiemodellen veronderstellen dat de variantie van de residuen constant blijft over alle waarden van de voorspelde variabele (homoscedasticiteit). Bij schending (heteroscedasticiteit) kunnen standaardfouten worden onderschat, wat potentiële pseudo-significante effecten. Deze assumptie werd voor beide afhankelijke variabelen gecontroleerd via scatterplots van de gestandaardiseerde residuen tegenover de gestandaardiseerde voorspelde waarden (zie *Figuur D4* en *Figuur D5*).

Figuur D4: Homoscedasticiteitsassumptie Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - Scatterplot Zpred vs Zresid

Figuur D5: Homoscedasticiteitsassumptie Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - Scatterplot Zpred vs Zresid

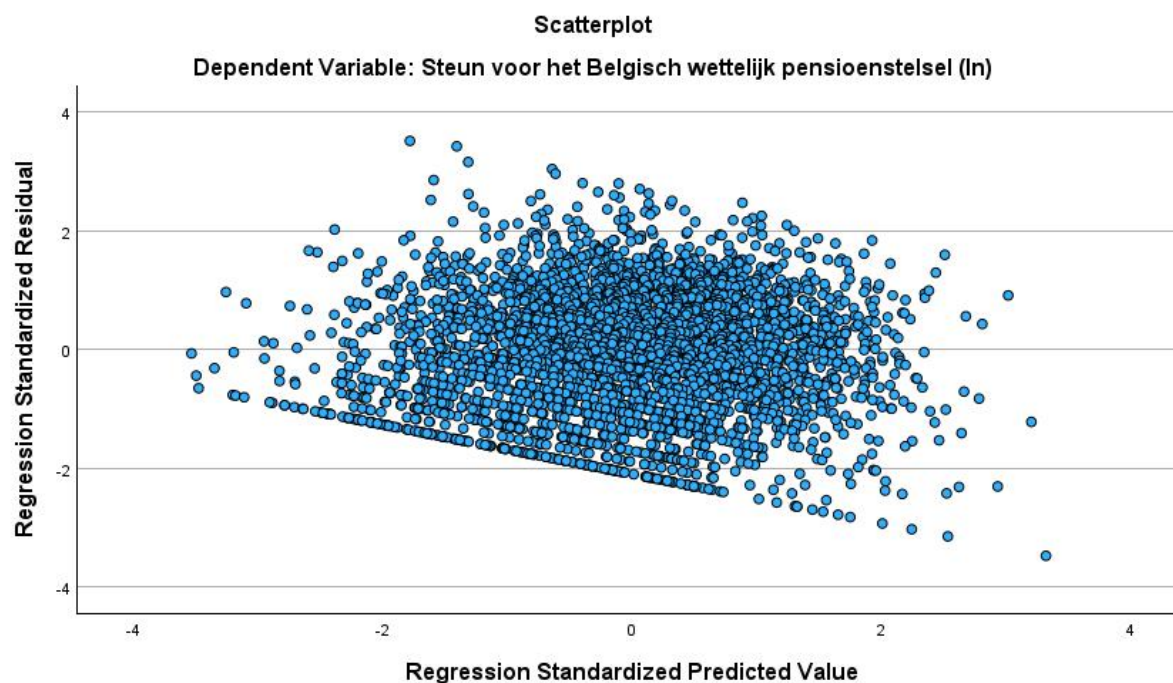

Voor *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* is de spreiding gelijkmatig, wat wijst op homoscedasticiteit. Voor *steun in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* verschijnt er wel een lichte waaivorm: residuen worden kleiner naarmate de voorspelde waarde van steun groter wordt, wat een matige schending van de homoscedasticiteitsassumptie inhoudt. Om dit te corrigeren, werd op deze variabele een reflectie- en ln-transformatie toegepast volgens de volgende formule:

$$Steun_ln = \ln(11 - Steun)$$

Vervolgens wordt de scatterplot opnieuw opgevraagd (zie *Figuur D6*).

Figuur D6: Homoscedasticiteitsassumptie Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel (getransformeerd) - Scatterplot Zpred vs Zresid

De transformatie loste het heteroscedasticiteitsprobleem wel op, maar bemoeilijkt de interpretatie van de resultaten aanzienlijk. Een vergelijking van de modeloutput op de oorspronkelijke schaal met die op de getransformeerde schaal toont echter aan dat de significantieniveaus ongewijzigd bleven. Op basis hiervan werd gekozen om, ondanks de schending van de homogeniteitsassumptie, de oorspronkelijke variabele te behouden. Om de robuustheid van de resultaten te waarborgen, wordt de lineaire regressieanalyse aangevuld met een sensitiviteitsanalyse via (M)AN(C)OVA. Bij grote steekproeven en gelijke groepsgroottes worden deze statistische modellen immers beschouwd als relatief robuuster bij een dergelijke assumptieschending.

In dit kader dient ook de MANCOVA-assumptie van gelijke varianties over de verschillende categorieën van de onafhankelijke variabelen te worden getoetst. Hiervoor werd voor elk (M)AN(C)OVA-model het resultaat van de Levene's test opgevraagd (zie *Tabel D4*).

Tabel D4: Levene's test

Model...	Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel			Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel		
	Dimensievariabele	Levene statistic	p	Dimensievariabele	Levene statistic	p
Model 1 (ANOVA - enkel OV)	-	0.28	.759	-	2.644	0.071
Model 2 (MANOVA - enkel OV)	Toereikendheid wettelijk pensioen	4.91	.007**	Compassionele solidariteit	8.27	<.001***
	Duurzaamheid trilateraal generatiecontract	0.28	.753	Normatieve voorkeur	0.85	.428
	Transparantie m.b.t. performantie pensioenstelsel	0.06	.938	Intergenerationele solidariteit (prosp.)	0.61	.546
	Wederkerigheidsprincipe	0.79	.453	Instrumentele solidariteit	1.24	.291
	Rechtmatig institutioneel beheer	1.01	.366	Symbolische waarde / traditie	6.84	.001**
	Financiële duurzaamheid	0.27	.766	Empathische solidariteit	15.82	<.001***
	Sociale rechtvaardigheid	2.01	.134	(Bereidheid tot) actieve steun	2.17	.115
	Adaptiviteit	0.51	.603	Groepsgebonden solidariteit	0.49	.612
Model 3 (ANCOVA - enkel hoofdeffecten)	Intergenerationele rechtvaardigheid	0.97	.378	Intergenerationele solidariteit (retrosp.)	2.43	0.088
	Algemeen systeemvertrouwen	3.04	.048*	Algemene steun / wens tot behoud	3.43	0.033*
Model 4 (ANCOVA - hoofdeffecten + moderatoren)	-	0.47	.623	-	0.345	.708
Model 4 (ANCOVA - hoofdeffecten + moderatoren)	-	0.38	.685	-	0.19	.828

Bij Model 1, 3 en 4 werden voor zowel *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* als voor *steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* geen significante verschillen gevonden tussen de groepsvarianties. In Model 2 (het MANOVA-model), werden voor zowel *vertrouwen* als voor *steun* wél enkele significante verschillen gevonden. Daarom werd voor deze univariate effecten Pillai's Trace gebruikt als toetsingscriterium i.p.v. Wilks' Lambda, aangezien Pillai's Trace beter bestand is tegen schendingen van gelijke groepsvarianties.

1.2 Assumpties specifiek aan ANCOVA

1.2.1 Assumptie 4 - Afwezigheid van multicollineariteit tussen de covariaten

Multicollineariteit treedt op wanneer onafhankelijke variabelen of covariaten sterk met elkaar correleren, waardoor schattingen van regressiecoëfficiënten in een lineair regressiemodel onbetrouwbaar kunnen worden. Om deze assumptie na te gaan werd eerst een correlatiematrix tussen alle covariaten opgevraagd (zie *Tabel D5*). Correlaties groter dan 0.60 worden als problematisch beschouwd.

Tabel D5: Correlatiematrix covariaten

	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Opl_niv.</i>	<i>SES</i>	<i>Aanv_pens.</i>	<i>Pol_or.</i>	<i>Med_cons.</i>	<i>Med_vertr.</i>
<i>Geslacht</i>	1	-0.055*	-0.121**	-0.088**	0.025	-0.103**	-0.278	0.089**
<i>Leeftijd</i>		1	-0.021	0.002	0.079**	0.084**	0.053*	0.013
<i>Opl_niv.</i>			1	-0.415**	-0.008	0.060*	0.070**	0.071**
<i>SES</i>				1	-0.005	-0.072**	0.114**	0.078**
<i>Aanv_pens.</i>					1	0.055*	-0.051*	0.010
<i>Pol_or.</i>						1	-0.014	-0.079**
<i>Med_cons.</i>							1	0.008
<i>Med_vertr.</i>								1

De sterkste correlatie, tussen geslacht en mediaconsumptie, bedraagt -0.28, wat ver onder de kritieke grens van 0.60 ligt. Er lijkt dus geen sprake van een multicollineariteitsprobleem. Om extra zekerheid te krijgen, werden ook de Variance Inflation Factor

(VIF) en Tolerance-waarden berekend (zie *Tabel D6*).

Daarbij worden de volgende grenswaarden gehanteerd:

- Tolerance < 0.10 wordt als problematisch beschouwd;
- VIF > 10 wordt als problematisch beschouwd;

Alle covariaten voldoen aan deze voorwaarden, wat bevestigt dat er geen sprake is van multicollineariteit. Bijgevolg kunnen alle covariaten behouden blijven.

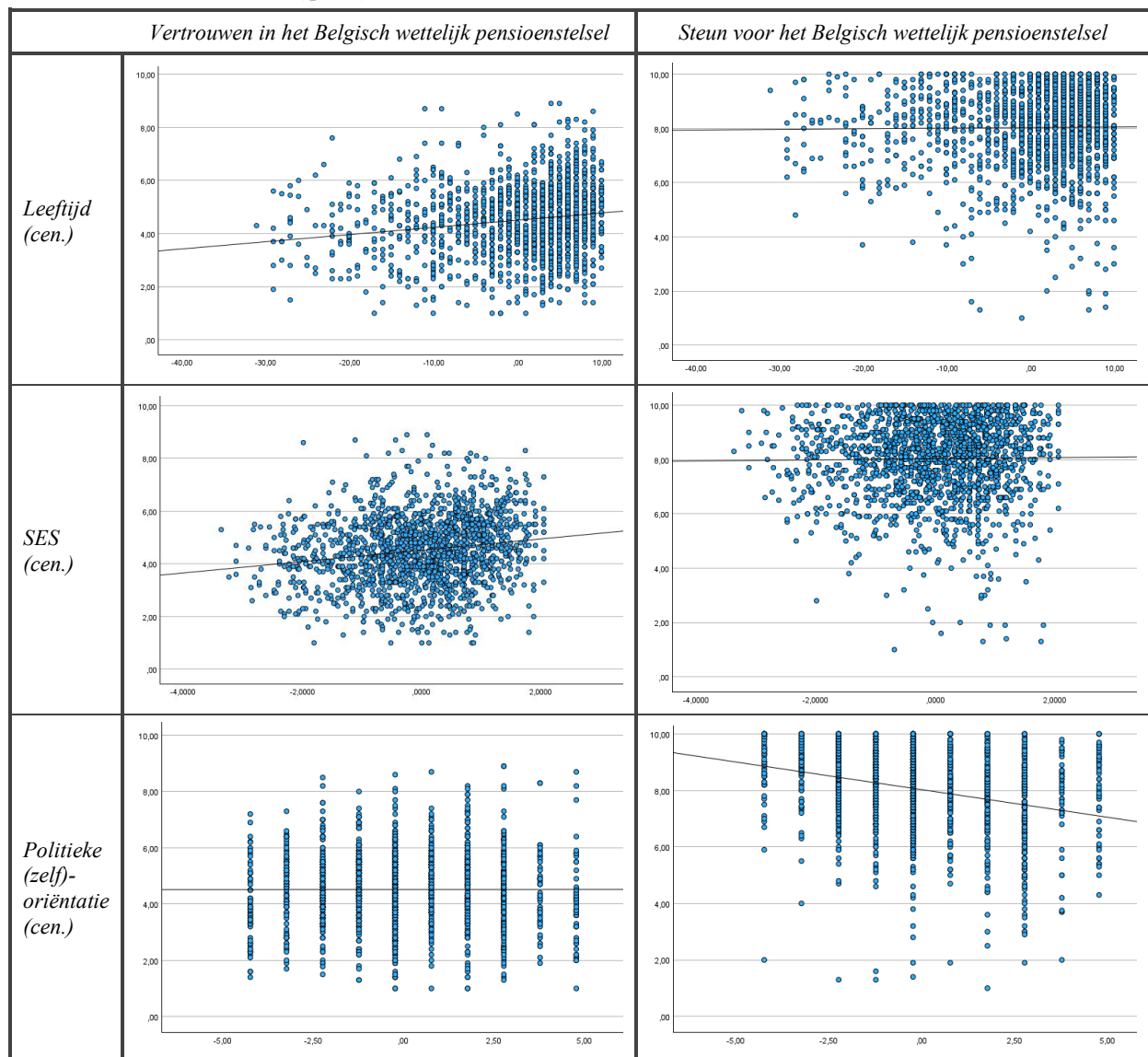
Tabel D6: VIF en Tolerance-waarden

	<i>VIF</i>	<i>Tolerance</i>
<i>Geslacht</i>	0.95	1.06
<i>Leeftijd (cen.)</i>	0.98	1.02
<i>Opleidingsniveau</i>	0.79	1.26
<i>Aanvullende pensioensopbouw</i>	0.99	1.01
<i>SES (cen.)</i>	0.79	1.27
<i>Politieke (zelf)oriëntatie (cen.)</i>	0.97	1.03
<i>Mediaconsumptie</i>	0.98	1.02
<i>Mediavertrouwen</i>	0.98	1.02

1.2.2 Assumptie 5 - Lineariteit van de covariaten en de afhankelijke variabelen

Zowel MANCOVA als lineaire regressie veronderstellen dat er een lineair verband bestaat tussen de (quasi-)metrische covariaten en de afhankelijke variabelen. Om deze assumptie na te gaan wordt voor elke combinatie van een afhankelijke variabele met een (quasi-)metrische covariaat een scatterplot voorzien waarbij de waarden van beide variabelen tegenover elkaar worden afgezet (zie Tabel D7).

Tabel D7: Lineariteit van de (quasi-)metrische covariaten met de AV

Aangezien alle grafieken een duidelijk lineair patroon vertonen, zonder duidelijke krommingen, kan worden geconcludeerd dat aan de lineariteitsassumptie is voldaan.

1.2.3 Assumptie 6 - Additiviteit

De assumptie van additiviteit veronderstelt dat het effect van één covariaat op de afhankelijke waarde onafhankelijk is van de waarde van een andere covariaat. Indien er dus sprake zou zijn van een significant interactie-effect tussen twee covariaten, wijst dit op een schending van deze assumptie, wat toetsing noodzakelijk maakt.

Op basis van theoretische verwachtingen werden de volgende combinaties van covariaten onderzocht:

- *Geslacht * Politieke (zelf)oriëntatie:*
Genderrollen kunnen ideologische attitudes beïnvloeden (Van Hiel, 2022) en zo doorwerken in systeemvertrouwen en solidariteitsattitudes.
- *Leeftijd * Politieke (zelf)oriëntatie:*
Oudere mensen zijn doorgaans conservatiever (Van Hiel, 2022), wat invloed kan uitoefenen op systeemvertrouwen en solidariteitsattitudes.
- *Leeftijd * Aanvullende pensioenopbouw:*
Wie ouder is, heeft meer tijd gehad om aan aanvullende pensioenopbouw te doen, wat invloed kan hebben op hun systeemvertrouwen en solidariteitsattitudes.
- *SES-score * Politieke oriëntatie:*
Sociaaleconomische status kan beïnvloeden hoe politieke attitudes doorwerken in systeemvertrouwen en solidariteitsattitudes.
- *SES-score * Aanvullende pensioenopbouw:*
Van mensen met een hogere sociaaleconomische status kunnen we redelijkerwijs verwachten dat ze meer aanvullende pensioenopbouw hebben, wat hun systeemvertrouwen en solidariteitsattitude kan beïnvloeden.
- *Mediaconsumptie * Mediavertrouwen:*
Van mensen die weinig vertrouwen hebben in de waarheidsgetrouwheid kunnen we redelijkerwijs verwachten dat ze minder mediaberichtgeving zullen consumeren en omgekeerd, wat hun systeemvertrouwen en solidariteitsattitude kan beïnvloeden.

Deze interacties werden getoetst via meervoudige lineaire regressie, waarbij de modelopbouw startte met de hoofdeffecten waaraan vervolgens stapsgewijs interactietermen werden toegevoegd.

Voor *vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* bleken drie interacties significant:

- *Geslacht * politieke oriëntatie:* Vrouwen scoren gemiddeld 0.094 punten ($p < .01$) hoger per eenheidsstijging op de schaal van politieke oriëntatie (naarmate ze conservatiever worden dus).
- *Leeftijd * Politieke oriëntatie:* Vertrouwen stijgt bijkomend met 0.004 punten ($p < .05$) per extra levensjaar en per eenheidsstijging op de politieke zelforiëntatieschaal.

- *SES-score * Politieke oriëntatie*: Vertrouwen daalt met 0.028 punten ($p < .05$) naarmate SES-score en politieke oriëntatie met 1 eenheid toenemen t.o.v. hun gemiddelden.

Voor *steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* bleek enkel de interactie *SES-score * Politieke oriëntatie* significant: steun daalt met 0.064 punten ($p < .001$) bij een gelijktijdige toename van de SES-score en politieke (zelf)oriëntatie met één eenheid.

Om aan de additiviteitsassumptie te voldoen, worden deze interactietermen standaard opgenomen als covariaten in de lineaire regressie-, AN(C)OVA- en (M)ANOVA-modellen.

1.2.4 Assumptie 7 - Homogeniteit van de regressiehellingen

(M)ANCOVA veronderstelt dat de regressiehellingen van de covariaten gelijk zijn voor alle categorieën van de onafhankelijke variabele. Er mogen met andere woorden geen interactie-effecten bestaan tussen de onafhankelijke variabele (*valentie van de mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*) en de covariaten. In deze studie vormt het toetsen van dergelijke interacties echter een expliciete onderzoeksvraag. Omdat alle mogelijke interactietermen als moderatie-effecten zullen worden opgenomen in de modellen, is het niet nodig om deze assumptie hier expliciet na te gaan.

1.3 Assumpties specifiek aan MANCOVA

1.3.1 Assumptie 8 - Homogeniteit van de covariantiematrices

Tenslotte veronderstellen MANCOVA-modellen dat de covariantiematrices van de afhankelijke variabelen vergelijkbaar zijn over de verschillende condities van de onafhankelijke variabele. Deze assumptie werd getoetst met Box's M-test, die de covariantiematrices tussen de groepen vergelijkt. De toets werd uitgevoerd voor elke set afhankelijke variabelen, waarop een MANOVA-model zal worden uitgevoerd (zie *Tabel D8*).

Tabel D8: Homogeniteit van de covariantiematrices

	<i>Box's M Value</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
<i>Dimensies van vertrouwen</i>	134.37	1.21	110	6555028.71	.066
<i>Dimensies van steun</i>	128.86	1.16	110	6552476.26	.119

De resultaten tonen aan dat geen van de toetsen significant is, wat impliceert dat de assumptie van gelijke covariantiematrices niet wordt geschonden.

2. Resultaten ANOVA-, MANOVA- en ANCOVA-modellen

Aanvullend aan de lineaire regressiemodellen die werden besproken, werd ook een sensitiviteitsanalyse uitgevoerd aan de hand van ANOVA-, MANOVA- en ANCOVA-modellen. Omdat de output van deze modellen zeer groot is, werden de resultaten niet opgenomen in het originele document. De volledige resultaten van deze analyses, worden hieronder weergegeven.

2.1 Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

ANOVA

Om het effect na te gaan van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in dat pensioenstelsel werd een one-way ANOVA uitgevoerd, waarvoor vooraf de assumpties van afwezigheid van extreme outliers, normaliteit, en homogeniteit van varianties ($Levene's = 0.28$, $p = .759$) werden nagegaan. Het resultaat van dit ANOVA-model wordt weergegeven in *Tabel D9*.

Tabel D9: Samenvattingstabel ANOVA - Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

	Negatieve valentie		Neutrale valentie (ref.)		Positieve valentie		$F(2, 1660)$	p	η_p^2
	M	sd	M	sd	M	sd			
<i>Vignetgroep</i>	4.53	1.32	4.46	1.29	4.56	1.29	0.88	.414	0.001

Bij mensen die net mediaberichtgeving met een negatieve valentie gelezen hadden, lag het gemiddelde vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op 4.53 ($sd = 1.32$), terwijl mensen die net waren blootgesteld aan mediaberichtgeving met een positieve valentie een gemiddeld vertrouwen van 4.56 ($sd = 1.29$) rapporteerden. Wie was blootgesteld aan mediaberichtgeving met een neutrale valentie gaf een gemiddeld vertrouwen aan van 4.46 ($sd = 1.29$). Er werd geen statistisch significant verschil gevonden tussen de gemiddelde scores op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel tussen deze drie valentiegroepen ($F(2, 1660) = 0.88$, $p = .414$), wat suggereert dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel geen invloed lijkt te hebben op het vertrouwen in dat pensioenstelsel. De effectgrootte ($\eta_p^2 = 0.001$) is echter verwaarloosbaar.

MANOVA

Om na te gaan of de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de wettelijke pensioenen een significant effect heeft op één of meerdere van de tien dimensie-variabelen waaruit de somschaal van *Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel* is opgebouwd, werd een one-way MANOVA uitgevoerd, met deze tien vertrouwensdimensies als afhankelijke variabelen. Vooraf werden de assumpties van afwezigheid van extreme outliers, normaliteit, homogeniteit van varianties en gelijkvormigheid van de covariantiematrices nagegaan. Hieruit blijkt een lichte schending van de

normaliteitsassumptie voor *Vertrouwen in de toereikendheid van het wettelijk pensioen* en (lichte) schendingen van de assumptie van gelijke varianties voor *Vertrouwen in de toereikendheid van het wettelijk pensioen* (Levene's = 4.91, $p = .007$) en *Algemeen systeemvertrouwen* (Levene's = 3.04, $p = .048$). Omdat (M)ANOVA robuust is voor lichte assumptieschendingen indien de steekproefomvang groot is, werd dit niet als problematisch beschouwd. Ook de assumptie van gelijkvormige covariantiematrices bleek geschonden (Box's $M = 145.77$, $p = .015$), maar omwille van de grote steekproefopvang ($N = 1663$) en de quasi gelijke groepsgroottes dient ook dit niet problematisch te zijn indien Pilai's Trace wordt gebruikt als robuustere significantietest.

Het MANOVA-model kon geen significant verschil aantonen tussen de groepsgemiddelden van de tien verschillende vertrouwen-dimensies als geheel ($F(20, 3256) = 0.92$, $p = .559$, $\eta^2_p = .006$), wat de bevindingen van het ANOVA-model bevestigt. Ook binnen de individuele dimensies van vertrouwen konden geen significante groepsverschillen worden aangetoond (*Tabel D10*), wat suggereert dat de valentie van de mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de wettelijke pensioenen geen effect heeft op het vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

Tabel D10: Tien dimensies van vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - MANOVA - Univariate effecten

			Negatieve valentie		Neutrale valentie (ref.)		Positieve valentie		$F(2, 1636)$	p	η^2_p
			M	sd	M	sd	M	sd			
<i>Toereikendheid wettelijk pensioen</i>			3.31	2.26	3.17	2.43	3.07	2.35	1.23	.292	0.002
<i>Duurzaamheid</i>	<i>trilateraal</i>		6.87	2.15	6.92	2.16	6.81	2.17	0.38	.682	0.000
<i>Transparantie</i>	<i>m.b.t. performantie</i>		4.23	2.34	4.13	2.39	4.28	2.35	0.63	.532	0.001
<i>Wederkerigheidsprincipe</i>			4.03	2.56	3.93	2.64	4.03	2.66	0.29	.746	0.000
<i>Rechtmatig institutioneel beheer</i>			5.04	2.32	5.04	2.41	5.20	2.41	0.79	.454	0.001
<i>Financiële duurzaamheid</i>			5.49	2.48	5.32	2.50	5.68	2.45	2.99	.051	0.004
<i>Sociale Ongelijkheid</i>	<i>rechtvaardigheid</i>	<i>(soc.)</i>	3.66	2.48	3.53	2.32	3.56	2.32	0.46	.631	0.001
<i>Adaptiviteit</i>			4.65	2.24	4.62	2.25	4.67	2.20	0.06	.947	0.000
<i>Intergenerationele rechtvaardigheid</i>			3.44	2.15	3.39	2.27	3.49	2.27	0.28	.759	0.000
<i>Algemeen systeemvertrouwen</i>			4.69	2.31	4.56	2.17	4.74	2.14	0.96	.385	0.001

Voor de dimensie *Vertrouwen in de financiële duurzaamheid* blijkt het effect echter randsignificant ($F(2,1636) = 2.99, p = .051$). In combinatie met de beperkte effectgrootte ($\eta_p^2 = .004$) doet dit vermoeden dat de huidige steekproef mogelijk te klein is om een dergelijk klein effect te kunnen aantonen. Daarom worden voor deze variabele toch ook de post hoc Tukey HSD tests uitgevoerd, die worden weergegeven in *Tabel D11*.

Tabel D11: Post hoc tests MANOVA - Tien dimensies van vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

<i>Contrast (Tukey)</i>	<i>Gemiddeld verschil (I-J)</i>	<i>S.E.</i>	<i>p</i>
<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	0.17	0,15	.496
<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.36	0,15	.039
<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.19	0,15	.413

De post hoc Tukey test toont inderdaad een significant verschil aan tussen de groepsgemiddelden van respondenten die een neutraal en respondenten die een positief vignet hadden gekregen. Hieruit blijkt dat mensen die net mediaberichtgeving met een positieve valentie hebben geconsumeerd, daarna gemiddeld 0.36 punten ($p = .039$) meer vertrouwen hebben in de financiële duurzaamheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel in vergelijking met mensen die diezelfde mediaberichtgeving met een neutrale toon hadden gekregen. Er werden geen significante verschillen gevonden tussen de negatieve en neutrale valentie van mediaberichtgeving ($p = .496$), noch tussen de negatieve en positieve valentie ($p = .413$) binnen deze dimensie.

ANCOVA

Om het effect na te gaan van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in dat pensioenstelsel, onder controle van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, politieke oriëntatie, aantal combinaties van aanvullende pensioenopbouw, niveau van mediaconsumptie en niveau van mediavertrouwen, en om moderatie-effecten van deze variabelen met het effect van de valentie van mediaberichtgeving bloot te leggen, werd een one-way ANCOVA uitgevoerd. Vooraf werden de noodzakelijke assumpties van extreme outliers, normaliteit, lineariteit van de covariaten met de afhankelijke variabele, additiviteit van de covariaten en homogeniteit van de varianties ($Levene's = 0.38, p = .685$) nagegaan. Op basis hiervan werden ook de volgende interactietermen tussen covariaten aan het model toegevoegd, om aan de additiviteitsassumptie te voldoen:

- Geslacht X Politieke oriëntatie
- Leeftijd X Politieke oriëntatie
- SES-score X Politieke oriëntatie

Het resultaat van het ANCOVA-model wordt weergegeven in *Tabel D12*.

Tabel D12: Samenvattingstabel ANCOVA - Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

	Type III Sum of Squares	df	F	p	η^2_p
<i>Corrected Model</i>	439.48	44	6.86	< .001	0.164
<i>Intercept</i>	3247.94	1	2229.95	< .001	0.591
<i>Valentie mediaberichtgeving</i>	2.06	2	0.71	.493	0.001
<i>Geslacht</i>	19.91	1	13.67	< .001	0.009
<i>Leeftijd</i>	50.43	1	34.62	< .001	0.022
<i>OPL_bachelor</i>	19.26	1	13.23	< .001	0.009
<i>OPL_master</i>	23.39	1	16.06	< .001	0.010
<i>SES-score</i>	48.17	1	33.07	< .001	0.021
<i>Politieke oriëntatie</i>	2.76	1	1.90	.169	0.001
<i>AP_geen</i>	0.74	1	0.51	.477	0.000
<i>AP_via 2 pijlers</i>	0.10	1	0.07	.789	0.000
<i>AP_via 3 pijlers</i>	0.63	1	0.43	.512	0.000
<i>Mediaconsumptie_weinig</i>	6.42	1	4.41	.036	0.003
<i>Mediaconsumptie_elke dag</i>	0.32	1	0.22	.638	0.000
<i>Mediavertrouwen_weinig</i>	66.95	1	45.96	< .001	0.029
<i>Mediavertrouwen_veel</i>	51.33	1	35.24	< .001	0.022
<i>Geslacht * Politieke oriëntatie</i>	11.93	1	8.19	.004	0.005
<i>Leeftijd * Politieke oriëntatie</i>	10.23	1	7.02	.008	0.005
<i>SES * Politieke oriëntatie</i>	6.07	1	4.16	.041	0.003
<i>Valentie mediaberichtgeving * Geslacht</i>	4.31	2	1.48	.228	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving * Leeftijd</i>	2.85	2	0.98	.377	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * Opleidingsniv. - Bachelor</i>	0.24	2	0.08	.923	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * Opleidingsniv. - Master</i>	1.61	2	0.55	.576	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * SES-score</i>	3.62	2	1.24	.289	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving * Politieke oriëntatie</i>	5.74	2	1.97	.140	0.003
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_geen</i>	3.79	2	1.30	.272	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_via 2 pijlers</i>	1.03	2	0.35	.703	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_via 3 pijlers</i>	0.41	2	0.14	.870	0.000

<i>Valentie mediaberichtgeving</i> * Mediaconsumptie_Weinig	5.61	2	1.92	.146	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving</i> * Mediaconsumptie_Elke dag	7.41	2	2.54	.079	0.003
<i>Valentie mediaberichtgeving</i> * Mediavertrouwen_Weinig	3.40	2	1.17	.312	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving</i> * Mediavertrouwen_Veel	4.55	2	1.56	.210	0.002
$R^2=0.164$ $R^2_{adj}=0.140$					

Onder controle van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, politieke oriëntatie, aantal combinaties van aanvullende pensioenopbouw, niveau van mediaconsumptie en niveau van mediavertrouwen blijkt er geen significant effect te zijn van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in dat pensioenstelsel ($F(2, 1542) = 0.71, p = .493, \eta^2_p = .001$).

Geslacht ($F(1, 1542) = 13.67, p < .001, \eta^2_p = .009$), leeftijd ($F(1, 1542) = 34.62, p < .001, \eta^2_p = .022$), sociaaleconomische status ($F(1, 1542) = 33.07, p < .001, \eta^2_p = .021$), het hebben van een bachelor- ($F(1, 1542) = 13.23, p < .001, \eta^2_p = .009$) of masterdiploma ($F(1, 1542) = 16.06, p < .001, \eta^2_p = .010$) in vergelijking met maximaal een diploma van het hoger middelbaar onderwijs, een laag niveau van mediaconsumptie ($F(1, 1542) = 6.42, p = .036, \eta^2_p = .003$) in vergelijking met regelmatige mediaconsumptie, en het hebben van weinig ($F(1, 1542) = 66.95, p < .001, \eta^2_p = .029$) of net veel vertrouwen in mediaberichtgeving ($F(1, 1542) = 51.33, p < .001, \eta^2_p = .022$) in vergelijking met enig vertrouwen, bleken een significant verband te hebben met *Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Daarnaast werden er ook significante interactie-effecten gevonden tussen geslacht en politieke oriëntatie ($F(1, 1542) = 11.93, p = .004, \eta^2_p = .005$), leeftijd en politieke oriëntatie ($F(1, 1542) = 7.02, p = .008, \eta^2_p = .005$), en sociaaleconomische status en politieke oriëntatie ($F(1, 1542) = 4.16, p = .041, \eta^2_p = .003$). Er konden geen significante moderatie-effecten worden vastgesteld.

Het volledige model, met inbegrip van de onafhankelijke variabele (valentie mediaberichtgeving), de covariaten, de interactie-effecten en alle (niet-significante) moderatie-effecten verklaart 14.0% van alle variatie in *Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Voor een overzicht van de bijhorende parameterschattingen wordt verwezen naar *Tabel D13*.

Tabel D13: ANCOVA Vertrouwen in het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - parameterschattingen

	β	S.E	<i>t</i>	<i>p</i>	95% BI	
					Ondergrens	Bovengrens
<i>Intercept</i>	4.95	0.18	28.16	< .001	4.60	5.29
<i>Valentie mediaberichtgeving - Negatief</i>	-0.13	0.25	-0.52	.605	-0.62	0.36
<i>Valentie mediaberichtgeving - Positief</i>	-0.30	0.25	-1.19	.235	-0.78	0.19
<i>Valentie mediaberichtgeving - Neutraal (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Geslacht_Man</i>	-0.27	0.11	-2.42	.016	-0.48	-0.05
<i>Geslacht_Vrouw (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Leeftijd</i>	0.02	0.01	3.08	.002	0.01	0.03
<i>OPL_bachelor</i>	-0.26	0.15	-1.81	.070	-0.55	0.02
<i>OPL_master</i>	-0.59	0.19	-3.03	.002	-0.97	-0.21
<i>OPL_max middelbaar onderwijs (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>SES-score</i>	0.27	0.08	3.51	< .001	0.12	0.42
<i>Politieke oriëntatie</i>	-0.04	0.03	-1.23	.221	-0.10	0.02
<i>AP_geen</i>	0.31	0.22	1.37	.171	-0.13	0.75
<i>AP_via 2 pijlers</i>	0.09	0.13	0.70	.484	-0.16	0.34
<i>AP_via 3 pijlers</i>	0.07	0.15	0.45	.656	-0.23	0.36
<i>AP_via 1 pijler (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>-Mediaconsumptie_weinig</i>	-0.04	0.14	-0.28	.781	-0.31	0.23
<i>Mediaconsumptie_elke dag</i>	-0.24	0.12	-1.91	.056	-0.48	0.01
<i>Mediaconsumptie_regelmatig (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Mediavertrouwen_weinig</i>	-0.57	0.14	-4.23	< .001	-0.84	-0.31
<i>Mediavertrouwen_veel</i>	0.38	0.13	2.98	.003	0.13	0.63
<i>Mediavertrouwen_enig (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Geslacht * Politieke oriëntatie</i>	0.08	0.03	2.86	.004	0.03	0.14
<i>Leeftijd * Politieke oriëntatie</i>	0.01	0.00	2.65	.008	0.00	0.01
<i>SES * Politieke oriëntatie</i>	-0.03	0.01	-2.04	.041	-0.06	-0.00
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * Geslacht</i>	-0.09	0.16	-0.56	.576	-0.39	0.22

Valentie mediaberichtgeving_Positief * geslacht	0.18	0.16	1.14	.256	-0.13	0.48
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * geslacht	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * leeftijd_cen	0.01	0.01	1.29	.199	-0.01	0.03
Valentie mediaberichtgeving_Positief * leeftijd_cen	0.00	0.01	0.07	.948	-0.02	0.02
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * leeftijd_cen	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * OPL_Bachelor	- 0;07	0.21	-0.33	.741	-0.48	0.34
Valentie mediaberichtgeving_Positief * OPL_Bachelor	-0.08	0.21	-0.36	.719	-0.49	0.34
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * OPL_Bachelor	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * OPL_Master	0.13	0.27	0.46	.646	-0.41	0.66
Valentie mediaberichtgeving_Positief * OPL_Master	0.29	0.27	1.05	.295	-0.25	0.82
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * OPL_Master	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * SES_cen	-0.11	0.11	-1.03	.303	-0.32	0.10
Valentie mediaberichtgeving_Positief * SES_cen	0.05	0.11	0.49	.624	-0.16	0.26
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * SES_cen	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * pol_or_cen	-0.03	0.04	-0.69	.493	-0.10	0.05
Valentie mediaberichtgeving_Positief * pol_or_cen	0.05	0.04	1.31	.191	-0.02	0.12
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * pol_or_cen	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_geen	-0.49	0.31	-1.58	.116	-1.11	0.12
Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_geen	-0.16	0.31	-0.51	.610	-0.76	0.45
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_geen	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_2_pijlers	-0.06	0.19	-0.31	.755	-0.42	0.31
Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_2_pijlers	-0.15	0.18	-0.83	.405	-0.50	0.20
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_2_pijlers	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_3_pijlers	-0.07	0.21	-0.33	.740	-0.49	0.35
Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_3_pijlers	0.04	0.21	0.19	.851	-0.38	0.46
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_3_pijlers	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medcons_weinig	0.38	0.20	1.94	.053	-0.00	0.77
Valentie mediaberichtgeving_Positief * medcons_weinig	0.24	0.20	1.22	.223	-0.15	0.63
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medcons_weinig	-	-	-	-	-	-

Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medcons_elkedag	0.42	0.19	2.26	.024	0.05	0.78
Valentie mediaberichtgeving_Positief * medcons_elkedag	0.19	0.18	1.08	.281	-0.16	0.54
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medcons_elkedag	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medvertr_weinig	-0.09	0.20	-0.45	.650	-0.47	0.30
Valentie mediaberichtgeving_Positief * medvertr_weinig	0.20	0.19	1.05	.296	-0.17	0.57
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medvertr_weinig	-	-	-	-	-	-
Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medvertr_veel	-0.05	0.18	-0.28	.780	-0.41	0.31
Valentie mediaberichtgeving_Positief * medvertr_veel	0.25	0.18	1.40	.163	-0.10	0.61
Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medvertr_veel	-	-	-	-	-	-

2.2 Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

ANOVA

Om na te gaan of de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel een effect heeft op de steun voor dat pensioenstelsel werd een one-way ANOVA uitgevoerd, waarvoor vooraf de assumpties van afwezigheid van extreme outliers, normaliteit, en homogeniteit van varianties (*Levene's* = 2.64, $p = .071$) werden nagegaan. Hoewel de assumptie van normaliteit licht geschonden wordt (Skew. = -1.14), is ANOVA robuust voor dergelijke lichte schendingen bij grote steekproeven en hoefde hier niets voor te worden ondernomen. Verder werden geen assumptieschendingen vastgesteld. Het resultaat van dit ANOVA-model wordt weergegeven in *Tabel D14*.

Tabel D14: Samenvattingstabel ANOVA - Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

	Negatieve valentie		Neutrale valentie (ref.)		Positieve valentie		$F(2, 1660)$	p	η^2_p
	M	sd	M	sd	M	sd			
Vignetgroep	7.93	1.52	8.14	1.38	8.01	1.48	2.84	.058	0.003

Onder respondenten die pas mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het wettelijk pensioenstelsel met een negatieve valentie hadden gelezen, lag de steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel gemiddeld op 7.93 punten ($sd = 1.52$), terwijl de steun onder mensen die net waren blootgesteld aan mediaberichtgeving met een positieve valentie op gemiddeld 8.01 punten ($sd = 1.48$) lag. Respondenten

die waren blootgesteld aan mediaberichtgeving met een neutrale toon scoorden gemiddeld 8.14 op steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel.

Er kon geen statistisch significant verschil worden aangetoond voor bovenstaande groepsverschillen ($F(2,1660) = 2.84, p = .058$), wat suggereert dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel geen invloed lijkt te hebben op de steun voor dat pensioenstelsel. Ook hier is de effectgrootte verwaarloosbaar klein ($\eta^2_p = .003$). In combinatie met het randsignificante effect kan dit er echter op wijzen dat de huidige steekproef onvoldoende statistische power heeft om significantie voor een dergelijk klein effect te kunnen aantonen. Daarom wordt alsnog een post hoc Tukey HSD test uitgevoerd, waarvan het resultaat wordt weergegeven in *Tabel D15*.

Tabel D15: Post hoc tests ANOVA - Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

<i>Contrast (Tukey)</i>	<i>Gemiddeld verschil (I-J)</i>	<i>S.E.</i>	<i>p</i>
<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	-0.21*	0.09*	.048*
<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	0.12	0.09	.324
<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.08	0.09	.613

De post hoc test kan een statistisch significant verschil blootleggen tussen de groepsgemiddelden van de negatieve en de neutrale valentiegroepen. Respondenten die vlak voordien mediaberichtgeving met een negatieve valentie hadden gelezen, scoorden gemiddeld 0.21 punten lager ($p = .048$) op de steunschaal in vergelijking met mensen die mediaberichtgeving met een neutrale toon hadden gelezen. Er werd geen significant verschil gevonden tussen de groepsgemiddelden van de neutrale en positieve valentiegroepen ($p = .324$) en tussen de negatieve en positieve valentiegroepen ($p = .613$).

MANOVA

Om na te gaan of de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de wettelijke pensioenen een significant effect heeft op één of meerdere van de tien dimensie-variabelen waaruit de somschaal van Steun voor het Belgisch wettelijk pensioen is opgebouwd, werd een one-way MANOVA uitgevoerd, met deze tien steundimensies als afhankelijke variabelen. Vooraf werden de assumpties van afwezigheid van extreme outliers, normaliteit, homogeniteit van varianties en gelijkvormigheid van de covariantiematrices nagegaan. Voor de meeste steundimensievariabelen wijkt de verdeling licht af van een normale verdeling ($Skew. = [-2.03, -0.50]$). Daarnaast blijken ook bij *Steun o.b.v. compassionele solidariteit, symbolische waarde / traditie, empathische solidariteit en algemene steun / wens tot behoud* de varianties significant te verschillen tussen de verschillende vignetgroepen. Tenslotte blijkt er ook een schending van de assumptie van gelijkvormige covariantiematrices ($Box's M = 203.48, F(110, 7171384.28) = 1.83, p < .001$).

Omdat (M)ANOVA, indien de steekproefomvang voldoende groot is, robuust is voor dergelijke assumptieschendingen van normaliteit en homogeniteit van de varianties, wordt dit niet als problematisch beschouwd. Ook de assumptieschending van gelijkvormige covariantiematrices kan dankzij de gelijkmatige groepsgroottes worden opgevangen door gebruik te maken van Pilai's Trace als robuustere significantietest.

Het MANOVA-model kon geen significant verschil aantonen tussen de groepsgemiddelden van de tien verschillende steundimensies als geheel ($F(20,3254) = 1.22, p = .223, \eta_p^2 = .007$), wat de bevindingen van het ANOVA-model bevestigt. Binnen de individuele dimensies van *Steun voor het Belgisch wettelijk pensioen* zijn echter twee significante groepsverschillen vast te stellen (zie *Tabel D16*).

Tabel D16: Tien dimensies van steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - MANOVA - Univariate effecten

	<i>Negatieve valentie</i>		<i>Neutrale valentie (ref.)</i>		<i>Positieve valentie</i>		<i>F(2, 1635)</i>	<i>p</i>	η_p^2
	<i>M</i>	<i>sd</i>	<i>M</i>	<i>sd</i>	<i>M</i>	<i>sd</i>			
<i>Compassionele solidariteit</i>	8.16	2.55	8.56	2.21	8.41	2.32	3.97	.019*	0.005
<i>Normatieve voorkeur</i>	7.16	2.28	7.25	2.19	7.20	2.18	0.26	.774	0.000
<i>Intergenerationele solidariteit (pros.)</i>	8.38	2.19	8.52	2.10	8.42	2.05	0.67	.511	0.001
<i>Instrumentele solidariteit</i>	8.17	2.06	8.34	1.81	8.24	1.88	1.08	.339	0.001
<i>Symbolische waarde / traditie</i>	8.49	1.96	8.74	1.65	8.60	1.77	2.57	.077	0.003
<i>Empathische solidariteit</i>	8.62	2.02	9.04	1.57	8.78	1.85	7.27	< .001***	0.009
<i>(Bereidheid tot) actieve steun</i>	6.67	2.90	6.98	2.73	6.84	2.80	1.62	.198	0.002
<i>Groepsgebonden solidariteit</i>	8.15	2.15	8.29	2.05	8.108	2.05	1.14	.322	0.001
<i>Intergenerationele solidariteit (retro.)</i>	8.72	1.72	8.81	1.53	8.73	1.62	0.61	.545	0.001
<i>Algemene steun / wens tot behoud</i>	6.74	2.84	6.89	2.68	6.89	2.70	0.52	.597	0.001

Het MANCOVA-model kan een eerste significant groepsverschil vaststellen binnen de dimensie *Steun o.b.v. compassionele solidariteit* ($F(2, 1635) = 3.97, p = .019, \eta_p^2 = .005$). Ook binnen de dimensie *Steun o.b.v. empathische solidariteit* zien we dat de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de wettelijke pensioenen een significant effect heeft op de groepsgemiddelden ($F(2, 1635) = 7.27, p < .001, \eta_p^2 = .009$). Voor deze dimensies wordt een post hoc Tukey test uitgevoerd, waarvan de resultaten gepresenteerd worden in *Tabel D17*.

Tabel D17: Post hoc tests MANOVA - Steun o.b.v. Compassionele solidariteit en Steun o.b.v. Empathische solidariteit

<i>Dimensie</i>	<i>Contrast (Tukey)</i>	<i>Gemiddeld verschil (I-J)</i>	<i>S.E.</i>	<i>p</i>
<i>Compassionele solidariteit</i>	<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	-0.40	0.14	.014*
	<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	0.15	0.14	.533
	<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.29	0.14	.197
<i>Empathische solidariteit</i>	<i>Negatieve(I) vs Neutrale valentie(J)</i>	-0.41	0.11	< .001***
	<i>Neutrale(I) vs Positieve valentie(J)</i>	0.26	0.11	.045*
	<i>Negatieve(I) vs Positieve valentie(J)</i>	-0.15	0.11	.348

Binnen de dimensie *Steun o.b.v. compassionele solidariteit* kon de post hoc Tukey test een significant groepsverschil blootleggen tussen de groepsgemiddelden van respondenten die aan een negatief versus een neutraal vignet waren blootgesteld. Respondenten uit de negatieve valentiegroep scoorden na het lezen van de mediaberichtgeving gemiddeld 0.40 punten ($p = .014$) lager op de compassionele solidariteitsdimensie van steun in vergelijking met respondenten uit de neutrale vignetgroep. Na het lezen van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de pensioenen met een negatieve ondertoon, blijken mensen 0.40 punten minder steun te verlenen aan het wettelijk pensioenstelsel op basis van onzelfzuchtig medeleven met hun minder voorspoedige medemensen in vergelijking met mensen die diezelfde mediaberichtgeving te lezen kregen, maar met een neutrale valentie.

Binnen de dimensie van *Steun o.b.v. empathische Solidariteit* konden twee significante contrasten worden aangetoond. In vergelijking met respondenten die aan het neutrale vignet waren blootgesteld, scoorden respondenten uit de negatieve vignetgroep gemiddeld 0.41 punten ($p < .001$) lager op de empathische solidariteitsdimensie van steun. Na het lezen van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van de wettelijke pensioenen met een negatieve valentie, waren mensen dus 0.41 punten minder bereid om het wettelijk pensioenstelsel te steunen omdat familie, vrienden en burens afhankelijk zijn van het systeem. Daarnaast scoorden respondenten uit de positieve vignetgroep gemiddeld 0.26 punten ($p = .045$) lager op deze steundimensie in vergelijking met respondenten die aan een neutrale mediaberichtgeving waren blootgesteld. Na het lezen van mediaberichtgeving met een positieve valentie, bleken mensen dus 0.26 punten minder bereid om het wettelijk pensioenstelsel te steunen omdat familie, vrienden en burens afhankelijk zijn van het systeem in vergelijking met respondenten die aan een neutrale mediaberichtgeving waren blootgesteld.

ANCOVA

Om het effect na te gaan van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op de steun voor dat pensioenstelsel, onder controle van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, politieke oriëntatie, aantal combinaties van aanvullende pensioenopbouw, niveau van mediaconsumptie en niveau van mediavertrouwen, en om moderatie-effecten van deze variabelen met het effect van de valentie van mediaberichtgeving bloot te leggen, werd een one-way ANCOVA uitgevoerd. Vooraf werden de noodzakelijke assumpties van extreme outliers, normaliteit, lineariteit van de covariaten met de afhankelijke variabele, additiviteit van de covariaten en homogeniteit van de varianties (*Levene's* = 0.19, $p = .828$) nagegaan. Op basis hiervan werd ook de volgende interactieterm tussen covariaten aan het model toegevoegd, om aan de additiviteitsassumptie te voldoen:

- SES-score * Politieke oriëntatie

Het resultaat van het ANCOVA-model wordt weergegeven in *Tabel D18*.

Tabel D18: Samenvattingstabel ANCOVA - Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel

	Type III Sum of Squares	df	F	p	η^2_p
<i>Corrected Model</i>	470.58	42	5.99	< .001	0.140
<i>Intercept</i>	8988.57	1	4808.08	< .001	0.757
<i>Valentie mediaberichtgeving</i>	2.78	2	0.74	.476	0.001
<i>Geslacht</i>	11.33	1	6.06	.014	0.004
<i>Leeftijd</i>	3.46	1	1.85	.174	0.001
<i>OPL_bachelor</i>	0.65	1	0.35	.554	0.000
<i>OPL_master</i>	1.18	1	0.63	.428	0.000
<i>SES-score</i>	1.14	1	0.61	.435	0.000
<i>Politieke oriëntatie</i>	245.70	1	131.43	< .001	0.078
<i>AP_geen</i>	13.41	1	7.17	.007	0.005
<i>AP_via 2 pijlers</i>	0.49	1	0.26	.607	0.000
<i>AP_via 3 pijlers</i>	2.50	1	1.34	.248	0.001

<i>Mediaconsumptie_weinig</i>	0.02	1	0.01	.924	0.000
<i>Mediaconsumptie_elke dag</i>	14.97	1	8.01	.005	0.005
<i>Mediavertrouwen_weinig</i>	2.36	1	1.26	.262	0.001
<i>Mediavertrouwen_veel</i>	4.31	1	2.31	.129	0.001
<i>SES * Politieke oriëntatie</i>	31.27	1	16.73	< .001	0.011
<i>Valentie mediaberichtgeving * Geslacht</i>	4.24	2	1.14	.322	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * Leeftijd</i>	7.96	2	2.13	.119	0.003
<i>Valentie mediaberichtgeving * Opleidingsniv. - Bachelor</i>	0.32	2	0.09	.919	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * Opleidingsniv. - Master</i>	2.65	2	0.71	.493	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * SES-score</i>	1.18	2	0.32	.729	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * Politieke oriëntatie</i>	27.58	2	7.38	< .001	0.009
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_geen</i>	4.90	2	1.31	.270	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_via 2 pijlers</i>	6.36	2	1.70	.183	0.002
<i>Valentie mediaberichtgeving * AP_via 3 pijlers</i>	0.37	2	.10	.905	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * Mediaconsumptie_Weinig</i>	1.80	2	00.48	.618	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * Mediaconsumptie_Elke dag</i>	1.86	2	0.50	.608	0.001
<i>Valentie mediaberichtgeving * Mediavertrouwen_Weinig</i>	0.26	2	0.07	.934	0.000
<i>Valentie mediaberichtgeving * Mediavertrouwen_Veel</i>	12.30	2	3.29	.037	0.004

^a $R^2=0,140$ $R^2_{adj}=0,117$

Onder controle van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sociaaleconomische status, politieke oriëntatie, aantal combinaties van aanvullende pensioenopbouw, niveau van mediaconsumptie en niveau van mediavertrouwen blijkt er geen significant effect te zijn van de valentie van mediaberichtgeving over de betaalbaarheid van het Belgisch wettelijk pensioenstelsel op het vertrouwen in dat pensioenstelsel ($F(2, 1542) = 0.74, p = .476, \eta^2_p = .001$).

Geslacht ($F(1, 1544) = 6.06, p = .014, \eta^2_p = .004$), politieke oriëntatie ($F(1, 1544) = 131.43, p < .001, \eta^2_p = .078$), geen enkele vorm van aanvullende pensioenopbouw hebben ($F(1, 1544) = 7.17, p = .007, \eta^2_p = .005$) en dagelijkse mediaconsumptie ($F(1, 1544) = 8.01, p = .005, \eta^2_p = .005$) bleken een

significant verband te hebben met *Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Daarnaast werd ook een significante interactie-effect gevonden tussen sociaaleconomische status en politieke oriëntatie ($F(1, 1544) = 16.73, p < .001, \eta^2_p = .011$).

Tenslotte kan het model twee significante moderatie-effecten blootleggen: zowel politieke oriëntatie ($F(1, 1544) = 7.38, p < .001, \eta^2_p = .009$), als een diep vertrouwen in de waarheidsgetrouwheid van mediaberichtgeving ($F(1, 1544) = 3.29, p = .037, \eta^2_p = .004$) blijken het effect van de valentie van mediaberichtgeving te versterken of net te verzwakken.

Het volledige model, met inbegrip van de onafhankelijke variabele (valentie mediaberichtgeving), de covariaten, het interactie-effecten en alle moderatie-effecten verklaart 11.7% van alle variatie in *Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel*. Voor de parameterschattingen wordt verwezen naar *Tabel D19*.

Tabel D19: ANCOVA Steun voor het Belgisch wettelijk pensioenstelsel - parameterschattingen

	β	S.E	t	p	95% BI	
					Ondergrens	Bovengrens
<i>Intercept</i>	8.03	0.20	40.39	< .001	7.64	8.42
<i>Valentie mediaberichtgeving - Negatief</i>	-0.24	0.28	-0.85	.395	-0.79	0.31
<i>Valentie mediaberichtgeving - Positief</i>	0.09	0.28	0.33	.739	-0.46	0.65
<i>Valentie mediaberichtgeving - Neutraal (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Geslacht_Man</i>	-0.25	0.13	-1.98	.048	-0.49	-0.00
<i>Geslacht_Vrouw (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Leeftijd</i>	0.02	0.01	2.28	.022	0.00	0.03
<i>OPL_bachelor</i>	0.05	0.17	0.31	.760	-0.27	0.37
<i>OPL_master</i>	0.09	0.22	0.39	.695	-0.34	0.52
<i>OPL_max middelbaar onderwijs (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>SES-score</i>	0.05	0.09	0.57	.572	-0.12	0.22
<i>Politieke oriëntatie</i>	-0.11	0.03	-3.76	< .001	-0.16	-0.05
<i>AP_geen</i>	0.50	0.25	1.97	.049	0.00	1.00
<i>AP_via 2 pijlers</i>	-0.02	0.14	-0.16	.874	-0.30	0.26
<i>AP_via 3 pijlers</i>	-0.09	0.17	-0.50	.620	-0.42	0.25
<i>AP_via 1 pijler (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Mediaconsumptie_weinig</i>	-0.00	0.16	-0.01	.990	-0.31	0.31

<i>Mediaconsumptie_elke dag</i>	0.15	0.14	1.04	.297	-0.13	0.42
<i>Mediaconsumptie_regelmatig (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Mediavertrouwen_weinig</i>	0.09	0.15	0.62	.538	-0.21	0.39
<i>Mediavertrouwen_veel</i>	0.26	0.14	1.79	.073	-0.02	0.54
<i>Mediavertrouwen_enig (ref.)</i>	-	-	-	-	-	-
<i>SES * Politieke oriëntatie</i>	-0.06	0.02	-4.09	< .001	-0.10	-0.03
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * Geslacht</i>	0.22	0.18	1.26	.209	-0.13	0.57
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * geslacht</i>	-0.02	0.18	-0.10	.922	-0.36	0.33
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * geslacht</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * leeftijd_cen</i>	-0.01	0.01	-0.76	.445	-0.03	0.01
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * leeftijd_cen</i>	-0.02	0.01	-2.06	.040	-0.04	-0.00
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * leeftijd_cen</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * OPL_Bachelor</i>	-0.04	0.24	-0.16	.870	-0.50	0.42
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * OPL_Bachelor</i>	0.06	0.24	0.25	.803	-0.41	0.52
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * OPL_Bachelor</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * OPL_Master</i>	-0.19	0.31	-0.62	.539	-0.80	0.42
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * OPL_Master</i>	-0.37	0.31	-1.19	.234	-0.97	0.24
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * OPL_Master</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * SES_cen</i>	0.03	0.12	0.25	.804	-0.21	0.27
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * SES_cen</i>	-0.06	0.12	-0.52	.603	-0.30	0.17
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * SES_cen</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * pol_or_cen</i>	-0.15	0.04	-3.74	< .001	-0.23	-0.07
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * pol_or_cen</i>	-0.11	0.04	-2.58	.010	-0.19	-0.03
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * pol_or_cen</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_geen</i>	0.09	0.35	0.24	.810	-0.61	0.78
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_geen</i>	-0.44	0.35	-1.24	.214	-10.12	0.25
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_geen</i>	-	-	-	-	-	-

<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_2_pijlers</i>	0.16	0.21	0.76	.446	-0.25	0.57
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_2_pijlers</i>	-0.22	0.20	-1.10	.273	-0.62	0.18
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_2_pijlers</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * AP_3_pijlers</i>	-0.09	0.24	-0.38	.704	-0.56	0.38
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * AP_3_pijlers</i>	0.00	0.24	0.01	.991	-0.47	0.48
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * AP_3_pijlers</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medcons_weinig</i>	0.10	0.22	0.45	.657	-0.34	0.54
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * medcons_weinig</i>	-0.12	0.22	-0.54	.592	-0.56	0.32
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medcons_weinig</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medcons_elkedag</i>	0.21	0.21	0.99	.323	-0.20	0.62
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * medcons_elkedag</i>	0.07	0.20	0.35	.727	-0.32	0.46
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medcons_elkedag</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medvertr_weinig</i>	0.05	0.22	0.22	.824	-0.39	0.48
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * medvertr_weinig</i>	-0.03	0.21	-0.15	.883	-0.45	0.39
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medvertr_weinig</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Valentie mediaberichtgeving_Negatief * medvertr_veel</i>	-0.44	0.21	-2.11	.035	-0.85	-0.03
<i>Valentie mediaberichtgeving_Positief * medvertr_veel</i>	0.05	0.21	0.26	.796	-0.35	0.46
<i>Valentie mediaberichtgeving_Neutraal (ref.) * medvertr_veel</i>	-	-	-	-	-	-

